

UDVARHELYI CSÁRDÁBAN

Írta: TAMÁSI ÁRON

Szerzőnek „Szülőföldem“ című könyvéből, mely decemberben jelenik meg.

Már túl vagyok a hidon, amikor észreveszem, hogy megjött az este. A lámpák gyéren és nehezen küzködnek a sötétben, amelyből szinte megcsöppen a pára. Az emberek is gyéren tűnedeznek és megsugorodva bujnak el mellettem. Kietlen bizony ez a város, mint a ráncos öreg árva. Rossz kedvében szeretne hazaküldeni engem is az udvari szállóba, de akaratommal a fejére nőök könnyen. Csak éppen azt nem tudom hamarjában, hogy melyik vendéglőbe menjek vacsorázni. De az elmém még ebben is felvilágosodik idejében, mert eszembe jut, hogy van itt egy vendéglő, nova a megbízható és hazafias magyar szóvivők szoktak járni. S azoknak is a java. Nem volna érdektelen megszavaztatni ezt a javát, ügyvédek és más fifikus szellemeket, hogy vajjon nekik megbízható és hazafias vagyok-e én is, de itt az uccán s ebben a kedvezőtlen időben lehetetlennek látszik ilyen nagy demokráciát űzni.

Igy tehát önfeljűen és habozás nélkül arrafelé veszem az utam.

Nagy veszteség, hogy nem tudék valakit magammal hozni, mert az illető mindjárt megdicsérhetne engem, ahogy bétevődik az ajtó. Bizony, módos hely ez egy ekkorácska és ilyen szárnyaszegett városban! Három étkező terme is van. Az egyiket ugyan gondosan elzárták a másik kettőtől s itt az ajtó előtt a helybéli urak sápadt szelleme áll, hogy a külső világ elvesztése után legalább egy szobára szóló háborítatlanság jogait védje. De a másik kettő szabadon terül a népnek, s különösen ez a külső mutatkozik népszerűnek.

Már nézem is az asztalt.

A muzsikus bandát elhagynám ugyan, mert sem művészetnek sem szórakozásnak nem állhattam soha a cigányt. De felesleges volna éppen most dacolni a magyar szokással, amely minden veszélyben állott és áll rendületlenül. Megindulok hát az asztalom felé s ahogy elhaladok a banda előtt, nagyot hajlik felém a primás. Szót nem kockáztat azonban, mert nem ismer engem. Ez a néma meghajlás a tiszta nyelvi semlegesség, amely figyelmet rejt magában mindenki iránt. Ritka és népszerűtlen foglalkozás ez ma Erdélyben s láthatólag terhes a primásnak is, mert odahajlik a többiekhez s úgy tudakolja tőlük, hogy nem ismernek-e engem. Aztán egyöntetűen kezdenek vizsgálni s ezzel a kutatással már társasjátékká alakul a nyelvi semlegesség. Igen, tulajdonképpen csak most érkeztem meg ide, amikor elindult a kutatás anyanyelvem után. Ez a legújabb vivmánya nálunk az Időnek, ez a népszerű és megszokott keresztrejtvény, amelybe Erdély husz év óta egész lelkét beléttette s amelyet folyton tökéletesít még most is: megfejteni az ismeretlen emberek nemzetiségét. Minden mozdulatunk előfeltétele, hogy ebben a keresztrejtvény tudományban mesterek legyünk. Nagyrészünknek még az a szerencse sem adatott meg, mint ezeknek a cigányoknak, mert ők a nyelvi semlegesség védelme mögött nemzetiségüket a művészetükbe vethetik.

De mi hova vessük?

Egyszerre megszakad ez a gondolat, mint a vadludak sora, mely pedig keserves kitartással mindig eléri célját. Megszakad, mert a banda megzendítette szerszámaikat. Figyelem a dallamot, melyet elsőnek fülünkbe küldenek, mint valami előőrsöt.

Egy kicsit román, s egy kicsit magyar.

Óvatosan és tapogatózva röppen ide és oda, mint valami félenk, megriadt madár. Felemás a szárnya s ő maga sem tudja, hogy pacsirta legyen-e, vagy rigó. Így repdes a fülem mellett, megkinzottan és formáját veszítve; s ahogy nézem, szégyenbe borulok lassan, mert erdélyi vagyok s tudom, hogy ezt a felemás, megkinzott madarat nevelte számomra husz év alatt Erdély. És hegyi sas helyett, vagy kövér békegalamb helyett most ezt kínálja nekem, aki úgy jöttem ide, hosszú testi és lelki böjt után.

Egyszerre erős ellenkezés tör fel belőlem és hevülettel mondom:

— Nem kell!

— Nem tetszik szeretni? — hallok a kérdést.

Akkor veszem észre, hogy a pincér áll mellettem. Valahonnét hátulról közelített meg, nyilván a belső teremből. S rajtacsipett, amint kereklen és egy kissé méltatlankodva utasítottam vissza a gondozatlan erdélyi madarat.

— Bocsánat — mondom.

Erre a pincér rámutat az étlapra, amely eddig is ott feküdt az asztalon. Több apró tétel után valami igen ígéretesen uralkodik rajta, nagy betűkkel és egészen keresztül írva, s román nyelven egyedül. Bár habozás nélkül szeretem az olyan vendéglőket, ahol a közszellem inkább az étlapon van, mint a tűzhelyen a fazakakban, itt Udvarhelyen mégis jól esnék magyarul választani az ételek közül.

— Ez mit rejt magában? — kérdem.

— Disznótoros vacsora — mondja a pincér.

— Hogy van elkészítve?

— Magyarosan.

Hát akkor nem kell elcsüggedni, gondolom magamban, hiszen valahogy mégis kikerekedik az, hogy Erdélyben vagyunk: az írás román, az elkészítés magyar, s még csak a szász hiányzik.

— Van-e jó szászvidéki boruk? — kérdem.

— Van.

Csak egy felet kérek ebből, mert erős fajta, bár ezzel a féllal tudjak megbirkózni egyelőre. A pincér is osztja gondolkodásomat, bár az üzlet ellen beszél. Ahogy elmegy, félszememet a bandára vetem, amely kopott és cigányban majdnem olyan eredeti, mintha valamelyik pesti filmen látnám. Csak éppen a betyár hiányzik, aki e zeneszó mellett polgáriasodjék valamelyik tűzről távolpattant menyecskével. Még gyönyörködném bennük, ki tudja meddig, de nyílik az ajtó s a látómezőmbé három ember ereszkedik belé. Az egyik harisnyás öreg székely, a másik nagybajsú iparos, míg a harmadik mesterlegénynek tetszik. A formája is hozza, hogy a székelynek a fia a legény, s a nagybajsú csak főnök lehet. Bort kérnek egyenesen s rögtön kiisszák a poharat. Akkor a legény surolni kezdi a nyakát, de olyanforma mozdulatokkal, amiből jó nem szokott származni. Már szinte füstöl a tenyere a nyakán, majd egyszerre felugrik s összeszorított szájjal, fojtottan csak annyit mond, hogy ő most megöli. Nem lehet tudni, hogy kit akarna megölni, de annyi bizonyos, hogy nincsen itt a szerencsétlen, mert az ajót nézi a legény.

Mint a szélkakas a szél irányába, arrafelé fordulnak a cigányok is. Nagy csend van.

— Ereszkedjél vissza! — mondja csendesen a székely.

A legény visszaül és tölt. Lassan megüledik újra a csend s a virágozó békében fogy előlem is a disznótoros vacsora és könnyül a borosüveg. A hangulat egészen olyan, hogy jöhetnének immár a rózsaszínű bárányfelhők is bátran, de akkor ismét felugrik a legény.

Most biztosan elmegy, olyan vészesen viseli magát.

— Tégy úgy, mint az előbb! — szól újból az öreg.

Nagy élvezetükben a cigányok is megvakkannak, ahogy visszaül a legény. De mint a madár, ha roppan az ág, egy pillanat alatt úgy kurtul meg a nyakuk, mert hátranéz a legény s a szeme villámlik a bandán.

Jobb lesz, ha húznak egyet.

Ahogy megszólalnak a szerszámok, elereszti a hangját a legény, majd a végén kiveszi a bicskáját és az asztalra vágja. Most azonban nem szöki fel: s nem szól az öreg sem, hanem inkább a borral foglalkozik. Közben urak jönnek s bévonulnak a zárt szobába. Ismerem őket, szinte valamennyit; s ahogy elnézem sorjában és egyik-másikkal köszönést is váltok, egyre csak azon csodálkozom, hogy tiz-husz esztendő alatt nem változtak semmit. Mint a kő: se nem kisebbek, se nem nagyobbak. Ha nem mozognának napközben s így este, bizonyára rajtuk is meghonosodnék a moha s kőfaragók kaparnák le róluk, amikor eljön az építés ideje.

Kicsi idő múlva egy rendőr is békén és körül néz. Nem mutatja, hogy miképpen van megelégedve velünk, hanem az urakra is rányitja egy kukkintásra az ajtót, majd elmegy a konyha felé hátra. Mintha szerencsét kívánna neki az öreg székely, rögtön felemeli a poharat, megissza fenéig a bort, aztán a szemét kicsire huzza és rászól a fiára:

— No Emre, most nem akadályozlak meg.

Egy kicsit gondolkozik a legény, majd lassan feláll, a bicskát pontosan a zsebébe teszi és köszönés nélkül kimegy. Valami furcsa marad a levegőben, valami szimat, amelytől borzolódik a lélek és a vér. A cigányok meredten nézik az ajtót, két pincér dugaszolt üvegekben bort visz az uraknak.

Mint a kard, amit hüvelyébe tesznek, úgy otthon érzem magam ebben a percben.

SALAMON ERNŐ: SZEGÉNYSÉG DICSÉRETE

*Mert őt megölni nem lehet,
Elvégződhetnek évei,
a hír itt voltát érleli,
sem a növények, sem kövek,
de szék-ülő bírái sem
dülhatják jogos birtokát,
tetteinek jól bírt sokát;
hagyott nyomával is izen.*

*Hagyott nyomával is izen,
lélegzetével épített,
széles kezével szépitett,
repült szikrázó gépiben,
étek szemétje volt ebéd,*

megtágadta szolgák urát,
hejehujáját, sirt torát;
szegénység lepte seregét.

Szegénység lepte seregét,
rettegett, ha sötétedett,
ártatlanságból vétetett,
ették legszebbje erejét,
mert jogtalan ítéleten,
poron s vizen raboskodott,
kolónián vakoskodott,
nehéz munka vermeiben.

Nehéz munka vermeiben,
siketen az évszak iránt,
semmi mást, jobb szíjját kívánt
s jó meleg mélyet, ha pihent.
Se gyermekével léte szebb
nem lett — holtig értetlenül
nézte, hogy halt, hogy élt, ehült —
se asszonyával édesebb.

Se asszonyával édesebb,
nincsen mogorvább férfisors
annál amelyben része volt
s némaságánál nehezebb.
Fáradásánál nincs nagyobb,
tele ködénél szigorúbb,
fátylas egénél nyomorúbb,
munkájánál munkába jobb.

Munkájánál munkába jobb,
viselt dolgánál nem lehet
lényegre, célra, képre szebb,
nincsen művénél maradóbb.
Emlékszik rá a maraciek
hagyatékát nem rontja hír,
múlásán romlást, sirt kibír,
úgy marad meg ahogy a nép.

Úgy marad meg ahogy a nép.
virrasztott, gyászokba esett,
keserűn búsult, szenvedett,
át hordta-tolta életét.
Ha fényre gondolsz: nem is élt!
ha egészségre: itt se volt!
ha szabadságra: bujdokolt
gödreben, mint az elítélt.

*Gödrebén, mint az ctitélt,
de őt megölni nem lehet,
elmosni nincsenek vizek,
úgy hirdetem, mint senki még
ő szolgálja lenni! rab! cseléd!
alja-sorsánál is alább!
de hirdetni időközön át
a szegénység dicséretét!*

A GAZDASÁGI VÁLSÁG TERMÉSZETE NAPJAINKBAN

Irta: NAGY GÁBOR

Előző cikkemben kimutattam, hogy a termelőerők korlátlan fejlődési tendenciája jelen társadalmunkban az állandó tőke megújítási módja miatt ismétlődő ipari ciklusok végső pontján összeütközésbe kerül a gépek tökéletesedése és általában a munka fokozódó termelékenységéért miatti növekvő munkanélküliség formájában mutatkozó csökkenő társadalmi fogyasztó erővel. Ez az összeütközés azután a jelenlegi termelési mód főellentmondása, azaz a társadalmi jellegű termelés és elsajátítás magánmódjának ellentmondása következtében válságban robban ki. Az először említett ellentmondás azután a termelésnek a válság folyamán való szüneteltetése, valamint az áraknak nagymértékű zuhanása által átmenetileg letompul, az árukészletek lassan elszivárognak, a termelés megindul, a válság depresszióba, majd pedig fellendülésbe csap át, csupán azért azonban, hogy a fenti ellentmondások bizonyos ponton — de már nagyobb mértékben — ismét összeütközésbe kerüljenek egymással.

Lássuk már most, hogy miképpen alakulnak a válságok a monopol-tőke-imperialista korszakában, megszűnnek-e azok, mint azt a polgári, valamint reformista-harmonista közgazdászok állítják, vagy pedig még élesebb formában nyilvánulnak meg:

„A polgári reformisták, a szociáldemokraták sorai között levő néhány opportunistával együtt azt állítják, hogy a tőkés társadalomban nem megy végbe a tömegek elnyomódása. A tömegek jóléte szerintük növekedik, habár lassan is, a birtoklók és nincstelének közötti szakadék nem bővül, hanem kisebbedik. Utóbbi időben a tömegek ennek az állításnak helytelenségét mind világosabban látják“. (Uljanov: XII. kötet. II. r.)

Mint látjuk, sokan tagadják a társadalom fogyasztó erejének csökkenési tendenciáját, így Kautsky:

„...Ha a válságok a világháborúig tisztán gazdasági okokból keletkeztek, melyek a tőkés politika eszközeivel kevésbé voltak befolyásolhatók, úgy azóta a válságoknak olyan korszakához érkeztünk, amikor azok jórészt a kormányok politikájának eredményei, tehát elkerülhetők még a tőkés termelési mód továbbfolytatása esetében is, ha a kormányok politikáját kevésbé befolyásolják katonai és monopolisztikus megfontolások, hanem inkább több belátást tanusítanak a forgalmi folyamat szükségleteivel szemben“. (Kautsky: Volksausgabe II. kötet.)

Számtalan hasonló idézetet lehetne közölni arról, hogy közgazdászok az imperialista háború előtti és utáni korszak gazdasági szerkezetét olyannak tartják, melyben a válságok elkerülhetők és Sternberggel az élükön azt az álláspontot képviselik, hogy a termelés társadalmosulásá-

val, a banktőke és az ipari tőke egybefonódásával, egyszóval a monopol-társulások kifejlődésével a fejlődés egy általános „generáltröszt“ felé halad, mely körülmény nem egyéb, mint a tőkés termelésen belüli békés fejlődés a szocializmus felé és ez az út az, mely a gazdasági válságok kiküszöböléséhez vezet.

Lássuk most már ezzel szemben, miként megy végbe a valóságban a gazdasági élet fejlődése a monopol-tőke-imperialista korszakában a válságok szempontjából.

Körülbelül a XX. század elején a tőkés termelési mód újabb fejlődési szakaszba lép és pedig az imperializmus szakaszába, amikor már a termelés központosításának magas foka következtében a monopolok általános elterjednek és a tőkés nagyhatalmak gazdasági életében az első helyet foglalják el. Ekkor már a gazdasági és nyilvános élet minden vonatkozásait monopolista irányzatok kezdik áthatni. Ez az imperializmus nem egyéb, mint a tőkés termelési mód monopol állapota.

A tőkés termelési mód, mint az árutermelés legfelső fejlődési foka, melyben a munkaerő is áruvá változott át, az értékelmélet alapján fejlődött ki. Az egyes tőkés versenyek, akik állandóan külön-haszon (extraprofit) után törekedtek, a technikai tökéletesítések állandó szükségzerűségét hozta létre és ezzel kapcsolatosan ment végbe a termelés összefogása (koncentrációja) és a tőkék központosítása, mely utóbbi folyamán a tőkék sok kistőkés kezéből néhány nagytőkés kezébe vándoroltak át. Ez a körülmény a maga részéről is visszahatott a koncentráció gyorsulására. A tőkének ilyértelmű halmozása (akkumulációja) azonban az ipari tartalék hadsereg növekedését és a munkásréteg abszolút elnyomódását idézte elő.

Az imperializmus korszakában, vagyis a monopolista tőkés termelési mód idejében gyorsan halad előre a termelés mind hatalmasabb vállalatokban történő összefogásának folyamata. Németországban pl. 1882-ben 1000 iparvállalat közül 3 volt nagyüzem, 1895-ben 6, 1907-ben 9, és 1925-ben 18. A nagyüzemekben iparilag dolgozó személyek száma azonban minden 100 munkás közül 1882-ben 26, 1895-ben 34, 1907-ben 48 és 1925-ben 55 volt, tehát az utóbbi évben már az üzemek két ezrelékét kitevő nagyüzemekben az összes munkásoknak több, mint a fele dolgozott. Az üzemek összefogása azonban még nagyobb mértékben haladt előre, mint a munkásoké. Németországban pl. 1925-ben az összes üzemek 2 százalékában az összes hajtóerőknek több mint 80 százaléka volt koncentrálni, míg az 1.614.080 kisebb üzem, melyek 5 munkásnál többet foglalkoztattak, a hajtóenergiáknak csupán 7.4 százaléka felett rendelkezett.

Bekövetkezett tehát az az állapot, melyről Uljanov a következőt mondja: „Egynéhányszor tizezer nagyüzem minden, míg a kisüzemek milliói semmit sem számítanak.“

Ugyanez a folyamat a többi államokban is hasonló módon, az Egyesült Államokban még nagyobb mértékben haladt előre. A koncentrációnak ez a magas foka birtokába veszi a gazdasági élet majdnem minden ágát. Vizsgáljuk meg most már röviden a monopolszervezetek formáit:

A legelterjedtebb típus a *kartell*. Ezek főképpen háború előtt keletkeztek és a verseny miatti árrombolás kikerülése céljából alakultak, hogy a megállapított kartellárak szempontjából felosszák egymás között az eladási és nyersanyagpiacokat. Itt az egyes tőkés önállósága még nem szenvedett csorbát és éppen ezért volt nehéz a legalacsonyabb árak megtartásának ellenőrzése.

A *szindikátusok* már a tőkés szorosabb monopolszervezeteként jelentették. Az itt csoportosult tőkés közös eladási szövetet létesítettek

és nem csupán a piacot osztották fel egymás között, hanem befolyást gyakoroltak magára a termelésre is, amennyiben az össztermelést kontingensben osztották fel az egyes szindikátusi tagok között, sőt azt is megállapították, hogy az előállítandó termékeknek milyen minőségi követelményeknek kell megfelelniök. Nyilvánvaló azonban, hogy minden egyes szindikátusi tag azon igyekezett, hogy a többi rovására minél nagyobb kontingenst kapjon, minthogy a termelés kiterjesztése a termelési költséget százalékosan csökkenti és így a hasznot növeli. Ha egyik szindikátusi tag úgy gondolta viszont, hogy az egyesülésen kívül és annak ellenében még nagyobb haszonnal tudna dolgozni, úgy kilépett és a piacon nyilvános versenyt kezdett a szindikátussal.

A monopolegyesülések legmagasabb formája a *tröszt*, mely egyesülés korlátlan ura a hozzátartozó vállalatoknak. A vezetőségnek joga van üzemeket bezárni és újakat alapítani. A tröszt tulajdonosai részvényesekké válnak és részvényeik arányában jogot nyernek az osztaléokra. Ha a kartellek és szindikátusok könnyen fel is oszlanak, úgy azt a trösztökről nem lehet elmondani. Ezek a tőkének igen szoros kapcsolatát alkotják. A trösztök részvénytársaságok formájában szerveződnek és a hozzájuk tartozó vállalatok is részvénytársasági formát nyernek. A tröszt vezetését a részvénytöbbséggel rendelkező tőkés ragadja a kezébe.

A részvénytársaságok szerkezetével és általában a monopolizáció-imperialista gazdasági és politikai állapotának részletes vizsgálatával itt nem foglalkozhatunk, szükséges azonban még annak a megállapítása, hogy a monopól legmagasabb foka a *finánc-tőke*, mely nem egyéb, mint a központosított banktőkének a nagyipari tőkével való egybeolvadása.

A banktőke központosításának szemléltető képét mutatják a következő adatok: a bankok száma 1890-től 1910-ig Angliában kb. a felére, 1920-ig pedig az ötödrésze alá esett, míg ugyanakkor ezek fiókjainak száma 1890-1910-ig 2 és félszeresére, 1920-ig 3 és félszeresére, 1925-ig pedig négyszeresére emelkedett. Így 1890-ben 104 bank 2200 fiókkal rendelkezett, míg 1925-ben már 18 bank 8500 fiókkal bírt! Ugyane bankok vagyona az 1890. évi 270 millió angol fontról 1925. évben 1150 millió angol fontra, azaz több, mint négyszeresére emelkedett.

„A termelés koncentrációja, az abból keletkező monopolok, a bankoknak az iparral való összenövése és összeolvadása — ezek jelölik meg a finánc-tőke keletkezését és ennek a fogalomnak tartalmát“. (Ulj. 53. o.)

A finánc-tőke útján létrejön a fináncvezérek korlátlan uralma — Morgan, Rockefeller, stb. — ez a tény nem egyéb, mint a tőke monopolisztikus átalakulásának elkerülhetetlen következménye és a tőke fejlődésének legmagasabb foka.

Minthogy azonban kitűzött célunk csupán, hogy tanulmányozzuk a válságoknak ebben a korszakban való mozgási irányát, lássuk miként megy ez végbe:

Míg a verseny korábban a szétforgácsolt kisebb tőkések között játszódott le, most az már a nagymonopol tulajdonosok között fejlődik ki s így különösen éles jelleget ölt:

„Egyidejűleg láthatjuk, hogy a monopolok a szabad versenyt, melyből keletkeztek, nem szüntették meg, hanem mellette és felette továbbra is megmaradtak, miáltal még egynéhány különösen szembeötlő éles ellentmondást és újabb összeütközési felületet és konfliktust hoztak létre“. (Ulj.: Az Imperializmus.)

A monopolok keletkezése nem egyéb, mint a társadalmi jellegű termelés óriási megnövekedése. Minthogy a tőkés termelési mód főellentmondása, mint az előző cikkből kitűnik, a társadalmi jellegű termelés és

a magánjellegű elsajátítás közti ellentmondás, így ez a tőkés gazdasági válságok keletkezésének főoka. A termelés nagymértékű társadalmosulása, valamint a termelés eredményének — a termelőeszközöknek — a spekulánsok kis csoportja által való birtokbavétele és használata ezt a „főellentmondást” a legvégsőig élezi ki és ezáltal hozzájárul a tőkés termelési mód többi ellentmondásainak nagymértékű kifejlődéséhez is, melyek nem egyebek, mint ennek a főellentmondásnak megnyilvánulási módjai. A tőkés rendszer apologetikusai — mint fentebb láttuk — ezzel szemben a tőkék e nagymértékű összefogását és a monopolisztikus fejlődési formát tartják a gazdasági anarchia és a válságok legeredményesebb kiküszöbölési folyamatának. Ez az elmélet gyakorlati cáfolatra talált a nagy 1929-34-es imperialista válságban, ahol az összes ellentmondások tényleg „kollektive kerültek felszínre”. Jelen cikk keretei nem engedik meg azonban, hogy ezeknek az elméleteknek cáfolatába (Hilferding, Sternberg, Kautsky, Sombart stb.) részletesen belemenjünk, csupán megállapítjuk, hogy a finánctőke korszaka nem vezetett a válságok enyhüléséhez, amint ezt a körülményt ezek az elméletek bizonyítani igyekeztek.

Ugy a polgári közgazdászok, mint a reformisták minden alkalommal megjósolták, hogy a válságok nem ismétlődnek meg újból, mégis megállapítható, hogy a kartellek és a trösztök nemcsak képtelenek a válságok megszüntetésére, hanem ellenkezőleg fokozzák a tőkés termelési mód ellentmondásait, közelebb hozzák a termelőerők korlátlan fejlődésének és a társadalmi fogyasztóerő csökkenésének összeütközését és így kibővítik a válságok keletkezésének lehetőségét.

A tőkés termelési mód fejlődésbeli egyenetlenségének törvénye ebben a termelési módban a legáltalánosabb érvénnyel bír. A tőkés ellentmondások felhalmozódása és azok áthidalása, — mely áthidalás azonban ezeket az ellentmondásokat egyuttal magasabb fokon hozza létre — konkrét formát öltenek a fejlődésben. Éppen ezért a fejlődőben levő folyamatok úgy idő, mint tér tekintetében rendkívül különbözők, mely körülményt az ellentmondások és az aránytalanságok különböző mértéke idézi elő. A tőke monopolisztikus irányzata a verseny kiélesedését, a piacokért való harcot, újabb termelési módszerek gyorsított kifejlesztését, a műszaki és szervei újítások nagyobb mértékben való alkalmazását kényszeríti ki. A szervező racionalizálás legmagasabb foka tehát a tőkés termelési módnál a monopol. Ez az elv a termelést az ipar monopolisztikus ágaiba kényszeríti be abból a célból, hogy a magas árakat fenntartsa. A termelést az árak színvonala érdekében mesterségesen csökkentik és a kartellekben nem csoportosult iparosok, parasztgazdák tönkretételét idézik elő. Így a tőkés termelési mód lassanként akadályává válik a termelőerők továbbfejlesztésének, a termelést meglassítja, egyuttal azonban a monopolizáció megerősítéséhez is vezet. A túltermelést nem tudja megszüntetni. A monopolizáció korszaka egyben, mint fentebb említettem, a kis- és közép-vállalatok megsemmisítésének korszaka is. Ebben a korszakban a tőke szerves összetétele ugrásszerűen változik és pedig az előző cikkünkben kifejtett módon. A tőke állandó alkatrésze, vagyis a termelőeszközökbe fektetett rész óriási mértékben megnövekedik, a változó rész, vagyis a munkabérekbe fektetett összeg rovására. A kis- és közép-vállalatok összeomlása ugyanis automatikusan csökkenti a valamely meghatározott árumennyiség előállításához társadalmilag szükséges munkaidőt. Ez a körülmény gyorsítja a haszon-rész esési irányzatát és így a jövedelmezőség előrehaladott csökkenése miatt is mind élesebbé válik a harc a piacokért. A termelőerőknek a termelési

költségek csökkentése miatt növekvő kifejlődése még élesebben kerül összeütközésbe az ugyanezen okból mindinkább csökkenő társadalmi fogyasztóerő korlátjával. Így a szerkezeti („strukturális”) munkanélküliség a monopoltőke korszakában már egészen nyilvánvalóvá vált. Angliának például az 1920-1930. években meglehetősen állandó egymillió munkanélkülijére már 1930-1938-as években megközelíti a kétmillió átlagot. Ugyanez a helyzet az Egyesült Államokban, ahol az állandó — szerkezeti — munkanélküliség még sokkal nagyobb arányokban mutatkozik (1938-ban 11.000.000.).

Ennek a munkanélküliségnek természetesen nem kell megnyilvánulnia a munkások abszolút számának csökkenésében, azonban fentemlített ellentmondás igen szemléltető módon mutatkozik alábbi táblázatban, mely az Egyesült Államok ipari termelésében előfordult foglalkoztatás indexszámait mutatja az 1923-26. években:

Év	Termelés	Foglalkoztatás
1923	100	100
1924	95	90.3
1925	104	91.2
1926	108	91.9

Fenti táblázat szerint négy év alatt a termelés 8 százalékkal növekedett, míg ugyanakkor a foglalkoztatott munkások abszolút száma 8.1 százalékkal csökkent. Itt már világosan látszik a termelőerők növekedésének és a fogyasztók számának, vagyis a társadalom fogyasztóerejének ellentétes irányu mozgása, melyet fentebb, a válságok egyik főokául jelöltünk meg.

Ugyanígyen irányu mozgásra lehet következtetni a *London and Cambridge Economic Service* 1938 szeptember havi statisztikai adataiból, mely szerint Angliában 1930-tól 1935-ig a termelékenység munkásonként 20 százalékkal növekedett. Az angol gépiparban pl. a termelékenység növekedése 1930-1935 között 53 százalék volt, a textilipar termelése 37 százalékkal és a bányák termelékenysége pedig 31 százalékkal növekedett. A mezőgazdaság termelékenysége pedig ugyanebben az időben 40 százalékkal nőtt. Ezzel párhuzamosan csökkent a munkások foglalkoztatása és növekedett — mint fentebb kimutattuk — az állandó munkanélküliség. Igaz, hogy Anglia 1930-1938-ig ugyyszólván egy újabb „indusziál revolution“-t vitt véghez, azonban a termelőeszközöknek ez a megújítása és a verseny következtében fennálló szükségszerűség a maga részéről további lépést jelent a tőke halmozásának előrehaladása, a haszon-rész folytatólagos esése és a korlátlan termelőerő fejlődési irányzata és csökkenő társadalmi fogyasztás ellentmondásának kibővítése felé.

Láttuk most már, hogy a monopolisztikus fejlődés nem küszöböli ki a versenyt, hanem még jobban kiélezi azt és vele együtt az összes ellentmondásokat — a válságok keletkezésének okait — is. Azonban ezek az ellentmondások súlyosodnak azért, hogy az 1914-1918-as világháború megindította a tőkés termelési mód általános válságát. Ez az általános válság főképp abban nyilvánul meg, hogy a szoros összefüggésben levő világgazdaságból teljesen kivált a föld egyhatodrésze — Oroszország. Ez annyit jelent, hogy:

„a tőkés termelési mód már nem teszi a világgazdaság egységes és mindent átölelő rendszerét, hanem a tőkés termelési mód mellett más, fejlettebb termelési mód is működik“.

Hogy ez a körülmény az anarchisztikus és piacokért versengő terme-

lési mód mellett milyen súlyos zavarokat okoz, a 150-200 millió létszámú iparcikkeket vásárló tömeg kiválása milyen pótolhatatlan ürt hagy hátra az amugy is piacokban és vevőközönségben szűkölködő és jövedelmezőségi gondokkal küzdő tőkés nagyiparnál, továbbá, hogy az a nagytömegű nyersanyag, mely azelőtt onnét kivitelre került, míg most saját feldolgozásban használódik fel, milyen nyersanyaghiányt okoz egyes országokban (Olaszország, Németország), annak részletes megvilágosítása túllépi e cikk kereteit.

Az általános válság gyökerei másfelől az imperializmusnak a gyarmatokban kifejlődő válságaiba nyulnak be, ahol a nagyhatalmak már nem tudnak úgy gazdálkodni, mint azelőtt. Legjobb példa erre Indo-Kína és India, ahol bár az iparosodást hatalmi szóval lassítani tudják, hogy az angol és francia ipar számára konzerválják a piacot, mégis a mindinkább előrehaladó nacionalista-szocialista mozgolódás fokozott ellentállást hoz létre, a Gandhi-féle szimbólikus rokkafonás és sószűrés nem marad hatástalanul, a Nehru-féle mozgalom mind általánosabb méreteket ölt és így a manchesteri és lancashieri textilipar mind nagyobb gondokkal küzd és Angliának óriási gyarmatai ellenére is nehézséget okoz, hogy a csökkenő haszon-rész miatti túltermelés eredményét hogyan adja el, illetve miképpen realizálja a befektetett állandó és változó tőkéjét, valamint az értéktöbbletet.

Még súlyosabban járulnak a tőkés termelés általános válságához a kínai események. Sun-Yat-Sennek, Kína volt köztársasági elnökének, a liberális Kuomintang megalapítójának programja, hogy Kínát iparosítani kell, nem maradt nyom nélkül. Hatalmas ipartelepek keletkeztek Sanghaiban, Tientsinben, Kantonban, Hankauban, stb., melyeknek az volt a célja, hogy a 450 millió ország ipari szükségleteit ellássák. Ezek a gyárak és ipartelepek részben japán, részben kínai, kisebb részben angol és amerikai kézben voltak. Tudjuk, hogy az Egyesült Államoknak és Angliának ipari termékeiből igen tekintélyes rész került korábban Kínába kivitelre és nem volt jelentéktelen Franciaország, Németország, stb. Kínába irányuló kivitele sem. Ezeknek az ipartelepeknek nagymértékű elterjedése, valamint Japánnak Kína ellen irányuló sorozatos imperialista háborúja azonban természetesen óriási mértékben lecsökkentették a nagyhatalmak iparcikkei iránti keresletet. Még japánnak is nagy nehézségbe ütközött az általa megszállott területeken iparcikkeit elhelyezni, mert ezeken a helyeken erőteljes bojkott nyilvánult meg a japán árucikkek ellen.

Legsúlyosabban hátráltatta azonban ennek a 450 millió népnek vásárlási készséget az 1937. évben megindított nagy japán hadjárat. Ennek eredményeképpen Shanghai, a legnagyobb ipari város, teljesen lerombolódott, a nemzetközi engedményes területek körül romhalmaz fekszik ott, ahol azelőtt egy és egynegyed millió ember lakott és dolgozott. A japánok most ezek közül a romok közül az ócskavasat keresik ki, hogy azt Japánba küldjék feldolgozás céljából. Egymillió kínai az engedményes területre menekült és sok százezer észak irányába vonult el. Ott, ahol Shanghaiban azelőtt tíz ember lakott, most 40 lakik és az emberek tömegesen az uccán alszanak. Az ipar és a kereskedelem, mely itt sokatigézően fejlődött, teljesen lezűllött, az amerikai és európai cégek veszteségei százmilliókra rugnak.

A legtermékenyebb vidékek, melyek azelőtt a többi vidéket is ellátták rizszel és gabonával, pusztaságokká váltak. Amit a hadsereg nem rombolt szét, azt véghezvitte az árvíz, minthogy a háború miatt nem volt lehetőség a magas folyású Hoang-Ho és Jang-tse gátjainak kijavi-

tására. Terméketlenül áll jelenleg egy olyan vidék, mely azelőtt 120 millió ember élelméről gondoskodott. Kína egész rizsszükségletének felét a Jang-tse-kiang körüli területek fedezték. Ezen területek háromnegyed részét a háboru és az árvizek lerombolták.

Amikor 1936-ban a Jang-tse kiöntött, két millió ember halt éhen, bár akkor még a francia Indokinából rizst szállíthattak. Ma a helyzet sokkal kedvezőtlenebb. Ha a rizstermés Kinában csak 20 százalékkal lesz fenti okokból kevesebb, akkor olyan katasztrófa következik be, amelyet Kína még nem ért meg.

Világos, hogy ilyen körülmények között, amikor a tömegek vásárlóképesége felsorolt okok miatt óriási mértékben lecsökkent, továbbá az iparcikkek importja a háboru következtében egyébként is akadályozva van, ezenfelül pedig emberek 100 milliói vannak a háború miatt menekülő mozgásban — Kína megszűnt a nagyipari államok számára komoly piac lenni és egy 450 millió fogyasztói tömegnek a világgazdaságból való kiválása óriási módon súlyosbitja a tőkés termelési mód általános válságát és nehezíti meg a realizációt.

Az általános tőkés válság kezdete úgy nyilvánult meg, hogy az 1914-18-as világháború a termelés társadalmosulásának egyidejűleg óriási lökést adott, miáltal ez a fejlődés az elsajátításnak magántőkés jellegével rendkívül éles ellentmondásba került, mert a társadalmosult termelés eredményeinek elsajátítása a győztes államokban egy kis csoport finansz-oligarchának óriási meggazdagodásához vezetett. Ezzel szemben az emberiség tömegeinek tulnyomó többsége a háború után példátlan nyomorba került s így a társadalom fogyasztóerejének óriási mértékű csökkenése jött létre.

A már kifejtett szükségszerű periodikus tőkésválság körül most már az imperializmus összekuszált, sulyos, megoldatlan ellentmondásainak gombolyaga csavarodott, ám ezek az újabb kibővült ellentmondások sem egyebek, mint a központi ellentmondások kifejlődései, melyek az imperialista korszakban a tőkés rendszer általános válságát hozzák létre és a periodikus válságokat, melyek az általános válság korszakában is ismétlődnek, a maguk részéről még jobban elmélyítik.

A tőkés termelési mód történelmi rendeltetése a termelőerők korlátlan kifejlesztése. Tehát éppen azért, hogy a modern imperializmus a fenti ellentmondások következtében kénytelen a termelést korlátozni és akadályozni, kerül a tőkés termelési mód hivatásának végére, a szét-hullás állapotába. A termelőeszközök mennyisége a meglévő korlátolt piacokhoz mérten aránytalanul nagy. A tőkés termelési mód tehát a háború utáni időben állandóan foglalkoztatás hiányában szenved, ami a maga részéről állandó munkanélküliséget idéz elő. Így az Amerikai Egyesült Államokban az automobilipar 1904-1908-ig 42 százalékkal, 1919-1933-ig 17 százalékkal és 1924-1929-ig csak 4,7 százalékkal emelkedett. Az 1921-es válság után kezdődő fellendülés az Egyesült Államokban nem volt állandó, hanem közben az 1924 és 1927 években visszaesés, árzuhanás és a munkanélküliség fokozódása következett be.

A termelőeszközöknek a kihasználatlansága, mint a tőkés termelési mód általános válságának biztos jele mutatkozik az Egyesült Államok vaskohóinak foglalkoztatásánál, melyek az 1922-1928 években a fellendülés ellenére is csak 40-60 százalék erejéig voltak foglalkoztatva. Németországban az acéltermelés foglalkoztatása az 1926-1929 években átlag 86 százalék volt.

Belgium pamutiparában 1938 második felében 1937-tel szemben 21 százalékkal esett a foglalkoztatás. Az angol pamutfonódák és szövődék

1938 év III.-VI. haván csökkentett foglalkoztatás mellett termelőképeségük kb. 75 százalékát használták csak ki és a munkanélküliség ugyanakkor 2 százalékkal növekedett. Svájcban, bár raktárr adolgoztak a textilvállalatok, 1938 első felében csupán kapacitásuk 60-80 százalékát veték igénybe, stb., stb.

A termelőeszközöknek ily óriási mértékű kihasználatlansága viszont az összes államokban hosszadalmas állandó munkanélküliséget idéz elő, mely az ipari munkások minden rétegében elterjed. Ennek legjobb példája az Egyesült Államok munkanélküli statisztikája, mely minden hiányossága ellenére a munkanélküliek számát állandóan tíz millión felülre becsüli.

Az állandó munkanélküliség szemléltetésére szolgáljon példának a következő táblázat:

A munkanélküliek száma 32 országban

	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937
1 negyedév	Millió	13.1	21.8	27.6	32.5	23.9	22.6	19.8	15.9
2 „	7.8	11.0	19.5	26.8	27.6	21.4	19.4	16.4	12.4
3 „		13.3	20.3	27.5	24.2	21.6	13.5	15.0	12.0
4 „		19.5	25.3	30.5	25.8	24.1	20.2	16.5	—*

Engels a 90-es években az általános válság bekövetkeztét zseniálisan megjósolta. Kézenfekvően bebizonyította, hogy a már akkor kezdődő társadalmi termelés, a kartellek és trösztök útján való termelés, a termelési eredmények magánmódon való elsajátításának szűk bázisa következtében a helyzetnek kimenetel nélküli általános válságba, vagyis az egész tőkésrendszer válságába kell torkollania.

„A naponta fokozódó gyorsaság, mellyel manapság a nagyipari területeken növelek a termelést, szembenáll ama piacok kiterjedésének állandóan növekvő lassuságával, melyeknek a megszorított termékeket fel kell szívnia. Amit amaz hónapok alatt termel, azt emez évek alatt sem tudja megvásárolni. Ezért van a védővámrendszer, mellyel minden ipari állam a többivel szemben védekezik és a honi termelőképeséget mesterségesen növeli. Ennek következményei a krónikus túltermelés, nyomott árak, csökkenő, sőt megszűnő profitok“. (Engels Kap. III. köt. 1, 324.)

„Itt van a tőkés termelési mód sebezhető Achillesarkja. Műteltétele az állandó terjeszkedés és ez az állandó terjeszkedés lassanként lehetetlenné válik“. (u. o.)

Lássuk most már, miként nyilvánulnak meg a ciklikus válságok a tőkés társadalmi rend általános válsága idején. Ezek a periodikus válságok — mint fentebb kimutattuk — ebben a korszakban is megismétlődnek, minthogy azok nem egyebek, mint a tőkés termelési mód ellentmondásainak időleges erőszakos feloldásai, melyekből tehát a kiút az arra következő fellendülésbe vezet, ez pedig a maga részéről az újabb válságot idézi elő.

A tőkés országok 1929-1934-ig tartó világválsága, mely az imperialista-monopolkorszak eddig legjellegzetesebb válsága, lényegében különbözik minden más addigi válságtól, így többek között abban, hogy ez a legtovább tartó és leghosszadalmasabb. Régebben a válságok egy-két év alatt ellanyhultak, de ez kb. 5 évig tartott, melyre hosszas depresszió és jelentéktelen fellendülés következett. Mindezek évről-évre jobban puszt

* Schweizerische Bankverein, 1938. III. 1-i jelentése.

titották a tőkés országok gazdaságát és fogyasztották azok előzőleg felhalmozott tartalékait.

Mivel lehet megmagyarázni ennek az ipari válságnak rendkívül hosszadalmas voltát?

Elsősorban azzal, hogy ez a válság az összes országokra kivétel nélkül áttért és így lehetetlenné vált, hogy az egyik ország a másik rovására üzhessen konjunktura politikát. Másodszor azzal, hogy az ipari válság összeszövődött a már régebben tartó mezőgazdasági válsággal és áttért az összes agrár és félagrár országokra is, ami a maga részéről az ipar válságát komplikálta és mélyítette ki. Harmadszor azzal, hogy a mezőgazdasági válság az ipari válság ideje alatt még jobban kiéleződött, kiterjedt az állattenyésztésre is, a gépekről visszatértek a kézi munkára, a traktorokat lóval helyettesítették, csökkentették és megszüntették a műtrágya alkalmazását, hatalmi szóval csökkentették a bevetett területek nagyságát (az Egyesült Államokban északon a gabona, délen a pamuttermelésnél.). Mindezek a körülmények az ipar válságát még inkább meghosszabbították, minthogy a jövedelem nélkül maradt agrár lakosság vásárló ereje a minimumra csökkent. Negyedszer azzal, hogy az iparban uralkodó monopolisztikus kartellek megkísérelték magasan tartani árait, mely körülmény erősen súlyosbította a válságot, minthogy megakadályozta az árukészletek felszívódását. Így az Egyesült Államokban Hoover elnök akciója, aki az állam pénzével óriási mennyiségű gabonát és pamutot vásárolt fel és raktározott el, nem tudta a válság kibővülését és az árak zuhanását megakadályozni, de nagy mértékben járult hozzá a válság tartamának meghosszabbításához.

Végül pedig — és ez a legdöntőbb — magyarázatul szolgál, hogy az ipar válsága a tőkés termelési mód általános válsága közepette játszódik le, amikor a nagyipari monopóliumokat képviselő kormányoknak sem saját országukban, sem pedig a függő és gyarmati országaikban nincs már meg az erejük és szilárdságuk, ami a háború előtt meg volt és az imperialista háborúból örökségül kapták az üzemek csekély foglalkoztatását és a munkanélküliek állandó milliós hadseregét, melynek száma ugyan a világválság 35 millió munkanélkülijénél kisebb, azonban annak állandó nyomasztó ballasztjától nem tudnak többé szabadulni.

Ezek a körülmények azután nemcsak a válság hosszadalmas voltát magyarázzák meg, hanem azt is, hogy a válság miért nem szorított csupán a kereskedelem és a termelés körére, hanem magával ragadta a hitelrendszert, a valutát, a nemzetközi adósságokat és megszüntette a hagyományos vonatkozásokat egyes társadalmi csoportok között.

Hiába igyekeztek azonban a monopolisztikus kartellek, valamint az állami beavatkozások az árak árának süllyedését megakadályozni, ezek elementáris erővel zuhantak mind mélyebbre és pedig elsősorban a szervezetlen parasztok, kézművesek, kistőkések áruinál, míg a kartellben szervezkedett tőkésék így nem szenvedtek általában oly súlyos veszteségeket. Az árak süllyedése az adósok (kisemberek) helyzetét türhetlenné tette, míg a hitelezők hallatlanul kedvező helyzetbe jutottak. Ez a helyzet természetesen cégek és egyéni vállalkozások óriási arányú csődjéhez vezetett és a válság éve alatt tizezerszámra omlottak össze a legnagyobb ipari államokban a részvénytársaságok.

Így az osztrák *Kreditanstalt*nak és a német *Deutsche Bank*nak bukása, valamint ezekre az egész világon bekövetkező bankcsődök és a sok tőkés államban fellépő hitel- és pénzválság alaposan rácafolta a harmonista elméletre, mely a banktőke területén fellépő válságok gyengülését jósolja.

A részvénytársaságok és bankok csődjét követte a valuták elértéktelenedése, ami az adósok helyzetén kissé könnyített. A valuta elértéktelenedésére pedig az államok által legalizált belső és külső kölcsönök meg nem fizetése következett. Ennek folytán olyan hatalmas bankok omlottak össze, mint a német *Darmstädter* és *Dresdnerbank*, az osztrák *Kreditanstalt*, a svéd *Kreuger*-konzern, az amerikai *Insul*-konzern, stb., stb.

Nyilvánvaló, hogy ezekre az eseményekre, melyek a hitelrendszert alapjában ingatták meg — a hitelek, külföldi tartozások, háborús adóságokra való törlesztés beszüntetése következett. Ezek a körülmények maguk részéről viszont a tőke-export beszüntetését, a külkereskedelem csökkenését, a külső piacokért folytatott harc kiélesedését és az országok közötti kereskedelmi háborút idéztek elő.

Igy azután mindazok az ellentmondások, melyek a verseny nyomása alatt fejlődtek ki, a fentiek következtében nagyobb összefüggésekben nyilvánulva, imperialisztikus formába csaptak át, majd pedig a halmozással együtt előrehaladó általános munkanélküliség és a hasznos rész folytatólagos esése miatti csökkenő realizálási és rentabilitási nehézségek miatt fokozott mértékben éreztették hatásukat. Így a termelőerők korlátlan fejlődése (láttuk fentebb, hogy csökkent foglalkoztatás mellett is megnövelt termelés mehet végbe) / az imperialista korszakban is szükségszerűen összeütközésbe fog kerülni a már állandóvá vált munkanélküliség miatt lecsökkent társadalmi fogyasztóerővel s mivel az elsajátítás magánmódja még fennáll, a válságok továbbra is elkerülhetetlenek maradnak.

Kétségtelen azonban, hogy fenti ellentmondások kiélesedését a munkanélküliségnek a fokozott fegyverkezés következtében egészségtelen csökkentése meglassítja. A világfegyverkezésnek méreteiről a Népszövetség *Annuaire militaire 1937.* című évkönyve szolgál tájékoztatással:

A világ fegyverkezése 1923-1937-ig

1923	1932	1933	1934	1935	1936	1937
régi paritású aranydollárokban						
Milliárd						
2.5	4.3	4.5	5.1	5.6	5.8	7.1

Az 1938-as év fegyverkezése pedig ezeket a számokat nagy mértékben fogja tulszárnyalni. Ezek a kiadások a lakosság számára súlyos áldozatot jelentenek. Nagymértékben gyakorolnak nyomást az életfenntartásra, minthogy terméketlen kiadásokról van szó. A fegyverkezési verseny nyugtalanságot idéz elő és a fellendülést akadályozza. A gazdasági élet vérszegény marad, a bekövetkező válság időpontjában nem fognak azok a hatalmas tőke- és árutartalékok a válság áthidalására rendelkezésre állani, mint az 1929. évben. A rendelkezésre álló devizák és nyersanyagok, különösen egyes nagyhatalmagnál, rövidesen kimerülnek, különösen figyelembe véve azt a tényt, hogy az 1938. év szeptember havi mozgósítások a világnak több, mint 10 milliárd pengőbe kerültek, a tőkés termelés általános értékesítési nehézségekbe kerül, tehát a gazdasági alapokból kiinduló szellemi és politikai felépitmény most már oly nagy mértékben függetleníti magát ezeknek az összefüggéseknek megteremtőitől, — az emberektől — hogy az önálló mozgást befolyásolni többé nem lehet és a fejlődés utja vagy még eddig nem látott pusztító gazdasági válságba, vagy pedig ezt megelőzendő romboló imperialista háborúba vezet.

Hogy a termelés tervgazdaság mellett milyen mozgási irányt követ, annak vizsgálata nem tartozik cikkünk keretébe, fentiekből azonban világosan kitűnik, hogy a harmonista-revizionista közgazdászok prognózisa a jövőbeni válságok enyhülésére vagy megszűnésére vonatkozólag csupán vágyálom, melynek beteljesülésére semmi remény.

A K E D V E N C (II.)

Írta: BALÁZS BÉLA

Egy uccasarkon vak koldus áll és hegedül. Lábai előtt a földön a kalapja.

Páran köréje gyülekeznek :

— Mit játszik? — kérdi az egyik.

— Természetesen Mozartot. Ilyen édes muzsikát senki más nem tud komponálni.

A szél porfellegeket hajt az uccán keresztül. Az emberek szétszóródnak. Csak nagyon keveset dobtak a kalapba.

Az öreg egyedül marad és tovább játszik.

Mozart jön, fedetlen fővel, zilált frizurával. Különben még más valami is zilált rajta. Ugy megy, mint aki nem tudja, hogy hova tart s úgy néz, mint az olyan, aki szívesebben nem látna.

Ekkor meghallja a hegedű játékát és a vak ember felé közeledik. Hagyja, hogy az befejezze játékát aztán megszólal:

— Gyakran játszik Mozartot, öreg?

— Majdnem mindig, uram. Hisz' manapság Mozart a kedvenc.

— És meg tud élni a Mozart-féle muzsikából?

— Ó igen, uram.

— Különös!... Nekem igazán nem sikerül!... Adja csak ide! — s kiveszi a kezéből a hegedűt és elkezd játszani:

— Ó — sóhajt közbe fájdalmas gyönyörrel, — én nem akarok semmi mást... csak zenét... zenét!

A koldus csodálkozva mered vak szemeivel a pompás hangok irányába.

Emberek gyülekeznek. Elragadtatásuk hangokban tör ki. Ajkak boldogan mosolyognak, szemek megnevésednek... Mozart játszik!

— Itt van, öreg! — és átadja a vaknak a hegedűt.

— Kicsoda, ön? — dadog a vak megrendülten.

— A kedvenc... Kollega! Vak és vándormuzsikus, mint te... Jóestét öreg! — s elindul.

Mindannyian tisztelettel és csodálkozással néznek utána.

A koldus kalapja megtelt.

*

A városi szenátus irodája a bécsi városházán. Ott ül az öreg polgármester. Egy szenátor és Puchberg vannak nála.

— Itt van Mozart kérvénye! — mutatja a polgármester.

— Egyenesen szégyene a városnak — mormog Puchberg — hogy ennek a Mozartnak még egy karmesteri állást sem tud juttatni. Ezt bizony nem helyeselhetem!

— De hisz nem küldetjük el az öreg Hoffman dómkarmestert, aki már negyven éve tölti be ezt az állást! — véli a szenátor.

— Ezt Mozart maga sem kívánja — csendesíti őket a polgármester és a levél egy helyére mutat: — azt kéri, hogy fizetés nélkül Hoffmann karmester mellé osszák be — fizetés nélkül, hogy ezáltal utódlásra való méltóságát beigazolja.

— Egy Mozartnak még be kell bizonyítania általánosan elismert zsenije mellett, hogy méltó a karmesteri állásra?! Egy olyan férfinak, aki a Figarót írta! Neki, aki a Don Juant írta! Akinek Prágában olyan nagy sikere volt, hogy a csehek egyáltalán nem akarták elereszteni!

— Nem hozott onnan semmi pénzt magával? — kérdezi a szenátor.

— Hozott száz dukátot, de több volt az adóssága.

— Önnél! — dörmög a szenátor.

— Mindegy! Csak kell segíteni rajta! — s Puchberg lehunyja a szemeit.

— Nékem is az a véleményem — bólint a polgármester — hogy Mozart kérését teljesíteni kell. Ugy se kér fizetést.

— Igen, igen — bólint a szenátor leereszkedőleg — be lehet osztani az öreg Hoffmann mellé. Derekasán segít majd neki.

— De hogy ezért semmiféle fizetést se kapjon...

— Kérem fontolja meg a tanács, hogy ez az ember nagyon beteg. Ha semmiféle támogatásban sem részesül, soha többé nem tudja összeszedni magát.

— De hogy fizethetek olyasvalakit a városi kasszából, aki egyáltalán nem tart igényt a fizetésre?

— Ugy tudom, Mozart benyújtott még egy kérvényt az udvarnál levő második karmesteri állás és a hercegek zongoraoktatása irányában? — jegyzi meg a szenátor.

— Visszautasították — szól Puchberg keserű gesztussal.

— Látják az urak! — kiált fel a szenátor felháborodva. — Ime megint a város polgársága álljon helyt az udvar kötelezettségei helyett.

— Egy Mozart viszont tönkre megy! — kiált Puchberg izgatottan.

— Puchberg ur fél — sug a szenátor a polgármester felé — hogy Mozart meghal, mielőtt a tőle kölcsönzött pénzt visszafizethetné! Hehehe!

*

Kis kert, kis rokokó pavillon. A pavillonban Mozart ül egyedül. A közeli színházból ide fáj a kórus éneke.

Szép októberi délután. Nagy gesztenyefakevelek hullanak lassan körözve a levegőben és elcsendesülnek lágyan és gyengéden a kottapapíron, amely Mozart előtt fekszik kiterítve az asztalon.

Mozart ludtollat tart a kezében, a kottapapír azonban üres.

„Varázsfuvola. Második felvonás“ — áll a lap élén. A zenekari jelzések a partitúrába bejegyezve, de a hangjegyek hiányzanak.

Mozart lehajtja a fejét. Sápadt és szenvedő.

Jön Deinert egy nagy csomag kottapapírossal, egy üveg tintával s egy csomó ludtollal. Mozart látszólag nem veszi észre, jöllehet Deinert már előtte áll.

— Jónapot, zenemester ur! — kezdi az öreg jókedélyű házmester.

Mozart felemeli fáradt pillantását, de még mindig nem látja a férfit.

— Megint valamit épp most talál ki, ugye? — dörmög jóakarattal Deinert. — Csak csinálja, elhoztam a papírt.

— Jónapot kedves Deinert — szólal meg Mozart, mintha csak lassan térne magához. — A kórus énekét figyelem!

— Itt a színházban állandóan lármáznak!

— Lármának nevezi ezt, József? — mosolyog Mozart vidáman.

— Számomra az éneklés és a kiabálás egy és ugyanaz, zenemester ur. Tőlem ugyan az egész zene akár nem volna — hunyorog tréfásan szemével Deinert.

— Akkor bizony nagy gyönyörűségtől esett el!

A házmester lekicsinylőleg int: — Tudja, amikor Belgrád alatt állottuk, akkor Laudon, a tábornokom azt mondta: egy tüzér számára legjobb, ha süket, akkor mondta ezt, amikor az egyiknek a nagy Haubitznál a dobhártyája elszakadt.

Mozart nevet.

— Hogy van öreg tüzér?

— Ezt nekem kell kérdezni magától, mert maga nagyon betegnek és szájalmasnak látszik, zenemester ur.

— Beteg vagyok, József — és Mozart ismét lehajtja fejét.

— Valószínűleg sok sört ivott Csehországban és azzal elrontotta a gyomrát.

Mozart fájdalmasan rázza a fejét.

— Minden betegség a gyomorból ered, — mondotta tábornokom, Laudon, amikor Ferenc főherceg rosszul érezte magát Belgrádnál.

— Az Isten szerelmére, mit hozott maga ide nekem! — tereli el a beszélgetést Mozart.

— Schikaneder színházdirektor ur mondta, hogy ezeket hoztam el magának, mert a többi már rég teleirta.

— Akkor egyuttal visszaviheti megint mindet! — Fejét a kezére hajtja és sirás tör fel a hangjából. — Hát hogy lehet így dolgozni?! Az ilyesmi agyonnyomja az embert.

— Minden jó lesz megint, zenemester ur! Minden jó lesz megint! Na, a viszontlátásra!

Az öreg megy, Mozart utánanéz. A ludtoll kiesik a kezéből, sulyos feje az asztalra hull.

Ekkor megmozdul mögötte a bokor. Schikaneder dugja ki nagy fejét ravasz mosollyal a bokorból. Ezután hátrafele int s óvatosan előkuszlik, mögötte még körülbelül nyolc személy, öt férfi és három nő, félig kosztümben, mintegy a színházi öltözőből jöve. Mindannyian egymás kezét fogják és az egész groteszk farsangi menet Mozart köré lopakodik.

Hirtelen elkezd Schikaneder énekelni:

— Alszik... alszik... elaludt...

S valamennyien belevágnak egymás után az improvizált tételbe ugyanazokkal a szavakkal.

Mozart felemeli a fejét és fáradtan, mosolyogva néz körül:

— Már vége a próbának?

— Igen, barátom, mi... mi dolgozunk, de te?... Te alszol?

Schikaneder borosüveget és poharakat vesz elő nagy zsebéből és az asztalra állítja azokat.

A többiek ugyanezt cselekszik s csakhamar vidám társaság ül az asztal körül.

Szines papirlampionokat akasztanak a faágakra s közben tovább éneklük a komikus tételt: Alszik... alszik... elaludt...!

Schikaneder formátlanul kövér, ennek ellenére állandóan hevesek és meglepően gyorsak a mozdulatai. A vitalitás zsiros, izzadó bombája. Ripacs és spekuláns, közönséges és fantasztá egyben. Tuláradó szeretetreméltóságával, hatalmas hangu szentimentális pátozával legázolja az embereket.

Schikaneder Mozart mellé ül, átöleli Mozart vállát és a mellére borul:

— Mutasd meg a munkád te csöpp nagyember! Mutasd azt az isteni partitúrát! — bugyog belőle.

Schikaneder az üres kottapapírra mered és grimászokat vág.

Minden zseninek ennyi a terméke? — és az asztalra vág. — Az isten szerelmére, csak tudja nagyságod, hogy három hét múlva meg kell lennie a premiernek!

Mozart fáradt, szomorú mozdulatot tesz.

— Barát és testvér! — buzog a beszéd áradata tovább — ha nem segítesz rajtam, elveszett ember vagyok. S amellet te oly könnyen dolgozol!

Mozart maga elé meredve: — Könnyen? A vér ömlik könnyen, ha az ember felvágja az ereit.

— Ostobaság! Örület! A színházam gyalázatosan megy. Ha három hét alatt elkészülsz, akkor megmentesz a romlástól. — És drámai hangon énekli: a romlástól... a ro-om-lás-to-ol!

Közben kinyitotta az üvegeket.

— Nehéz így dolgozni Schikaneder! — szól Mozart büntudattal — tudod, milyen beteg szegény feleségem... És egy fillér sincs odahaza.

— Fejedelmien foglak honorálni! — Schikaneder lehet könnyelmű, de hálátlannak igazán nem lehet nevezni! — Amikor vándortársulatommal egyszer Linzbe érkeztem, azt mondja nekem a hőstenor...

— A zenéhez hangulat kell — veti oda Mozart, mentegetőzve.

— Hangulatot hoztunk ide neked testvérkém, Mozart! Elsőrangú hangulatot!

Schikaneder betölt egy pohárba s a poharat Mozart szája felé nyújtja.

— Igyál barátom! Mindjárt másmilyen lesz a világ.

Még egy poharat tölt Mozartnak és kényyszeríti, hogy igyék. Azután annak a férfinak tölt, aki Mozart másik oldalán ül.

Ez a férfi Puchberg, aki teljes egészében elüt a társaság többi tagjaitól. Szigorú polgári eleganciájú az öltözködése. Komoly, derék, de józanul számító kereskedő. Halk köhéccseléssel, hallgatagon néz, szinte mozdulatlanul, maga elé.

— Igyon kedves, Puchberg ur — dörög Schikaneder — ha megtisztelte színházi bandánkat. Segítsen a muzikusnak inni!

Puchberg felemeli poharát és szertartásosan kocint Mozarttal anélkül, hogy szigorú arckifejezése változnék.

— Egészségére, Mozart ur.

Mozart láthatólag felkorbácsolva a bortól kissé kipirult orcával most Puchberg felé hajlik és megragadja a karját:

— Kedves Puchberg ur — suttogja izgatottan dadogva és elakadozva közben: — Bocsásson meg... én... már rég akarok önnek valamit mondani... ó szinte alig tudom magam elhatározni... ó Istenem, olyan helyzetben vagyok, amit a leggonoszabb ellenségemnek sem kívánok... támogatás nélkül oda a nyugalmam és talán az életem is.

Schikaneder észreveszi a kettő bizalmas suttogását és bizalmatlan arckifejezéssel feláll. Valami vidám dalba kezd azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy megzavarja őket. A többiek is nevetve rákezdik.

Schikaneder a kettő mögé áll, azután megragadja Puchberget a karján s enyhe erőszakkal a pavillon sarkába vonja.

— Adjatok inni Mozartnak! Nézzétek, hogy Mozart hangulatba jöj-
jön! — kiáltja vissza az asztalhoz.

— Ne hagyjon annyit inni Mozartnak, Schikaneder ur. Ez egyáltalán nem tesz jót neki! Tudja jól, hogy Mozart komoly beteg s az ivás aláása az egészségét!

— Puchberg ur, nekünk halhatatlanoknak nem fontos, hogy meddig élünk! Alkotnia kell Mozartnak! Alkotnia! S ehhez borra van szüksége. Három hét múlva be kell mutatnom az operát!

— De...!

— De hallgasson meg igen tisztelt, Puchberg ur, csak pénzt ne adjon kölcsön Mozartnak! Mozart lump. Hisz' látja. Ha pénzhez jut, akkor egyáltalán nem dolgozik. Nem készül el az operájával s ön nem kapja vissza soha a pénzét.

— De...

— De ha ön nekem kétezer forintot kölcsönöz, akkor azt a pompás operát, amit nekem Mozart ír, pompásan kiállítatom, pompás összeget kereshetek és önnek visszaadhatom azt a pompás kétezer forintot s akkor Mozartot is pompásan honorálhatom. Lássá ezzel aztán mindannyiunkon segít.

— De...

Schikaneder viharosan átöleli Puchberget: — Maga tehát igent mondott. Nagyszerű! Adjatok inni Mozartnak, fiúk!

— De kérem — jut végre lélekzethez Puchberg — ne engedje, hogy annyit igyék a beteg Mozart.

— Hát nem áldozzuk fel mi valamennyien életünket a művészetért, Puchberg ur? Nem iszom én is? Elvégre művészek vagyunk! Amikor vándortársulattal Klagenfurtban az *Aranyszarvasban* játszottam, akkor jön hozzám...

Táncmuzsika. Schikaneder és Puchberg a társaság felé fordulnak. Még Puchberg vékony ajkain is megjelenik valami fénytelen mosoly.

Mert a színészek valamennyien felálltak a helyeikről és táncolnak a fák alatt. Elöl Mozart csinos szomszédnőjével.

Mozart szenvedélyes odaadással és tökéletes bájjal táncol. Mintegy elragadtatottan mosolyog és szinte viszik a zene hullámai.

Hirtelen eltorzul az arca. Megtántorodik és egy fatörzsbe kapaszkodik.

— Mozart ur! — rémül el a leány — rosszul érzi magát? Jőjjön, foglaljon helyet! Látja mondtam magának, hogy nem szabad táncolnia. Maga mégis beteg!

A lány visszavezeti Mozartot az asztalhoz. Mozart leül.

— Én... beteg? — mondja még szenvedőleg, de hevesen. — Lehet, hogy beteg a gyomrom, lehet, hogy beteg a tüdőm, talán a májam! Igen, olykor beteg egész a halálig. De én? Én nem vagyok beteg. Bennem buzog az élet, úgyhogy néha azt hiszem felrobbanok. Én nem vagyok beteg! Ha öt percig nincs fájdalmam, úgy tűnik, hogy repülni tudnék a kék levegőben és mindannyiótokat magammal vinni felfele!

Mozart kitarja a karjait: — Kérek egy korty pezsgőt!

A leány tölt neki: — Hogy bírja ezt Mozart ur! — mondja a lány mély csodálkozással. — A maga élete bizony nehéz és szomorú. De ha nekifog a muzsikának, akkor csattog, mint a tavasz, a pacsirta és a csalogány.

Mozart iszik és elálmodozó nagy szemekkel néz maga köré:

— Az élet... az élet maga nem nehéz és nem szomorú... Az élet maga szép... Az élet... ez a ti kedves kék szemetek és a ti édes szátok... Az

élet az esti felhők, amik ott fent a naptól bucsuznak... Az élet a fák, amelyek boldogan hálnak el szinpompájukban... Az élet... Rafael képei és Palestrina kórusai... A szerelem... a muzsika... De ezt az életet súlyos bilincsek fogják. Ezen az életen vérszopók és tetvek nyüzsögnek!... Fojtogatják és kiozzák ezt az életet. Az én muzsikám azonban mélyről, magából az életből fakad s a tetvektől és bilincsektől szabadon zeng! Igen... Muzsika!

Mozart eltakarja a szemét.

Közben a táncosok szétszóródtak. Mámorosan énekelnek, halkán, kórusban és kigyújtják a lámpionokat. Mert közben este lett.

Egy fiatal színész ujjával egy lámpionban a szemek és a száj helyén lyukakat vág...

Az egyik lány ránevet a különösen világító maskarára és hasonlót készít.

Mozart ismét felpillant. Megilletődve néz körül.

Ezek a különös maskarák kísértetiesen vigyorognak rá.

Mozart, mintegy álomban, megindul vissza régi helyére, ahol még ott fekszik a partitúra és — leül.

— Pszt — adja meg a jelt Schikaneder — most komponálni fog!

Schikaneder maga égő gyertyát állít Mozart elé. Mindezt Mozart észre sem veszi. Schikaneder lábujjhegyen távolodik. A többiek hasonlóképp.

Mozart öntudatlanul a ludtoll után nyul.

A sötét ágakon különös maskarák lógnak égő szemekkel és szájjakkal.

Mozart bort tölt s elkezd halkán zümmögni és inni.

A kert kapuján ép' most vonul ki a társaság. Schikaneder ezt mondja Puchbergernek:

— Hogy én fősvény vagyok, azt igazán nem mondhatja senki! Lehet, hogy Schikaneder könnyelmű, de fősvénynek igazán nem az! S a bor, amit én adok neki?! Hogy dolgozhasson! Ez is egy jó csomó pénzbe kerül!... Nem?! Amikor vándortársulatommal Bozenből elutaztam...

Mozart magafeledten, lázasan dolgozik. Tolla repül a partitúrán...

S mintegy a messzeségből és elfátyolozva örvénylik a *Varázsfuvola* muzsikája képzeletében.

*

A karmesteri pulpituson megjelenik egy kész partitúra. A fátyolos távoli muzsika reális és közeli lesz. — Oldalról egy kéz lapoz a partitúrában. — A kép kiszélesedik: — és Mozart áll a karmesteri pulpitus előtt. A *Varázsfuvola* premierjét vezényli.

*

Mozart az első felvonás utolsó taktusait vezényli. Kezei úgy mozognak, mint a szárnyak. Szinte lebeg. Megviselt arca, valószínűtlenül nagy szemei lázban égnek. A muzsika és a betegség lázában.

Tanítványa, Süßmayer lapozza a partitúrát.

A zenekar minden tagját elbűvöli a karmester e jelensége. Az öreg csellista az elragadtatástól ragyog. Az arcán könnyek gördülnek végig.

A közönség lélekzetelállva figyel. Megindult és elragadtatott arcok derengenek a nézőtér homályából.

Mozart vezényel!

És a színpalak mögöt Schikaneder áll. A megindultság könnyei az ő arcát is bemossák, miközben elégedetten dörzsöli a kezeit.

A felvonásnak vége. A közönség ujjong. — Mozart! Mozart! — Tapsvihar. De Mozart még ott áll, mintha nem hallana semmit. Különösen,

merev tekintettel néz felfele.

Ott kezd a függöny sötéten és sulyosan aláereszkedni.

Mozart nem hallja az ujjongás viharát. Megtántordik, a karmesteri pálca kiesik kezéből.

Süssmayer hozzáugrik és támogatja:

— Mozart ur! mi van önnel?

— A függöny! — mondja Mozart nehezen. — A függöny lehull!

A sötét függöny egészen leereszkedik és a színpad világosságát eltakarja szemei előtt.

Mozart összeesik.

A közönség semmit sem vesz észre. — Mozart! Mozart! — ujjonganak és a színpad elé tódulnak.

A zenekarban pánik. Az elájult Mozartot kiviszik.

Az ujjongó közönség erről sem tud semmit.

Az üres karmesteri asztalkára virágok hullanak.

A színpad mögött vad száguldozás.

— Disznó bitangság! — ordít dühöngve Schikaneder. — Disznóság!

— De hiszen rosszul lett! — kiált rá az izgatott csellós. — Ki tehet erről?

— Most oda az egész premierem! A mennydörgős mindenit!

— De hiszen elájult! Tehet erről?

— Mert iszákos! A sok ivástól lett beteg, a lump! Most itt van, tönkreteszi a premieremet!

Ekkor megjelenik a nagy karmester, öntudatosan mosolyogva. — Hála Isten, drága barátom, hogy itt van! Az ég küldte magát! Gyorsan a pulpitushoz és tovább. Erős, egészséges emberekre van szükségünk!

A karmester meghajlik: — Én nem ájulok el!

— Nem! — Dohog bosszusan a csellós. — Maga nem ájul el. Maga még száz évig él.

Lent a színpad kijáratánál viszik az elájult Mozartot.

— Mozart! Mozart! — hallani még a publikum ujjongását, aki semmit sem vett észre és semmit sem sejt.

*

Mozart nagy karosszékekben ül a zongora előtt. Párnák a háta, takarók a térde körül. Feje hervadtan félrehajlik. A térdén kottapapír. Karjai azonban erőtlenül lógnak, fáradt szemeit lezárta.

A zongorára állított két gyertya fénye különös árnyakat játszat a szoba félhomályán.

A szomszédos sötét szoba nyitott ajtaján keresztül Constance jön. Ő maga is beteg. Nagy kendőbe burkolózva, fázékonyan még egy takarót hoz Mozartnak.

— Alszol Wolfgang? — kérdezi gyengéden, halkán és félénken vizsgálja az urát.

Mozart felnyitja a szemeit: — Nem, asszonykám!

— Hoztam neked még egy takarót Wolfgang. Nagy a hideg!

— Nem fontos, asszonykám — válaszolja Mozart gyengéden mosolyogva. — Te aranyoska, ezüstöske, gyémántoska, te feküdj gyorsan az ágyacskádba, ott aztán majd felmelegszel.

— A kezeid egész kékek a hidegtől! — véli Constance. — Hogy tudsz így irni?

— Irok valami szépet! — Próbál Mozart tréfálni. — Valami félig egészset. Ha akarod, csupa ígézet, — s megsimogatja s megcsókolja a felesége kezét.

— De ki az?! — rezzen össze hirtelen elrémülve és a sötét szomszéd szobára mered.

— Én vagyok, zenemester ur! — hangzik Deinert joviális hangja a sötétből. — Tőlem még nem ijedt meg soha senki — mondja a világosságba lépve. — A törökök sem ijedtek meg Belgrádnál, amikor megláttak engem. Hogy van, zenemester ur? Megint új zenéket gondol ki?

— Azt hiszem kedves József — sóhajt Mozart a párnák közé visszahullva — kimuzsikáltam magam!

— Wolfgang! — kiált Constance fájdalmasan s kezét Mozart fejére teszi.

— Nagy tévedés kedves, zenemester ur! Egyenesen ragyogóan néz ki! Csak egy kicsit hideg van magánál! Már novemberben vagyunk! Kicsit be kellett volna fűteni, nem?

Constance fájdalmas és szégyenlős arccal elfordul.

Mozart keserűen nevet: — Igen, be kellett volna fűteni, igaz.

— Lássa zenemester ur, ezért is jöttem. A fát ugyanis el kellett hozni!

— Az igaz, de pénz kellene hozzá József, hogy fát hozhasson.

— A mult télen is én gondoskodtam télire fáról.

— De a mult télen sem tudtam fizetni.

— Hát megfizette a nyáron, zenemester ur. Ezért engedelmével a fából egyuttal magammal hoztam egy ölet.

— Köszönöm, kedves Deinert — szól Constance s visszatartott sirás fojtogatja hangját.

Mozart csak szótlanul néz Deinertre. Szeretné a kezét nyujtani, de visszahull a keze.

— Nincs itt semmi köszönni való. Egész természetes, hogy télen fűteni kell! — dörmög menés közben Deinert és a sötétből még hallani: — Csak nem hagyhat az ember egy embert megfagyni, csak azért, mert muzsikusz!

Mozart idegesen felegyenesedik: — Jön valaki! Constance!

— Nem jön senki, Wolfgang! — nyugtatja meg Constance és a sötét szomszéd szoba felé hallgatózik: — Senki.

— Jön valaki!

— Nyugodj meg, Wolfgang!

Ekkor egy különös vékony, selypítő hang szólal meg: — Hódolatom és tiszteletem a muzsika nagy mesterének!

— Ki az? — kérdezi Mozart elszűkülő torokkal.

A sötét szobából különös alak lép elő. Feltűnően hosszú és sovány, merev pergament ábrázattal és óriási szemüveggel, olyan, mint valami pedáns rektor neuraszténiás mumiája. Teljesen feketébe öltözött, mozdulatai körülményesen merevek és szertartásosak, teljesen groteszkül hat.

— Megengedi, hogy tiszteletemet tegyem? — selypít az idegen és meghajlik.

Constance félénken a karosszék mögé húzódik.

— Kicsoda ön? — kérdi Mozart megilletődve.

— Egy nagyon tekintélyes ember követeként jöttem el önhöz — selypíti a különös vendég szélesen és ünnepélyesen.

— Ki az?

— Az illető nem akarja megnevezni magát — válaszol mozdulatlan arccal s a gyertya lángja imbolyog a szemüvegén.

— Mit akar az tőlem?

— Meghalt valakije, aki örökre kedves előtte. Évente a halála napját egy rekviemmel akarja megünnepelni.

— Egy rekviemet kell komponálnom? — kérdi Mozart halkán.
 — Egy rekviemet... négy hét alatt.
 — Olyan gyorsan? — kérdezi Mozart leverve, mintha a halálos ítéletét vette volna tudomásul.
 — Előre kifizetek önnek száz dukátot.
 És pénztkeercseket helyez az asztalra.

*

Mozart hallgatag nagy szemekkel mered az idegenre.
 — Négy hét múlva ismét eljövök és elviszem a partitúrát — selypíti az idegen. — Tiszteletem és hódolatom, — miközben mélyen és körülményesen meghajlik és eltűnik a sötét mellékszobában.
 — Constance! — suttogja Mozart — láttad?
 — Ezt a hosszú komikus figurát? Természetes, hogy láttam.
 — Nem volt komikus — rázza Mozart mélabusan a fejét s kisvártatva hozzáteszi: — a halotti énekem rendelte meg.
 — Képtelenség, Wolfgang! — s magához vonja Mozart fejét és simogatja a haját. — Verd ki ezt a fejedből, Wolfgang.
 Mozart megfogja Constance kezét: — Emlékszel, Constance — kérdezi miután kissé elálmodozott: — amikor Alojzát öltöztettük és a színház-igazgató jött és a mama kiküldött téged a szobából?
 — És én nem akartam. Egyre csak téged akartalak nézni! És a tükör mögé bujtam!
 — Emlékszel — szól ismét kisvártatva — amikor azután este a zongoránál sirtam és te hozzám jöttél... először?
 — Akkor vettél először észre.
 Mozart ajkain fénytelen, elálmodozó mosoly jelenik meg: — Milyen szép volt... — mondja.

*

A kapu előtt urasági fogat. A hosszú sovány fekete férfi jön sietve és beszáll.

A fogatban már ül valaki takaróba és köpenybe burkolózva. Nyilvánvalóan egy ur, aki türelmetlenül várta: Nos?

— Minden rendben van, gróf ur — válaszolja a feketébe öltözött alázatosan, miközben a fogat megindul: — Hat hét alatt Mozart kész a rekviemmel.

— De nem ismeri majd megint az egész világ a zenét, mielőtt a partitúrát megkapom?

— Isten ments, gróf ur. Sohasem bocsájtánám meg magamnak, ha ilyen hibát követnék el.

— Tudja, János, hogy zenei hírem, művészi becsületem forog kockán. Amikor a múlt héten eljátszottam a szónátát, amit maga hozott nekem Haydntól, ketten a vendégeim közül megismerték a zenét, mert már hallották. Emellett huszonöt dukátot fizettem érte!

— Ezért bátorzkodtam a gróf ur figyelmét felhívni arra — selypíti János — hogy ne vásároljon olyan zenét, amely már régebb idő óta kész s valószínűleg több másolatban forog kézen. Ilyen esetben mindig törtéhetnek kényelmetlenségek. A rekviem esetében azonban szigorúan fogok vigyázni. Azon a napon, amikor Mozart befejezi, elhozom tőle a partitúrát. A zenét senki sem fogja ismerni és így senki sem kételkedhet abban, hogy ön a szerző.

— Ép' eleget fizetek érte! — dohog a gróf és beburkolózik köpenyébe.

A fogat eltűnik a sötétben.

Mozart ágyban. Lázás és gyenge. Körülötte nagy rendetlenségben hangjegypapír. Ir. A lélekezete nehéz. Feje minduntalan visszahanyatlik a párnára. Az erőtlen kéz alig tudja tartani a tollat. De azért ir. Kint hóvihar tombol és rázza az ablakokat.

Süssmayer jön. — Mozart ur az Istenért! — kiált a finom fiatalember — miért dolgozik? Nem megtiltotta az orvos?

— Hogy van a feleségem? — kérdi Mozart anélkül, hogy feltekintene. Anélkül, hogy lázasan gyors írása megállna.

— Az orvos megtiltotta, hogy felkeljen. De most nincs semmi fájdalma — válaszolja Süssmayer, miközben a szétszórt hangjegylapokat gyűjti össze.

— Hála Istennek! — sóhajt Mozart anélkül, hogy a munkából felpillantana.

— Adja ide a rekviemet! — s Süssmayer ki akarja venni a kottalapokat Mozart kezéből. — Azt mondja Deinert, hogy egész éjszaka megint dolgozott. Nem szabad dolgoznia, Mozart ur! — könyörög Süssmayer! — Nem szabad dolgoznia.

Mozart görcsösen magához szorítja a kottalapokat.

— Be kell fejeznem!... A halotti énekem! — mondja fanatikusan. — Tudom, a halál birodalmában vagyok. Az ismeretlen fekete férfi, aki megrendelte, nem soká jön. Tudom. S maga is tudja kedves barátom. Azt akarja, hogy az utolsó dalom befejezetlenül maradjon? Akarja ezt?

Süssmayer hallgatagon elfordul, hogy a könnyeit elrejtse.

Mozart tovább ir. A toll repül a papíron.

— Küldessen Zsófia sógornőmért — mondja Mozart anélkül, hogy megállna az írásban — hogy legyen valaki a feleségem körül, ha meghalok.

— Rövidesen jobban lesz majd, Mozart ur — mondja Süssmayer összeszorult torokkal, meggyőződés nélkül.

— Mondja még ma meg Albrechtsbergernek, hogy a dómkarmesteri állásra jelentkezzék a helyemen, különben elkésik, mint ahogy én is mindig késtem... — s kevéssel utóbb még hozzát teszi: — Megrendelte az urakat az énekhez? Még ma el kell próbálnunk a Lacrimosát.

— Már jönnek is Mozart ur.

Három férfi lép be úgy, mintha egy haldokló szobájába lépnének. Lábujjhegyen jönnek s néma jelekkel értetik meg magukat Süssmayerrel. Ezután óvatosan az ágy felé közelednek.

— Hogy van, Mozart ur? — kérdi az egyik, halkán, tapintatosan.

— Köszönöm kedves barátom — bólint Mozart fénytelen mosollyal. — Mint mondják: ütött az órá.

— Ugyan! Csak most lesz igazán szép! Ön kapta meg a dómkarmesteri állást.

Mozart némán bólint.

Később pedig: — Igen, éppen most kell elmennem, amikor már nyugodtan dolgozhatnék! Kár... Csak harmincöt éves vagyok... és már elérkeztem a véghez anélkül, hogy a tehetségemnek örülhettem volna.

És nézi a férfiakat, akik némán, lehajtott fővel állnak, hogy megindultságukat elrejtessék.

— Nos barátaim, mi érekelni akarunk... Süssmayer, adja ide a Lacrimosát... ezt még meg akarom hallgatni.

Süssmayer kiosztja a kottalapokat és a zongorához ül.

Mozart felemeli a kezét, megadja a jelt és elkezd ő maga énekelni. Hangja gyenge, de tiszta és bensőséges. Végső, legmélyebb életereje árad át ebbe a hangba.

Mindannyian mély komolysággal éneklük a gyönyörű muzsikát.

Mozart keze a takaróra hull. A hangjegypapírok a padlóra esnek... Mozart énekel tovább, kitágult szemekkel a messzeségbe meredve... Egész lénye a muzsikába látszik feloldódni. Az énekesek a könnyeikkel küszködnek. Egymás után akad el a hangjuk. Csend.

Mozart rájuk néz: — Miért sirtok? — kérdezi nyugodtan, szinte derúvel — ez zene... zene... az élet mégis oly szép volt...

*

— Igen... igen... s az ur ismét megtörli a szemeit csipkés, selyem zsebkendővel, gazdagon gyűrűs kezével.

— Tetszik tudni, nagyságos ur: egy elsőosztályú temetés ára nyolcvankét forint, egy második osztályúé pedig csak negyvenöt...

— Pótolhatatlan veszteség! — ismétli az ur sóhajtván.

— Én mondom önnek, mert én magam láttam, miután ön annyira szívére veszi a dolgot... ugyanis az egész házban csak nyolc forint az asszony fiókjában és az asszony maga is eszméletlenül fekszik.

— Milyen szomorú! Milyen szomorú!

— S látja, gróf ur, még egy harmadik osztályú temetés is nyolc forint és harmincnyolc krajcár és itt van még aztán a halottas kocsi, ami három forintot kóstál.

— Jóember ugye maga zenekedvelő, hogy ennyire a szívére viseli.

— A fenét zenekedvelő! — dohog bosszusan Deinert — egy tüzér. De a három forintot majd elspórolja a kenyereből...

Megy és még menés közben dörmögi: A zenész is csak ember!

*

Hóvihar.

Mozart halottas kocsija megy át az uccákon.

Nyersen ácsolt fedetlen, felírás és virágok nélküli koporsó. Mintegy meztelenül rázkódik ide-oda a kopott kis kocsin. Elöl sánta ló és részeg kocsis.

A koporsó mögött mennek Puchberg, Süßmayer és még három ismeretlen, hatodikként pedig a vak koldus, aki egyre a többieket tapogatva tart a csoporttal.

A hó hull, a szél fuj. Egyáltalán nem kellemes most az uccán tartózkodni.

Puchberg meggondolja magát. Egy sarkon meglép és eltűnik.

A többi is, egyik a másik után...

Végül már csak Süßmayer és a vak koldus haladnak, aki mindegyre félénken tapogatózik, nehogy az irányt eltévessze.

Amint Süßmayer észerverszi, hogy a többiek eltűntek, egyideig még küszködik önmagával, de azután ő is lemarad.

A vak megy tovább. A kocsi azonban egy sarkon elfordul. A vak eltéveszti az irányt. Tapogat maga körül, de már senki sincs ott és így a téves irányba megy tovább — és lassan eltűnik a hózivatarban.

A halottaskocsi megérkezik a temetőhöz.

— Ki az? — kérdi a kapus.

— Az ördög tudja! — dörmög a kocsis.

— Balra hátul a tömegsírba.

S a kocsi eltűnik a temető hóval behullt fái között.

DARVAS SZILÁRD: KÉT VERS

ELLENSEG

*Gyakorta gondol ő is énfelém
És eltűnődve formálgatja képem,
Keresztezem sok békés éjszakáját...
Szegény fiú! Ha tudná, hogy megértem!*

*Honnan jöhet? Talán germán az őse,
Hun, longobárd, szelíd szláv vagy helóta?
Az ősi földben együtt szunnyadoztunk
S kergetjük egymást hangos Babel óta.*

*Az életünk oly testvér párhuzam,
Utunk kiszabta galád hatalom,
Sorsok fölött a végtelenbe ível
És összetör a nagy ravatalon.*

*De addig is, lám, versben felköszöntöm,
Kivánok néki békés álmokat,
Hűs nyugtatót ha pattan az idegszál
és jóerőt ha asszonyt látogat.*

*Az elcsent csendet újra megtalálja
S ne vesszen el egyetlen éve sem...
Szobám falán rekedten kong az óra,
Fáradt vagyok. Többet személyesen.*

ÁPRILISI FORGÓSZÉL

*Bitang idő. A nap sehol sincs,
pásztor nélkül maradt a menny,
bőröd alá is homok fészkel
és melledbe harap a szenny.*

*Mint alvajáró úgy botorkál
ki félti tiszta két szemét,
farsangi táncot jár az uccán
minden giz-gaz, piszok, szemét.*

*Az ucca vásott sihederje
trágár viccekkel kavarog,
füledbe sugdos és röhögve
a porba vágja kalapod.*

*Tétova lábad sután bokázik,
állni kevés és járni sok,*

*beleborzongsz, hogy rádüzennek
szemétdombok, kanálisok.*

*A sarki rendőr is szemet húny,
poros csákótól kardig ő,
vén csavargó sercint a földre:
bitang idő, bitang idő!*

A KISPOLGÁRSÁG ÉLETTÖRTÉNETÉHEZ

Irta: BÁLINT ISTVÁN

A kispolgárság problémája a tőkés termeléssel együtt jelentkezett. A középkorban a városi lakosság többségét a kispolgárság tette, amelyhez néhol a szabad parasztság; elég jelentős rétegei járultak. A kispolgár kisüzemi termelése volt a termelés uralkodó formája. A városi kézművesműhelyek tizezrei és a falusi szabad- vagy jobbágyparaszt gazdaságok milliói alkották a termelés alapját. Ebből a kispolgárságból és termelőmódjából — mely minden szétforgácsoltsága ellenére is lényegében árutermelő volt — sarjadt ki a modern polgárság, hogy rövidesen gyökerestől átalakítsa a termelést. A céhekbe tömörült kézművesek és vásárosok, a jobbágytelkeken vagy kis szabadbirtokon robotoló paraszt helyét a modern tőkés termelés, a nagyipar, nagykereskedelem és nagybirtok foglalta el. Ez a változás nem mehetett végbe a középkori kispolgárságnak a termelésből való kiszorítása nélkül. A mindinkább gépi erővel dolgozó tőkés üzem versenyével szemben a kézműipar tehetetlenül állt. A tőkés termelésben az áru előállításához szükséges átlagos társadalmi munkaidő a gépek alkalmazásával rohamosan csökkent — de csak a gépüzemekben! Amit a kézműves talán csak napok munkájával bírt elkészíteni, azzal a gyár órák alatt elkészült. Az árakat így a gyárak diktálták s olcsóságuk meghúzta a halálharangot a kézművesség és a középkori termelés és elosztás többi szervei fölött. Az angol ipari forradalom idején pusztulásra kárhozott kézművesség dühe a géprombolók mozgalmában érte el csúcspontját. Hasonlóképp a német gazdaság tőkésedése is társadalmi megrendüléseket okozott. (Gerhart *Hauptmann* „Takácsok“ című drámájában az átalakulás kora megrázó irodalmi erővel elevenedik meg.) Az angol ipari forradalom átvonulása a tőkésedő kontinensre a középkori kispolgárság pusztulásának vonulata.

Am a középkori kispolgárság pusztulása nem szüntette meg egyszerűsmindenkorra a kispolgárságot.

„... Azokban az országokban, ahol a modern civilizáció kifejlődött, új kispolgárság támadt, amely a munkásság és a polgárság közt lebeg és a polgári társadalom kiegészítő részeként mindenkoron újból képződik, amelynek tagjai azonban a verseny révén állandóan a proletárságba sodortatnak le, sőt a nagyipar fejlődésével olyan időnek közeledtét látják, amikor a modern társadalomban, mint önálló részek teljesen elenyésznek és a kereskedelemben, a kézművességben, a földművelésben munkafelügyelőkkel és béresekkel helyettesítettnek.“ A Kiáltvány szerzőinek e még 1847-ből kelt jellemzése napjaink kispolgárságára is találó.

*

A kispolgár gazdasági helyzete, eszmevilági és politikai magatartása

szempontjából a társadalom két alapvetően ellentétes rétege közt lebeg. Saját műhelyével vagy üzletével önálló termelő, egy-két munkásával szemben azonban a tőkéséhez hasonló a helyzete. Tőkéje ugyanakkor kisebb az adott társadalmi folkon szükséges tőkeminimumnál s így magának is fizikai munkát kell végeznie. A bankkal, kartellekkel, nagyüzemű versenytársaival s a hozzá mostoha közigazgatással szemben irigységgel egyes ellenségeskedése magától értetődő. Felsőbával polgár, másik féllábával munkás — ugyanugy mint városi hivatalnok és kereskedelmi alkalmazott, vagy falusi kisbirtokos társa. Helyzetének e kettős jellege határozza meg egyéni- és tömeglélektanát, közéleti ingadozásait.

Napjaink kispolgársága tartalmazza a feudális kispolgárság máig eltengődő roncsait, de főtömegeit felülről és alulról meg-megújuló injekciókkal kapja. Válságban a lecsúszott polgárok és kisnemesek, felendülés idején a felkapaszzkodó munkások és parasztok duzzasztják fel sorait, hogy azután a legközelebbi válság újra tömegeستől megritkítsa azt. (Erdélyben, Ausztriában, a weimari Németországban az összeomlás után kenyérbelenné vált katonatisztek és állami alkalmazottak jórészeinek kispolgársorba-zuhanása igen jellemző példa erre.)

*

Franciaország legendás híró kispolgárságát a XVIII. század nagy polgári forradalma hozta létre, főleg az elkizött arisztokrácia birtokainak a felszabadult jobbágyság közt történt elosztásával. Szerencsés történelmi körülmények révén az új francia kispolgárság meggazdagodott. Ismert típusa a kamatokból élő *rentier*. Erős anyagi alapjain egyelőre még mindig ellentáll a francia pénztőke meg-megújuló rohamainak.

Romániában, Jugoszláviában és Csehországban a világháborút követő földosztás teremtett széles falusi kispolgárságot. Fokozottabb mértékben keletkezett ezt megelőzően 1917-ben új falusi kispolgárság Oroszországban, ennek fejlődése azonban időközben új irányt vett.

Eltekintve a földosztás rendkívüli esetétől, a városi és falusi kispolgárság létfeltételeit a tőkés termelés anarchiája teremti meg. A tőkés termelés közvetlenül a válság kitörése előtt tulszárnyalja, a válság enyhülésekor pedig elmarad a fogyasztás szükségletei mögött. Az így keletkező gazdasági környezet televény talaj a kispolgárság számára. Még jelentősebbek azonban azok a szakmák, amelyeket még nem ért el a tőkésedés, vagy pedig még nem, vagy már nem elég jövedelmezők a nagytőke számára, avagy termelés technikájuk kézművesjellegű. A legismertebb városi kispolgárszakmák a kiskereskedelem és az u. n. kisiparos mesterségek (szabóság, asztaloság, kovácsság, csizmadiaság, stb.) továbbá a népművészeti jellegű iparok (pl. a székely cserepesesség). A kiskereskedő a nagyáruházak elszaporodtával, a kisiparos a gépiüzemek térhódításával, a kisgazda a földművelés gépiesítése révén mindinkább szakmája perifériájára szorul. A mesterember ma már csak toldozgat-foldozgat. Még a népművészeti iparok is rohamosan tőkésednek. A korondi székely cseréparukészítés pld. hovatovább egy-két nagyraduzsadt műhely iparává alakul s a régi kis cserepes munkásnak állhat be előbbi társához vagy más mesterség után nézhet. Közben minduntalan új szakmák keletkeznek, amelyekben a kispolgár ideiglenesen megkapaszzkodik. Romániában a vulkanizáló műhelyek elterjedése új iparágat, a gummicipő és gumibocskor-készítést szülte. De rövid virágzás után e szakma kisiparosai is nagyüzemi versenytársakra találtak s ha egyik másik még tengődik közülük, úgy azt a munkaidő mértéktelen meghosszabbítása árán érik el.

Jóllehet a jelenlegi fejlődés kedvezőtlen a kispolgárság számára, politikai jelentősége az összes tőkés államokban hatalmas. Az elmaradottabb országokban a lakosságnak jelentős többségét teszi, Jugoszláviában, Bulgáriában, Indiában, Kinában, a parasztságot is beleértve, több, mint 80, Romániában közel 80, Lengyelországban, Olaszországban közel 70 százalékot. Másutt, mint pl. Franciaországban vagy az Egyesült Államokban az összlakosságnak kb. felét, Belgiumban és Németországban ennél jóval kevesebbet. Jellemének kettőssége, tőkés és egyben dolgozó volta meghatározott történelmi viszonyok közt a társadalom egyik vagy másik végletes rétegével való szövetségre predesztinálja, bár a fejelett állandóan kísértő pusztulás ujabban mindinkább a finánctóke elleni állásfoglalásra készíti. Viszont ne feledjük, hogy „pozitív tartalma szerint ez a magatartás a termelés és közlekedés régi viszonyait akarja helyreállítani és vele egyetemben a régi tulajdonviszonyokat és a régi társadalmat...” Vagyis amikor a kispolgárság a finánctóke ellen protestál, akkor inkább a multat, mint a jövőt óhajtja: tőkés viszonyokat, annak természetes következményei nélkül. E jellemvonása szolgáltatja ki a német kispolgárságot — egyéb körülmények mellett — a nemzeti-szocialista befolyásolásnak. A válság legsúlyosabb pillanatában azonban gyakran elég éles felismeréssel az ellentétes végletbe csap. (1935-36-ban Franciaországban és Spanyolországban).

Belpolitikai fontossága ellenére a kispolgárság pusztulását semmi sem képes feltartóztatni. A finánctóke korszakában beigazolódnak a Tőke szerzőjének idézett szavai. A háború után — eltekintve a földosztástól — a kispolgárság ujrakeletkezését ellentétes körülmények rohamosan szűkülő körre csökkentik. A finánctóke tudatos hadjáratot folytat ellene, amely hol pénzügyi mesterkedések (infláció, mammutvállalatok fizetéseképtelensége, tőzsdemanőverek), hol közigazgatási ténykedések (kiszüzetek számára elviselhetetlen szociálpolitikai intézkedések, adóterhek), hol meg nyersanyagbeszerzési nehézségek formájában jelentkeznek.

Az utóbbi évek folyamán, a gazdasági válságok és a német és olasz parancsuralom megszilárdulása óta a kispolgárság helyzete ugrásszerűen romlik. Különösen Németországban erős a megsemmisítését célzó törekvés. Itt a veszített háború utáni gazdasági nehézségek, a jövátétel hatalmas terhei, az infláció, majd az 1930-33-as gazdasági válság, a sorozatos bankbukások, majd a mezőgazdasági krízis a városi és falusi kispolgárság soraikat egyre ritkítja. Holott a német nemzeti szocializmus a kispolgárság elégedetlenségét használta ki tömegbázisa megteremtésére. Híveinek tulnyomó részét innen szerezte. Jelszavai a kispolgár szájaize szerint hangzottak! A kamatrabszolgaság, valamint az élődsdi kapitalizmus megszüntetése, a trösztök, kartellek, nagyáruházak, nagybirtokok felosztása, mind a kispolgárság támogatását hirdették. A hatalomrajutás óta azonban magatartása homlokegyenest ellenkező. Támogatja a pénztőkének a kispolgárság megsemmisítésére irányuló akcióját. A német pénztőke számára ugyanis a kispolgárság kisajátítása kettős haszonnal jár: Megkaparinthatja vagyonát, azonkívül bér munkássá változtathatja. Az ismert „négyéves terv” is ennek a szándéknak kedvez, mert a kispolgár vagyonát fegyverkezésre használhatja, másfelől a tömegek életszínvonalának leszállítása és a nagyüzemek nyersanyagellátása mind az ellenfélnek kedvez. Nemkevésbé fontos ez az egyre fokozódó szakmunkás-hiány enyhítése miatt is. „Mintegy 100 ezer kézművesműhely tűnt el a gazdasági életből az utóbbi évek során”, — írja a Prágában megjelenő *Ost-Europäische Volkswirt* — „részben olyan politika következményeként, amely tudatosan az önálló kézművesüzem megszüntetésére törekedett, a gyárak szak-

munkásokkal való ellátása céljából. A nyersanyag-kontingentálás kifejezetten a kisiparosság kívánt irányba való terelésének egyik eszköze. A munkaerő hasonló irányítását kísérik meg most a kiskereskedelemben is. A hatóságoknak az a nézetük, hogy a kiskereskedelem még mindig tulsufolt s legalább 250 ezer ember vonható ki a kiskereskedelemből és irányítható a hasznos gyárimunkák felé... Ez minden további nélkül elérhető pl. az u. n. árjásítás segítségével. Kétségtelenül: az árjásítás az utóbbi időben erősen lefékeződött, de nem azért, hogy lehetővé tegyék a zsidóknak üzleteik folytatását, hanem, hogy árjásításuk helyett likvidálásukat kényszerítsék ki. A ruházati iparhoz tartozó gazdasági szakmák terén az 1100 zsidó cégből 900 likvidált és csak 200 került árja kezekbe. Ily módon szemelláthatólag jelentékeny munkaerő szabadul fel és irányul a sürgős gyári munkák felé“.

A német kispolgárság másik fontos alkateleme, a kispazda, szintén súlyosan küzködik. A nemzeti-szocialista rendszer első ténykedései közé iktatta az *Erbhofgesetz*-et, amivel — erkölcsi következményeitől eltekintve, — a kisbirtok összpontosulását célozta. Sokkal nagyobb csapás a német parasztságra a termék beszolgáltatási kényszer és a kényszerár. Ezért maradnak el a mezőgazdasági termékek árai az új rendszerben az iparcikkek árai mögött. Egy idevonatkozó statisztikához Varga Jenő a következő megjegyzéseket fűzi: „Bár a munka produktivitása — tehát az áruegység előállítási költsége is — az iparban kétségkívül sokkal erősebben emelkedett, mint a mezőgazdaságban, a gazda ma egy ötödével több terméket ad ugyanazért az ipari termékért, mint a háború előtt.“ Számítalan, itt nem részletezhető ok miatt nemcsak a német mezei munkásság, de a kispazdák körében is fokozódik az u. n. *Landflucht* (városba öntözés) jelensége. Ilyenformán a német középosztály egy széles rétege kihálóban... A német társadalom gyors tempóban alakul át két szembenálló osztály társadalmává. Ebben lehetséges — a háborútól való félelmen kívül — a németországi vallásos mozgalmak egyik mély indoka.

Középeurópa többi államaiban a kispolgárság helyzete távolról sem ilyen, bár a felőrlődés jelei itt is mutatkoznak. Ezekben az országokban a máig fennmaradt középkori kézművesség és az újonnan keletkezett kispolgárság pusztulása egymás mellett tapasztalható. Egyfelől a máig elterjedő népművészeti ipar teljes bomlása, másfelől az ipari és mezőgazdasági válság pusztításai láthatók. Az utóbbi időben sok helyen termelő- és eladósövetkezetekkel próbálták újrafelvirágoztatni a népművészeti jellegű kézművességet. Ilyen kísérletek Erdélyben is történtek. A kísérletek azonban nem váltak be. A népművészeti termékek piacának megszervezése csak gyorsította tőkésedésüket. Néhány ügyesebb mester tőkésessé erősödött, a többi helyzete viszont reménytelen. Különösen gyors a földosztással keletkezett kispazdatömegek elszegényedése. Itt a főok, a szinte állandó mezőgazdasági válságon kívül, a kispazda termelőeszközeinek kezdetlegessége, szemben a nagybirtokos modern géptermelésével. De szerepet játszik a föld öröklés útján való elaprózódása, az iparcikkek aránytalan drágasága, a hitel drágasága vagy hiánya. A kisbirtok alacsony hozama a román kormányt sorozatos intézkedések megtételére készteti, melyek a birtokkoncentráció siettetésében csúcsosodnak ki.

Néhány éve különben Romániában is megkezdődött a kispolgári rétegek törvényekkel, gazdasági és közigazgatási rendeletekkel való szabályozása. Az új iparendéylek illetékeit felemelték, megszerzésük formáit megnehezítették. Mind több kézműiparág gyakorlását kötik előzetes és szigorú képesítési vizsgákhoz. Az inasok számát is gazdasági és etnikai kritériumoknak rendelték alá. E rendeletek lassan a kereskede-

lemre is kiterjednek. Állandó szempont a román nemzeti munka védelme és a városok etnikai jellegének fokozása. A kispolgárság utánpótlása így lényegesen csökken. A már meglévő cégek szinte monopóliumok irányába tartó privilégiumot élveznek s tőkésedésük, valamint modern üzemekké történő átalakulásuk, különösen Erdélyben és a Bánságban gyorsul. Paradox helyzet keletkezik így, mert midőn a már meglévő cégek privilégiumhoz jutnak a saját maguk kispolgári mivoltát szüntetik meg minden olyan törekvés ellenére, amely új céhrendszert iparkodik teremteni. Hasonló törekvések mindenütt észlelhetők Középeurópában. Hogy azután a kisiparoscéhek felállítása hova vezet, azt Németország példája mutatja. Érthető is. A tőkés társadalomban legfeljebb a trösztök és kartellek „céhrendszere“ lehetséges, nem pedig a kispolgári céhek. A priviligizáltak tőkésedése s a kispolgárság többségének satnyulása mindennél a gyáripár piacait növeli. A folyamat árnyoldala még a kontár-, illetve „fekete“ munka elszaporodása. A nagy közterhei miatt iparendelvényről lemondott kisiparos titokban tovább folytatja mesterességét s így alacsonyabb termelőköltségeivel komoly versenyt támaszt a törvényes keretek közt működőknek.

A romániai városi kispolgárság panaszai kb. a következő pontokban foglalhatók össze: a fizetett alkalmazottak jövedelme nem emelkedik a drágulással arányban; a kézművesség és kiskereskedelem közteherviselése aránytalanul magas; az iparosság és a kiskereskedők a közügyek intézésébe nem folyhatnak be társadalmi jelentőségük szerint; a trösztök és kartellek annyira megdrágítják a nyersanyagárakat, hogy a kisiparos és kiskereskedő nem találja meg szerény számításait sem; az új közegészségügyi intézkedések (fürdők, öltözők az alkalmazottaknak) rendkívüli terhet rónak rájuk; a hitel hiányzik.

Nagyjából hasonló a helyzet Magyarországon és Jugoszláviában, de hasonló Csehországban és Ausztriában is. Franciaországban a kispolgárság ismét a pénztőke támadásainak központjába került. A gazdasági és politikai válságok itt is erősen megviselték, bár pl. a francia kisgazda helyzete a Blum-kormány alatt — átmenetileg — megszilárdult. A müncheni egyezmény utáni francia belpolitikai fordulat központjában álló országot reformok súlyosan érintik a kispolgárság egészét, amit az adós országok fizetéseképtelensége, a bel- és külföldi követelések többszörös konvertálása s a frank állandó értékcsökkenési folyamata amúgy is folyton gyengít. A francia pénztőke német elvbarátainak példáját követi, egyelőre persze csupán pénztechnikai és tőzsdei eszközökkel.

Az Egyesült Államok kispolgársága Rooseveltnél elnökből jelentékeny támogatóra talált ugyan, de küzdelme a pénztőkével így is állandó. Különösen a farmerek szenvednek sokat a meg-megújuló válság következtében. Pusztulásuk folyamata — amennyire a jelekből következtethetünk — korántsem lassabb európai sorstársaiénál. Kína, India, Indokína, Arábia és Palesztina középkori szerkezetű kispolgárságának az európai és amerikai nagyipar gyilkos versenye sodrában folyó felbomlásáról kénytelenek vagyunk az utalásokhoz utalni. E gyarmati és félgymarmati országok régi társadalmának széthullása s klasszikus kézművességének a most lezajló ipari forradalom által történő kisajátítása a forradalmi megrázkódtatások állandó indító oka.

Bár az utolsó évtizedben a kispolgárság sorsa biztos léptekkel halad a Tőke szerzője által előrelátott vonalon, felszámolásának folyamata csupán a Szovjetunióban fejeződött be. Itt az átalakulás első éveit hatalmasan felduzzasztották a kispolgárságot. A falvakon százszázalékos földosztással milliányi kisgazdabirtok létesült. A városokban, ahol a bukott

termelési formát eleinte csak csekély mértékben pótolhatta, az új hatalom a *Nep* keretein belül a polgárság és kispolgárság bizonyos fokú újjáéledését tudatosan mozdította elő. Am a helyzet gyökerestől megváltozott 1928-ban, az első ötéves terv kezdő esztendejében. A magángazdálkodás felszámolása minden vonalon megindult s mert a hatalom nem akart ellenségesen szembeszállni a kispolgársággal, a felszámolás folyamatát is igyekezett fájdalommentessé tenni. A városi és falusi kisiparosságot termelő szövetkezetekbe tömörítette s modern technikai felszereléssel látta el, annyira, hogy e szövetkezetek rövidesen gyári jellegűvé, majd nagyüzemekké alakulhattak át. A falvakon a felszámolás folyamata — ha nem is mindig simán — szintén szövetkezeti formában, az u. n. kolchozok keretében történt. Ezek a kolchozok gépeket, vetőmagvakat és technikai tanácsadókat kaptak a kormánytól, továbbá jelentős adókedvezményt. Gondoskodás történt a népművészeti ipar tömörítéséről is. Rövidesen kitűnt, hogy az eleinte sok helyütt idegenkedve fogadott szövetkezetek modern termelőapparátusukkal lényegesen magasabb életszínvonalat biztosítanak tagjaiknak, mint a szétforgácsolt kisüzemek. Ma már a városi kispolgárság teljesen eltűnt Oroszországban s az egyedül gazdálkodó kisparasztság is elenyészően kis réteget képvisel.

KIDOBOTT HOMOKZSÁKOK

(1918)

Irta: SZENCZEI LÁSZLÓ

A gabonaosztás olyan szokatlan dolog volt, hogy a gazdatiszt se-hogy sem tudott vele megbékülni. Egyre tűnődött rajta s a végén már úgy fázott tőle, mint valami nagy veszedelemtől. Mégis csak elképzelhetetlen, hogy minden világos ok nélkül kiszórjanak három száz mázsa gabonát az uccára. Az anyagi veszteségbe még beletörődött volna, de nem az uradalom megaláztatásába, már pedig homályosan érezte, hogy a gabonaosztás az utolsó, semmi emberek diadalát jelenti az uradalom fölött. Hosszu évek során annyira azonosította magát az uradalommal, hogy az egész ügyet személyes megaláztatásnak tekintette. Ugy érezte magát, mint egy hadvezér, aki diadalmasan harcol az eiletség ellen, aztán egyszer csak azt a szégyenteljes parancsot kapja, hogy tegye le a fegyvert. Évtizedeken keresztül szívósan védelmezte az uradalom érdekeit a sok gané senki-semmi ellen, s most el kell ismernie vereségét s végre kell hajtania a legszégyenletesebb feltételeket. Szörnyen szégyelte magát s nem is tudta, lesz-e elég lelkiereje, hogy teljesítse a parancsot. A gond és a szégyen annyira emésztette, hogy ő, aki sohasem beszélte meg a feleségével a dolgait, sőt az hozta ki legjobban a sodrából, ha az asszony belekotnyeleskedett valamibe, most maga avatta be az asszonyt a dologba, hadd rágódjék ő is rajta, könnyebb elviselni a bajt, ha ketten vannak hozzá.

— Hallgasson ide Juci — szólította meg komoran az asszonyt, — s olyan marcona arcot vágott, mintha csirájában el akarna benne fojtani minden okoskodásra való hajlamot — nekem mondhat, amit akar, én ugyanis csak azt fogom csinálni, amit kell, de azt akarom, hogy maga is tudjon róla: a képviselő ur azt a parancsot adta, hogy osszak ki a falusiaknak háromszáz mázsa gabonát ingyért.

A gazdatisztné úgy bámult a férjére, mint valami kísértetre. Külön-

ben sem szerette, ha a férje valami felelősségteljesebb dologba ártja magát, s most ez a szokatlan intézkedés a maga fenyegető méreteivel annyira megrémítette, hogy jóideig nem is tudott szóhoz jutni. Sebesinek nem volt sem képzelete, sem becsvágya, s ezért kicsinyes aggályoskodással reagált mindenre, ami homályban maradt előtte. Sebesi nem minden ok nélkül torkolta le az asszonyt valahányszor megszólalt: a gazdatisztben volt valami darabos ambíció s az asszony olyan kicsinyesen gondolkozott, hogy minden szavával hervasztotta. Ha a gazdatiszt bejelentette, hogy elmegy fürjészni, az asszony így próbálta lebeszélni: „Hátsze minek kell, csak a tegnap vágtam két szép jércét, maradt belőle mára is.“ Ha meghívta a bárói családot a szüreti mulatságra, az asszony valami ilyesféle megjegyzést tett: „Ki tudja, megtartják-e, hátha esni fog?“

— Miért van úgy oda? — fortyant fel mérgesen a gazdatiszt, aki azt várta volna, hogy megnyugtassák — már nem mondhatok magának semmit, már ereszti össze magát?

— Én nem bánom, tőlem ossza ki az egész csürt ossza ki a magáét is — felelte reszkető hangon az asszony és idegesen babrált az ujjaiával az asztalterítőn — csak aztán ne legyen maga a hibás.

— Mitől fél, az Isten verje meg a dolgát, mitől fél? — ordította kéből kikelve a gazdatiszt s rácsapott az öklével az asztalra — a képviselő ur parancsolta, nem az ujjamból szoptam!

— Bánom is én, csinálja, ossza, szórja, mit tudom én, mit mondott magának a báró ur, lehet rosszul hallotta, maga sem husz éves már, magának sem használ az a két liter bor, amit megiszik naponta, tőlem csinálja, maga látja, hogy mit csinál, csak aztán ne gyűljön meg belőle a baja.

A gazdatiszt úgy nézte az asszonyt, mintha fel akarná nyársalni. Ez a dagadt, paprikavörös nézés volt a haragja superlativusa. Reccsenés, csapkodás, ordítás csak közbeeső fokozat volt, a düh tetőpontján már nem is jutott szóhoz, hanem vérbeborult szemmel meredt az áldozatára. Még egy rettenetes pillantást vetett az asszonyra, aztán fujtatva felállt az asztaltól. Maga sem hitt könnyen a füleinek, nem csoda tehát, ha az asszony perfid célzása a napi két liter borra egy pillanatra elszédítette s komolyan megfordult fejében, hátha az egész gabonaosztást csak álmodta. Istenem, micsoda idegbeteg asszony, még abból is képes ködöt csinálni, amit az ember a saját két fülével hallott.

Egy szóra sem méltatta többé az asszonyt, hanem dulva-fulva felvette a bekecsét s lement a község házára, hogy megbeszélje a jegyzővel a gabonaosztást

A jegyző fakó mosollyal hallgatta végig s a lábai ideges táncot jártak az asztal alatt. Ilyenkor, este, az asszony a leánykák kelengyéjén dolgozott, vagy a vasalásra kerülő fehérneműket vizsgálta felül. A rossz petróleum miatt csak pislákkolt a lámpában a láng, minduntalan fel kellett csavarni a belét. Az asszony úgy tett, mintha nem érdekelné a férfiak beszélgetése, pedig minden szót megjegyzett magának, s ahogy járt a kezében a tű, úgy sűrögtek a fejében a gondolatok. A gazdatiszt valahogy idegenszerűen érezte magát ebben az ebédlőben, amelyet csaknem annyira ismert, mint a magáét. Ha nem főtt volna olyan nagyon a feje, könnyen megtalálhatta volna az idegenszerűség magyarázatát. A jegyzőné most már kihívóan vette előjáróba kelengyéjének azokat a darabjait, amelyeket férje lojalitása és az idők szelleme a szekrényfiókok fenekére száműzött. Felkerültek a falakra, az ágyakra, a párnákra, az asztalokra és a szoba észrevétlenül megtelt kockás csipkés, kék-arany-

piros himzéssel. Bizonyára mentegetőzött volna, ha a vendége megjegyzést tesz az uj bőrre, de csak immel-ámmal s ha nagyon megpiszkálják, dacosan megmondta volna a magáét. A gazdatisztnak már nem igen van joga itélkezni, hiszen nem mondhatni, hogy győzelmi hirrel kopogtatott be hozzájuk. A falu békéjének és nyugalmanak a szempontjából azonban nagyon üdvös lehet a báró elhatározása. Nem mulasztotta el kifejezni háláját és köszönetét, hiszen a nemes gesztus elsősorban az előljáróság helyzetén könnyített. Annyira megromlottak a faluban az állapotok, hogy a közigazgatás a csőd szélén áll. Az emberek úgy kerülik a hatóságot, mint a pestist, az idézéseken nem jelennek meg, a hivatalos kiszállások előtt egyszerűen becsukják az ajtót, a fiatal párok nem jelentkeznek házasságkötésre, az ujszülötteket nem jelentik be, a jegyző anyakönyvvezetői minőségét dacosan semmibe veszik, a jogviszonyok negyven-ötven évvel visszafejlődtek. Hívei sürgetésére a vén Russu fűtől a törvényre és az anyakönyvvezetői jogokat bitorolja. A báró ur nemes gesztusa bizonyára enyhíteni fogja a feszültséget. A jegyző a maga részéről kész örömmel tesz meg minden olyan intézkedést, amivel az osztás sikerét előmozdithatja. Holnap reggel kidoboltatja a faluban s ha kell, az egész előljáróságot és mind a két strázsát az uradalom rendelkezésére bocsátja.

Másnap ködös, őszi reggelre virradtak. Sebesi a tornácon könyökölt és az eget kémlelte. Ha a köd felszáll, szép napos idő is lehet. Ugyan kellemetlen lenne, ha négyszáz zsák gabonát esőben és sárban kellene kihordatni a csűrökből. Busan szivta a pipáját, s olykor egy-egy haragos pillantást vetett a zsebórájára. A gesztenyés rozsdasárga lombjai áttetszettek a ködön és a kastély vöröses cseréptetején úgy suhant a felszálló pára, mint a füst. Az érckakasok megcsikordultak a szélben és a zászlópadrás szája feketén tátongott. Szorongó sejtelemmel nézte a párát füstölő tetőket, s komoran pillogatva próbálta elűzni a szemébe lopózott megindultságot.

A községháza előtt megszólalt a dob és a gazdatiszt megsédült, mintha a tarkóját ütötték volna. Néhány perc múlva már tudni fogja az egész falu, hogy az uradalom gabonát oszt. Deres helyett búzát kap a sok komisz gané. A báró ur bibliás ember, megdobták a hintóját kővel, ő visszadobja kenyérrel. Ilyen szégyen még nem volt, amióta fennáll a világ.

Sebesi elszámította magát, beletelt egy jó félóra, amíg a falu megtudta a nagy ujságot. A háború alatt annyira gyűlölt dolog lett a dobolás, hogy a kisbíró óvatosságból az ucca közepén járt, nehogy valamelyik elkeseredett ember megrudalja a kapuból. Négy év alatt a kisbíró nem dobolt egyebet, csak gabonarekvirálást, marharekvirálást, kvártélyozást, sorozást, veszteséglistát, hadimunkát. Mostanában már nem lehetett fogatosítani a rendeleteket s a falu azzal is kifejezésre jutatta a hatóságok iránt érzett megvetését, hogy oda sem köpött a dobszónak. A kisbíró verhetne keservesen a penészesedő hólyagot, a kapuk nem nyíltak meg, a kékremszelt házacsák ablakaiból nem tekintettek ki a kíváncsi asszonyok, s ha bent az udvaron, vagy az istállóban meghallották az emberek a dobszót, csunyán elkáromkodták magukat és kiköptek. Csak éppen egy-egy faluszája asszony szalasztotta ki a gyereket az uccára s tőle tudták meg félfüllel az emberek, hogy miben jár megint a hatóság.

A kisbíró egy negyedóra hosszat verte a dobját, egészen beleizzadt és belevörösödött a reménytelen kísérletbe s amikor látta, hogy két

gyereken kívül más nem kíváncsi a hirdeteményre, s azok is csak távolról figyelik, torkaszakadtából rikoltani kezdte a szöveget, először magyar, azután román nyelven:

„Közhirre tétetik, hogy báró Sajótelky Ödön ur, országgyűlési képviselő uradalmában ma délelőtt tiz órakor nagy ingyen gabonaosztás lesz; aki szegény, nincs mit egyék, elfogyott a gabonája, hozzon magával zsákot az udvarba, ne tolongjanak, veszekedjenek az emberek, mert jut mindenkinek, háromszáz mázsa gabona osztatik ki a méltóságos báró uj jóvoltából.“

A kisbíró olyan hangosan orditozott, hogy a szomszédos házak lakói akaratlanul is meghallották s az anyagi hirre a két gyerek is a nyakába szedte a lábát és vércsevisongással talpalt háza, hogy elujságolja az anyjának. Négy-öt ember is megjelent a kapuban, gyanakvó, elképedt ábrázattal és a kisbíró, hogy megőrizze hivatali méltóságát, tett husz harminc lépést előre és újra elordította a hirdeteményt. Most már tódultak mindenfelől az emberek. Az asszonyok csak éppen a fejükre kapták a kendőt s úgy rohantak ki az uccára a dobos elé, akinek ragyogott az arca az önértettől, hogy hivatása ime visszanyerte régen nélkülözött népszerűségét. A férfiak még konokul szinlelték a közönyt, de az arcukról leritt az elképedés s mind zavartabban sodorgatták a bajuszukat. „Bolond beszéd — szólt az egyik kétkedő — hiszi az ördög! biztosan megpenészedett az udvarnak vagy harminc zsák buzája, most azon akarnak jó pénzért tuladni.“ — „Nem harminc zsák! — sikoltotta hisztérikusan egy asszony, aki neme könnyelműségével egyszerre vakbuzgó hívó lett — vén süket! nem hallja, hogy háromszáz mázsa?“ — „Miért nem mindjárt háromezer? — torkolta le egy marcona férfihang — a sok tyukeszű asszony mindjárt tüzel, ha háromszáz mázsa, akkor is dohos, csak nem bolondult meg az uraság, hogy kiszórja a csűrjét? biztosan nem vette meg a dohos buzát a zsidó s most a faluval akarja megvétni!“ — „De ingyért adja, bolond! — visitották szenvedélyesen az asszonyok. — No persze, ki ad dohos buzáért pénzt? de kérnek érte napszámot! kapsz egy mázsa buzát, fizetsz érte tiz napszámot, ismerem én az urak eszejárását!“

A kisbíró kétségbeesetten verte a dobját és orditozva kért csendet, de nem tudta tulkiabálni azt az eszeveszett zenebonát, amit a sok sivalkodó asszony és káromkodó férfi csapott. Végre hosszas kérélelés és káromkodás után sikerült szóhoz jutnia:

— Tisztellem a kolontos eszeteket! ki mondta, hogy dohos a buza és napszámot kell érte fizetni? olyan tiszta buza, hogy öröm nézni, megyek én is egy zsákkal, megtömetem keményre, még azt sem mondom félkalap, nem vesznek érte sem pénzt, sem napszámot, ugy verjen meg engem az Isten, ha nem igaz!

A tömeg egyre gyűlt a dobos köré, akinek a kétség és a bizalmatlanság mind ujabb és ujabb rohamaival kellett megküzdenie. Egyszerre verte a dobját s egészen rekedtre ordította magát, de nem bánta, mert elfogta hivatása büszke láza. A férfiak hitték is, nem is, még akit meg is győztek a kisbíró szavai, az is valami turpisságra gyanakodott s egyre azon törte a fejét, vajjon mi van az uraság veséjében? Nem egyszerű kortesfogás, hiszen nem lesz közelebbről választás, s ha lesz is, nem kell azért megmozgatni az egész falut, harminc inges-harisnyás választó van mindössze, meghívja őket a báró a zsidó csűrjébe, birkát süttet nekik, felüttet egy hordó bort, ad mindegyiknek egy zsák gabonát, szól néhány szót hozzájuk, majd a kortese is beszél és a hűségén van az egész falu. Nem kell azért háromszáz mázsát elpredálni.

Szerencsére az asszonyok nagyon hamar tüzet fogtak és lelkesedésük hamarosan átragadt férjeikre is. Mire a kisbíró alszegtől felszegig bejárta az egész falut, úgy sürgött-forgott a nép, mint a felbolygatott kaptár. Vénasszonyok, öregek, menyecskék, lányok, férfiak, sihederek, inges gyerekek sereglettek az udvar felé, s ki zsákot, ki vékát, ki kosarat szorongatott magánál. Volt sok ágrólszakadt ember, aki nyomorában minden ingó holmiját elkótyavetyélte s most nem volt zsákja, vagy egyéb mértéke, amivel elmehessen részesedni. A gazdák irigyelték a szegények szerencsését és nem adtak zsákot kölcsön, vagy ha mégis adtak, kikötötték maguknak a gabona felét. Tíz óra tájban már nagy csődület tolongott az udvar kapuja előtt. Sok családfő segítséget is hozott magával, többnyire az öregasszonyt, az apót, vagy a gyereket. A magányosok taligát toltak maguk előtt, volt olyan is, aki szamaras kordéjával furakodott előre a tömegben. Az udvarról kopácsolás és szegelés lármája hallatszott s nem ritkán a gazdatiszt recsegő kiabálása, aki szokott nagy hangján parancsokat adott a béreseknél. A láncrakötött ebek üvöltöttek, a nagy, szárnyas kapu meg-megreccsent a százakra szaporodott tömeg nyomása alatt. Tíz órakor kinyitották a kaput és a rengeteg ember taligástól kordéstól beözönlött az udvarra. Az istállóban a kisurfiak szamarai megéreztek kordéba fogott rokonaikat s hamarosan olyan iázás támadt a tömeg feje fölött, hogy az emberek felcsigázott idegei égrengető kacagással szabadultak meg a nap felgyült terhétől. Most már senki sem kételkedett, minden szem csillogott, az asszonyok arca égett a türelmetlenségtől s ha nem szidhatták volna a férfiakat, aligha tudtak volna megférti a bőrükben.

A köd már eloszlott és langyos őszi napsütés fűrésztötte a köpködő, fecsegő, méltatlankodó emberhadat, mely darócot, katrincát, piros szoknyát, himes inget, tarka keszkenőt sodró áradatként elsőpréssel fenyegette a cselédséget és az egész hivatalos felkészültséget.

A gazdatiszt hordókból és lécekből vesztőhely féle dobogót rögtönzött a csűr előtt, felvitetett reá egy asztalt és néhány széket s jobbja a bíróval, meg Magyarosánnal, az esküdttel, jegyzéket készített az igénylőkről. A listának mindössze az volt a célja, hogy csak a rászorulókat részesüljenek a gabonában, de a nép bizalmatlansága valami uri cselszövényt sejtett mögötte. Az emberek ösztönösen féltek a névbemondástól, kerülgették, mint a macska a forró kását s akinek állt valami földecske a nevében, az a felesége, vagy az anyja nevében kívánt részesedni. A gazdatiszt észrevette a bizalmatlanságot és csendet parancsolt:

— Hé emberek, mondja be mindenki bátran a nevét, nem viszem egzekucióba, csak azért kell az irás, hogy tudjuk, kinek adjunk, kinek ne, nehogy akinek van háza, földje, szép pár ökre, otthon a csűrjében dugott gabonája, az is idejőjön s elvegye a kimondott szegény, éhenhaló embertől a részét, vagy teszem, az egyik már kapott, de nem elég neki, kerül egyet, idejön megint és anyja nevében is visz egy jó nagy zsákkal, aztán elküldi a vén apját is, azt az öreg, fogatlan, totyogó ganét, aki már nem jó semmire s még az is hazavisz egy vékával — a gazdatiszt felemelte a hangját s a megerőltetéstől vérbaborult arcán cinkos, gunyoros mosoly jelentkezett — teszem itt van ez az utolsó, lebzse Gorun, megint olyan dolog, inkább maradjak százszor béres nélkül, mint-hogv vele kinlódjak, annyi a pereputtya, mint a csorda után a földönvaló, most bemondja az apósa nevét, aztán fordul egyet és bemondja az anyósáét és csipi-csupi összeszed egy szekér gabonát!

A kipécézett ember szégyenkezve mentegetőzött:

— Zău Dumnezeu, nem kell nekem kétszer, nem veszem el én a má-

sét, csak gondoltam, hogy kapja inkább az apósom, ő szegényebb.

A béresek kinyitották a nagy csúrajtót s szinte ünnepélyes léptekkel cipelték az első zsákot a dobogó elé. Szertartásos komolysággal kikötötték a zsák száját és az aranysárga ujbuzát idegemésztő lassusággal töltötték bele az első foltos, paraszti zsákba. A tömeg visszafojtott lélegzettel nézte a jelenetet. Az urasági zsák egyre horpadt, a parasztszák egyre hizott, szinte vigyorogtak rajta a foltok s amikor már szüntig telt, a megkönnyebbülés és az álmélkodás moraja zugott végig száz és száz emberen. A részes még gyanakodva kotorászott a zsákjában, izgatottan szítálta az ujjai között az ép, kövér buzaszemeket, aggodalmasan megszagolta, néhány szemet összemorzsolta a fogai között, aztán a lélegzetállító csendben és várakozásban vidáman elrikkantotta magát:

— Nem dohos ez, testvérek!

— Dohos a nénéd kásája! — rivalt rá Sebesi és a feszültségtől szabaduló tömeg dörgő kacagásban tört ki. A gyanu elpárolgott mint a kőd és a dobogó körül mind veszedelmesebb lett a gyuródás. Sebesi jónak látta lekiabálni a trónusáról:

— Mindjárt kitakaritom innen az egész csürhét, ha nem vár mindenki szépen a sorára!

— Csak legyen seprűje, tekintetes ur! — kiáltotta valaki gunyosan a tömegben.

— Ki merészel? — ordította képéből kikelve a gazdatiszt és akkorát csapott az öklével az asztalra, hogy ugrált rajta a tintatartó és a tollszár. A homlokán és a nyakán vörösen dagadoztak az erek és vérbeborult tekintetét fenyegetően körülhordozta a tömeg fölött.

Az emberek megijedtek, hogy a szépen induló dolog megfeneklik ezen a szemtelenségen és a hetvenkedő ellen fordultak. „Beste nyomorultja — sikította egy asszony — még feleselni mer a tekintetes urral!” — „Hagyja el, tekintetes ur — engesztelték egyszerre tizen is a gazdatisztet — nyomorult, izgága ember, elvette az Isten az eszét!” A tisztesség olyan hulláma ömlött végig a népen, ami még a legszebb békeidőket is elhomályosította.

— Ha még valaki megmukkan, becsukatom a csúrt és mehetek szégyenszemre haza!

Nem is fordult elő több incidens, olyan simán ment minden, mint a karikacsapás. A béresek egyik kövér zsákot a másik után cipelték a dobogó elé, kinyitották a száját és a sok ember szinte áhitatosan nézte, hogyan csorog az aranysárga buza patakja a soros zsákokba. Akadt olyan is, aki — különösen, ha előbb bizalmatlanságból hozzátartozóin keresztül részesedett — másodszor is feliratkozott, ezuttal a saját nevéen. A féltékeny tömeg gyakran felfedezte a csalást s ilyenkor a delikvens örülhetett, ha ép bőrrel kerekét tudott oldani. Valaki észrevette, hogy az igénylők között ott van az egyik módos gazda félkegyelmű öccse is, akit nyilván a bátyja tanított ki. A nép két pártra szakadt, az egyik amellett kardoskodott, hogy a félkegyelműt el kell kergetni, hiszen tudnivaló, hogy gazdag bátyjának viszi a gabonát, a másik amellett volt, hogy kapjon a félkegyelmű is részt, éppen eleget éhezik a gonosz fivérnél. A vitás kérdést a gazdatiszt oldotta meg. A félkegyelmű is kap gabonát, de nem adják a kezéhez, majd az udvar megőrölteti, kenyeret süttet belőle és a félkegyelmű jöjjön mindennap a kenyéréért.

Annál egységesebb volt a nép a cigánysággal szemben, még az udvar környékére sem eresztette. Ott álltak a térség tulsó oldalán, óbégató, toprongyos csapatba verődve. Torzonborz, szakállas férfiak, galamb-ősz aggastyánok, kócoshajú asszonyok és leányok, apró, meztelen raj-

kók, cserzett, ólomszínű valamennyi, mint a vályog. Lehetetlenül mocskos rongyaikban kiténferogtek a térre és sovány karjaikat lóbálva, kendőiket lengetve, fülsiketítő, méla jajveszékeléssel próbálták magukra terelni a dobogói urak figyelmét. Olykor a falusiak megunták a vásárt, trágár cigány szidalmak kíséretében köveket hajigáltak feléjük.

— Csumidel tu! Perel tumenge! — felelték viczorogva a cigányok és a feléjük szökdő kövek elől sikongva szétrebbentek, hogy a másik sarkon újra összeverődjenek s még éktelenebb sivalkodással ostroinálják a dobogó kőszivü urait.

Sebesiné fejfájást kapott a felfordulás és a lárma miatt. Emelygett a gyomra, fájt, szédült a feje, úgy tetszett, mintha bolondok házába került volna. A kutyák ugattak, a szamarak ordítottak, a sok száz ember fecsegett, kurjantott, szitkozódott, Márton rekedtre kiabálta magát a dobogón és csapkodta az öklével az asztalt. Borogatást tett a fejére, ágyba feküdt, de az aggodalom nem hagyta nyugodni, minduntalan kikelt és szörnyülködve látta, hogy a férje mennyire beleártotta magát ebbe a dologba.

A gabonaosztás nagy riadalmat okozott a falusi urak körében. Mindenki érezte, hogy az uradalom példája sulyánál fogva a kisebb gazdaságokat is magával vonja a „hórába“. A báró voltaképpen tudtuk és megkérdezésük nélkül rendelkezett a vagyonuk felett. Senki sem volt olyan kedvében, hogy elosztogassa a drága gabonáját s minél kevesebb volt bennük a hajlandóság, annál kényelmetlenebbül érezték magukat.

A tiszteletest éppen villásreggelinél érte a rossz hír. Csak éppen lenyelte a falatját, felhajtotta a borát, aztán felállt az asztal mellől és elborult arccal rőtta fel és alá a konyhát. Morfondirozott, csóválta a fejét, tépdeste sertés bajuszát s megfogadta magában, hogy az első mészárosnak eladja a disznóit, mégha nem is ígéri meg az árát. Az uradalom ugyan kurtán-furcsán járt el, csak éppen azt nem mondta: „No, most a tiszteletes uron van a sor!“ No abból nem esznek, gondolta magában fel-paprikázva.

— Holnap, holnapután csak jön a mészáros, Józsika — szólt az öregasszony, aki úgy olvasott a fia gondolataiban, mint az írásban.

— Asszonybeszéd, majd meglátom — felelt a tiszteletes és ingerületen elfordította a fejét; kellemetlenül felélesztette az aggodalmát, hogy az anyja fejében is megfordult a veszély gondolata.

A gabonaosztás a szatócsot ijesztette meg a legjobban. Hamarabb átlátott a szitán, mint a falusi urak akármelyike. Kiment a helyszínre s amit látott, az még jobban nyugtalanította. Szimatolta a veszedelmet s érezte, hogy tennie kell valamit, ha el akarja háritani a legrosszabbat. Fázósan összegombolta a mellén avittas, zsiros bőrködmönjét és fogva-cogva hazasietett. Egész uton csorgott róla az izzadság, nem a megerősítés, hanem a nagy lelki küzdelem miatt. „Az angyallal harcolt“, vagyis a józan belátás harcolt benne az áldozattól makacsul visszariadó fősvénységgel. A család nyomban látta, hogy apával baj van. A szatócs sápadtan bezárkózott a bolt mögötti kicsiny szobába, ahol az értékesebb árukat és a számadásait tartotta s egy álló óráig imádkozott. A felesége és a lányai aggódva nézték az ajtófüggöny mögül, hogy feketecsikos imaköpenyét fejére huzva, a sárgán pislákoló gyertyafénynél, milyen lázas buzgósággal davenol. Tudták, hogy valami nagy elhatározás előtt áll, arra kér megerősítést imájában. Látható megkönnyebbüléssel jött ki a szobából s letörölve homlokáról a verejtéket, az ima gépies hangján így szólt a feleségéhez:

— Rózika, a jó Isten engem az imám által megerősített, hogy ami

van az üzletben, osszuk ki az embereknek.

A szatócsné rémulten összecsapta a kezét:

— Meg vagy te bolondulva, Ármin, nem vagy te báró?!

— Rózika, csak te hallgassál! — csattant fel Braunstein s párnás kezével idegesen előredobta vörhenyes szakállát — amiben a jó Isten engem imámban megerősített, ne tántorítsál el! A báró ur tudja miért osztat gabonát, pedig ő hatalmas uraság, mégis fél a sok néptől, hogyne osztanék én, Braunstein, aki csak egy szegény zsidó vagyok, akinek csak az én Istenemhez való imám van?

— Ármin! — kiáltotta siránkozva az asszony — inkább sohse imádkozzál, hogy ilyen tanácsot nyerjél! mivel adom férjhez a lányokat, ha te osztasz?

— Halt den Maul, du, du! — rikácsolta elszörnyedve a szatócs és istenesen megrázta a káromló asszonyt — ne hozzá ki a sodromból! várjam meg, amíg a parasztok jönnek a villával és a kaszával, rabolnak üzletet, házat, vesznek pénzt és szúrnak téged Isten büntetésből nyársra, mint a hurkát?

Alig ócsudott fel a falu az egyik meglepetésből, máris elterjedt a hír, hogy a zsidó is „oszt“. Braunstein a boltja küszöbén állt és komikusan eltorzult arccal szórta ki az odacsődült asszonyoknak és gyerekeknek a sok cérnát, galandot, szalagot, tarka kendőt, vásznat, kalárist, meg kisebb-nagyobb zacskókba csomagolt lisztet, paprikát, sót és egyéb fűszert. Tizen is kaptak érte egyszerre s lett belőle sivalkodás, átkozódás, verekedés. Készakarva került minden rendszert, hadd civődjenek minél többet a zsákmányon, annál kevesebb a lehetősége, hogy összebeszéljenek és kifosszák. Amikor már az utolsó szegig mindent kiszórt, behívott az üres boltba néhány kapzsi asszonyt, hadd győződjenek meg a saját szemükkal, hogy mindenét prédára bocsátotta.

Amikor Ferus bácsi, a falu legmódosabb gazdája, aki a háborús évek magas terményárainak jóvoltából egész vagyona tett szert, meghallotta az osztást, töprengve csavart egyet őszbecsavarodott bajuszán. A tagból hazaballagva, találkozott Csulle Marcival, a koldussal, aki a templom ajtaja előtt szokott tanyázni. Az öreg zsugori gazda egyideig tünődve nézegette Csulle Marcit, aki nem is merte feléje nyujtani rongyos kalapját, mert Ferus évtizedek óta, amióta koldussorba került, soha egy árva krajcárral sem könyörült rajta. Hosszas tétovázás után az öreg Ferus kivett a zsebéből egy tizfillérest és Csulle Marci nagy álmélkodására, beledobta a kalapjába. Két kis cigányrajkó tanuja volt a jótékonyágnak és mohó visongással futott a színhelyre. Csodák csodája, az öreg Ferus, némi tusakodás és morfondirozás után nekik is adott egy-egy krajcárt.

A hadirepülés két elmélete

A hadirepülés jelenlegi szerepéről és jelentőségéről értekeztek *Pierre Fanne* a *Revue de Paris* októberi hasábjain. Szerinte a hadtudományban ma két elmélet uralkodik a repülő haderők szerepéről. Az első elmélet, mely a védekezés fontosságát hangoztatja, számos vadászgépből álló légi haderőt javasol az ellenséges támadások visszaverése céljából. A másik elmélet a támadás taktikája mellett tör lándzsát s a nagy bombavető rajok létesítését szorgalmazza. *Pierre Fanne* a második elmélet mellett foglal állást, hivatkozva *Ludwig Bauer* német katonai szakértő ezirányú megállapításaira, valamint a spanyol polgárháború légi csatáiból leszűrt tapasztalatokra. Végül a béke fenntartásának szerintünk kissé kétes értékű biztosítékául a nagy bombavető repülőgépek sürgős kiépítését javasolja Franciaországnak.

AZ IDEGENEK ÉS A VILÁG

Irta: KIONRAD HEIDEN

A nagy távolságok feltárulása, a Föld térségeinek általános megközelíthetősége váltotta ki egykor az emberi jogok gondolatát. Az emberi jogok elismerése korántsem valami testvéri önzetlenségből fakadt, bármennyire tessék ma ilyennek; igazi okait tárgyi adottságokban találjuk meg. Az emberi jogokat legelőször az ujonnan keletkezett észak-amerikai Egyesült Államokban hirdették ki, egy gyéren lakott országban, ahol a súlyos függetlenségi harcokhoz külföldi segítségre volt szükség s először csak katonai, majd gazdasági okokból is minden áron pótolni kellett az emberhiányt. Később Franciaország lett az emberi jogok hazája; ez az egyetlen ország, ahol már a XIX. század elején kevés az ember; mert másutt csak a század végén kezd lehanyagolni a születések száma, Franciaországban azonban ez a jelenség már a XIX. század elején megnyilvánul. 1805-ben, az austerlitz-i ütközet esztendejében, a francia világhatalom tetőfokán, amint ezt egy belga statisztikus megállapítja, már fogyatkozóban volt a francia nép.

A gyér lakosságú országok hirdetik ki az emberi jogokat. A történelem bizonyossága szerint olyan mértékben válik az ember szabaddá, amily mértékben a társadalomnak szüksége van rá; éppen ezért volt minden időben a szabadság mértéke annak az embernek a sorsa, aki nem a társadalomból nőtt ki, hanem kívülről származott be a társadalomba. Az idegenek jogi állapotán mérhetjük le igazán a szabadságot. Európa legdemokratikusabb országa egyben idegenekben is a leggazdagabb; 1851-ben Franciaország lakosságából 1.5 százalék idegen, 1930-ban azonban már 8.3 százalék, vagyis 2.9 millió. Az ilyen országok nemcsak, hogy megtűrik az idegenek beözönlését, hanem egyenesen vonzzák őket. Ott-hont adnak az idegeneknek, egyenlő jogokat ajánlanak fel neki, s példájuk terjeszti el a nagy tanítást mindazok egyenlőségéről, akik az ember arcát viselik. Bevándorlási országok az alkotói, vándorló tömegek a hordozói az egyenlőség magas tanításának; előbbieket megadják, utóbbiak igénybe veszik. Mindenütt, ahol csak alkalom van rá, hogy az elnyomottból kivándorló legyen, előbb-utóbb érvényesül az emberi jogok elve; s ez be is következik mindenütt, ahol a gép már elválasztotta az embert a földtől. Tulajdonképpen nem láthatjuk be, miért is adna a géptől a munkásoknak polgári szabadságot; saját érdekében mindenestre valamelyes szabadosságot engedményezett nekik, mely a hazai rögtől elsodorta őket, anélkül, hogy megrögződhetek volna a gépek világában, mint a termelési folyamat emberi tartozékai. Az ut innen egészen a munkások polgári egyenlőségéig az emberi jogok gyéresebb lakosságú országaiba való kivándorláson vagy a kivándorlással való fenyegetésen keresztül vezet. A koalíciós szabadság bevezetése, a szakszervezeti mozgalom a kivándorlás szellőztetője nélkül nem vált volna lehetségessé. Közvetve elárulja ezt a demokratikus reformok története. Ezek mind az amerikai-francia példa hatására jöttek létre; Európa szellemi összefüggésének jele ez a XIX. században, mert itt nem szerepelt semmiféle külső kényszer. A szociálpolitikai reformokat Németországban a nyolcvanas évek fenyegetően növekedő német kivándorlási adatainak hatására vezették be.

Ha az országról országra vándorló tömegek nagysága és sorsa fokmérő egy bizonyos világnézet jövőbeli kilátásai számára, akkor a mai jelek csöppet sem biztatóak. Voltak idők, amikor valóságos kultuszt üztek az idegenekkel, s ezt olyan történelmi időszakokban, melyeket mi

szokás szerint barbárnak tekintünk. *Szent István*, Magyarország királya, a XII. század elején arra inti a hatóságokat rendeleteiben: fogadják tisztességgel s jól vendégeljék meg az idegeneket, hogy szívesen maradjanak az országban, mert az egy nyelvű és egységes népességi jellegű királyság okatlan és gyöngé (imbecille et fragile). A XVIII. század is a *Xenidolatria*, az idegenistenítés ilyen időszaka volt. Az idegeneket akkoriban az előkelőségek közé sorolták. A fejedelmek idegenekkel ékesítették udvaraikat, miniszterekké és hadvezérekké tették őket; arra törekedtek, hogy más országokból minél több embert toborozzanak, úgy is, mint tömegárut, úgy is, mint minőségi értéket. Ebből az időből származik az a német szokás, hogy a legjobb színházi ülőhelyeket „idegenpályók”-nak (Fremdenlogen) s az ujságokat idegen lapoknak (Fremdenblätter) nevezzék. Emellett meg kell gondolnunk, hogy az idegen fogalma a történelem folyamán alaposan megváltozik; az idegen a középkorban nem volt felétlenül egy idegen ország fia vagy idegen nyelveken beszélő valaki, hanem talán csak egy ember a szomszédtól, néhány óra járásnyi távolságból; egy olyan területről tehát, mely a kezdetleges közlekedési eszközök korában már külföldnek számított. Így keletkezett a középkori városokban a kozmopolitizmus egy érzésnéma, s ez talán csak azért, mert például Kölnben a XV. században a kereskedőcéh tagjai tulnyomóan faluról származtak, nem voltak született városiak.

A történelemben hol az ember, hol a hely az értékesebb s ezek az idők állandóan váltakoznak. Lám, II. *Frigyes* porosz király szerint az emberállomány fontosabb, mint „az államok legnagyobb kincse”, 1934-ben viszont Edouard *Herriot*, a francia államférfi, ilyen kijelentést tesz: „Franciaország nem olyan gazdag, hogy egyformán táplálja gyermekeit s az idegen munkásokat, akiket a szükség óráiban hívott be a háboru után.” Még 1914-ben egy millió bevándorlót fogadtak be az Egyesült Államok; ha érvényben maradt volna ez a tétel, akkor az 1920 és 1934 közt eltelt tizenöt esztendőben 15 millió embernek kellett volna az északamerikai unióba bevándorolnia — valójában azonban mindössze másfél millió vándorolt be. Aligha van tüntetőbb jele a világ megszükülésének, mint ez a szám; ténybeli illusztrációja ez annak a kegyetlen tréfának, hogy a bevándorló, ha élesen figyel, a newyorki szabadságszobor kezén ezeket a szavakat olvashatja: „Senkisésem vár itt önre”. Napjaink politikai aggodalma még meg is szigorította ezt a vándorzárlatot, amint ez forradalmi időkben máskor is átmenetileg megtörtént; így 1793-ban, amikor az angol parlament első bevándorlási törvényeit hozta, hogy (*Burke* szavaival élve) távortartsa „a francia pestist”. Többek közt ez a törvény is előidézője volt annak a huszonkét esztendőig elhuzódó, hol hamu alatt izzó, hol dühödten kitörő angol-francia harcnak, melyet csak Waterloo fejezett be.

A mai háborús tömegkorszak is politikai aggálllyal szemléli az idegeneket, mert a politikai menekültek akkora áradatával kellett megismerkednie, mint soha más korszaknak azelőtt. Az 1918 és 1934 közt politikai okokból kivándoroltakat mintegy 4.2 millióra becsülik Európában — ideszámítva ezuttal Törökország kisázsiai részeit is. A leghatalmasabb méretű politikai népvándorlás, melyet történelmünk ilyen rövid időszakazon belül egyáltalában ismer, az 1922 után lefolyt görög-török lakosságcsere volt; kerekén másfél millió görög hagyta el akkor Törökországot s kerekén 650.000 török tért vissza anyaországába, Görögországból. Népesedési szempontból Törökország később is, a gazdasági világválság korában, egészen különleges helyet foglalt el; ahelyett, hogy a

tulnépesedés okából újabb s újabb emberrajokat menesztett volna a világba, rendszeresen hazatelepítette hozzátartozóit a külföldről, így 1935-ben 60.000 s 1936-ban 70.000 embert. A politikai bujdosók másik nagy hullámaként orosz kivándorlók lepték el Európát a bolsevik forradalom után; számukat másfélmillióra becsülik. E mozgó tömegek mögött szinte eljelentéktelenedik az alig 100.000 német politikai menekült; számban felülmulja őket az a 350.000 örmény is, akit Kiszáziából űztek ki, s a 120.000 bolgár, aki a görögök elől volt kénytelen elmenekülni Macedóniából.

Ezek a vándorok korunk ellentett típusai. Mostohagyermekek századunkban, az uralkodó áramlattal szemben kell helytállaniuk. Abból a házból kénytelenek kivándorolni, melyet nem is akarnának elhagyni, s egy olyan világba kell beköltözniük, amelybe nem kívánkoznak. Éppen a megfordított képe ez a szabályos kivándorlónak, aki nem azért hagyja el honát, mert már ott nem maradhat, hanem azért, mert másutt jobb dolga van. Nem a nyomor készlet szabályos kivándorlásra, ilyesmi hamis elképzelés; ami indít és hajt, az inkább a remény. Szükség, nyomor, sőt éhség türethetlenné teheti a hazát — nagy népmozgalmakat általában mégis csak akkor válthatnak ki, ha biztató cél van jelen; csak az „ittent“ és az „ottant“ összehasonlíthatósága törí a rést, melyen a néptömegek kiáramlása megindulhat. Sokszor vándorolnak meggondolatlanul és talán téves feltételezések szerint, de alig találunk a történelemben olyan esetet, amikor a kivándorlók terv nélkül vágnának neki az idegennek. Vándorolni annyit jelent: akarni valamit. Nem térhiány űzte a germánokat időszámításunk kezdetén a Földközi tenger országai felé, mint sokszor gondolták; a suebek megengedhették maguknak, hogy katonai okokból hatalmas területeket hagyjanak parlagon, s Tacitus a germán mezőgazdálkodással kapcsolatban arról tudósít, hogy szántó föld volt elegendő. Az a két vagy három millió ember, aki *Schmoller* szerint időszámításunk kezdetén a mai Németország területén tanyázott, valóban nem érezhette szűknek hazáját, még ha kedvezőtlenebbeknek is vesszük az akkori éghajlati viszonyokat. Az ugynevezett népvándorlás igazi oka (tulajdonképpen ez épp annyira nem volt népvándorlás, mit ahogyan nem nevezhető népvándorlásnak manapság egy-egy kínai hadsereg expedíciója sem a belső tartományokba) a gazdag, természetáldotta római gyarmatok emberszükséglete volt; a germánokat valósággal hívták ide, először csak katonáknak, később telepeseknek is. Nagy népmozgalmak rendszerint annak a jelei, hogy nyitott a világ; a mi korunk sem a válság éveiben, hanem kedvező gazdasági konjunktura idején ismer tömeges vándorlásokat. A prosperitás szakaszában, 1924-ben, 155.000 angol vándorolt ki; 1933-ban már csak 26.000.

Közben ugyanis az új amerikai bevándorlási törvények megváltoztatták a világot. Az északamerikai Unió, egykoron ama nagy térség, mely Európa nagyobbik fele számára a szabad földkerekséget jelentette, 1922-ben hozta meg első törvényét az eladdig nyitott kapu bezárására; 1929-ben szigorubb határozatok is életbeléptek. 1936-ban már azt is elhatározta a kongresszus, hogy külföldi munkanélküliek nem kaphatnak többé segílyt. A helyzet komolyra fordult. A másik nyitott térség Franciaország. 1870 és 1912 közt több, mint egymillió külföldit vett fel polgárai közé ez az ország, s a világháború után nem kevesebb, mint három millió szívesen látott idegen élt vendégként 37 millió francia között. 1934-ben azután itt is beütött a fordulat. A Stavisky-botrány az év elején s a jugoszláv király és Barthou külügyminiszter meggyilkolása

Marseille városában kirobbantotta a közvélemény dühödt idegengyűlöletét; mindkét esetben bevándorolt elemek voltak a bűnösök. A mélyebb s igazi ok azonban mégis csak a gazdasági válság volt. Annyi bizonyos, hogy olyan állam, mint Franciaország, nem egykönnyen szánta el magát az idegenek kiszorítására. 1931-től 1935-ig kerekén félmillió idegen hagyta el az országot (pontosabban: ez a szám a kivándorlási többletet jelenti a bevándorlással szemben); ugyanebben az időben azonban a francia születési többlet nem érte el a 200.000 főt; a számvetés tehát kerekén 300.000 ember elvesztését árulja el. Amde az a föld, hol az austerlitz-i ütközet óta emberhiány mutatkozik, Herriot nyilatkozata ellenére sem nélkülözheti az idegen munkaerőt. Amikor 1935 nyarán a párizsi Trocadero magas tornyait lebontották, megjelent egy ízben a munkaügyi miniszter is az építkezésnél s csak úgy mellékesen annak a reményének adott kifejezést, hogy ennél az állami munkánál csak franciákat foglalkoztatnak... Az építkezés kormánybiztosa meghökkent s kénytelen-kelletlen beismerte, hogy a tornyok tetőzetét idegenek bontották le, mert erre a veszélyes munkára egyetlen francia munkás sem vállalkozott. Ez is példa arra, amit jellegzetes bevándorlási országokban az őslakosok arisztokratizálódásának neveznek; a veszélyes vagy bármely okból kellemetlen munka elutasítása és áthárítása az idegenekre. Az idegengyűlölet Franciaországban, mely már minden idegennek is feltűnik, egyáltalában nem onnan ered, mintha a franciák feleslegesnek éreznék az idegeneket; éppen ellenkezőleg, nagyon is jól tudják, hogy szükségük van rájuk, ellenben az idegenek látására saját gyöngeségükben érzik találva magukat. Az idegenek bizonyos mértékben az ország sorsát jelképezik, azét az országét, melynek velük kell megosztania életét, mert saját maga jobbnak látja, hogy kevesebb embert termeljen. Olyanok az idegenek, mint a cseléd, akinek van annyi sajátja, hogy jobbnak is tarthassa magát, éppen ezért bizalmasodik; meg kell tehát őrizni velük szemben a távolságot, de senkinek sincs elég ereje hozzá, hogy ezt a kellő mértékben megtehesse.

Hasonló differenciálódás ment végbe az Egyesült Államokban is, de itt egészen más okokból. A négerkérdéstől eltekintve ez a jelenség a proletáriátuson belül folytatódó osztályharcból ered. Az északamerikai Unió tulajdonképpen a szociális demokrácia, az emberi jogok s az egyenlőség országa; egy Európát járt utazó 1937-ben a *New-York Times* hasábjain megrendítő benyomásait festegette, melyeket az egyszerű európai ember szolgai alázatossága váltott ki lelkében; ez a kép élesen elkötött az amerikai munkás öntudatától és egyenlőségérzetétől. Igen ám, de ha ez az amerikai munkás nem is tesz polgári különbséget maga s országának leggazdagabb embere között, annál mélyebb különbségeket von saját társadalmi rétegében; ezen alapult egészen a legutóbbi időkhöz az egész amerikai szakszervezeti mozgalom. A *Federation of Labour* szakszervezetei, nagyon távol állván attól, hogy az osztályharc eszközei legyenek, a munkásság konkurrenciaharcát erősítik, méghozzá a kiváltságos és kiváltság nélküli munkások versengését; a szakszervezet a befolyása alatt álló munkahelyeken nem tűr meg idegen munkást, aki nem tartozik kereteibe; s hogy munkát találjon valaki, fel kell vététnie magát a szakszervezetbe, ami szerfelett drága mulatság. Az efajta szakszervezet tehát semmi egyéb, mint egy magasabb munkásréteg hívős és szigorú üzleti elvek szerint felállított munkamonopóliuma; munkáströszt, mely lényegében a régi céhrendszer nagyarányú továbbképződménye. Az ipari szakszervezetek (*CIO*) utóbbi időkhöz oly sikeresnek mutakozó ellen-szervezkedése, úgy látszik, az eddig elhanyagolt munkástömegek felkelé-

sét indította meg a kiváltságos felsőbb réteg ellen. Ezek az elhanyagolt munkástömegek azonban, nevezetesen New-Yorkban, bizonyos bevándorló-kategóriák, mint lengyelek, olaszok, zsidók; végül, jóval a szakszervezkedés színvonala alatt, négerék és kínaiak is.

A munkahelyek hasonló monopolizálása egy munkásarisztokrácia részéről, ha kevésbé rideg és barátságtalan formában is, lassanként sok más országban is megnyilvánul. A szakszervezetek szinte mindenütt elvi támpontjai az ellenállásnak a bevándorlással szemben. Olyan országokban, mint Ausztrália, Újzéländ vagy Délafrika, ez az ellenállás faji küzdelem alakját ölti a kínai, maláj és indiai bevándorlókkal szemben. Így aztán a világ elszűkülését már nemcsak ott érzik, ahonnan az emberek nem tudnak többé távozni, hanem ott is, ahol nem akarnak senkit sem beengedni. Helytelen volna azonban a munkások szemére vetni, hogy abban a korban, mely a nyílt világpiacot egyáltalában nem ismeri már, nem tűrik a nyílt munkapiacot sem.

Az idegen egész existenciáját arra az alapelve építi fel, hogy a világ nyitott. Bonyolult és nyomasztó különese azonban, a politikai menekült, tovább megy és többet vár; számára a világ maga a szabadság — kivéve saját honát; ebben különbözik számára a világ a hazától. A köztötség odahaza szerinte egészen más, mint az általános világkép, a szabadságészmények egyetemes érvénye előtte szabály, valami, ami a jelenkor népeit egyáltalában összeköti. Ezért tekinti a demokráciát olyan állapotnak, mely a mai idők természetes életfeltétele; demokrata még akkor is, ha személyi hangulatból vagy politikai előítéletből nem él a demokrácia fogalmaival és szótárával. Léte a demokratikus öntudat nemzetköziségétől függ, a demokraták ama meggyőződésétől, hogy a szabadság olyasmi, aminek mindenütt lennie kell: ha szívesen fogadjuk az idegeneket minálunk, azért tesszük, mert számítunk rá, hogy minket is szívesen látnak az idegenben. Az ilyen alapelveket azonban bajos fenntartani, amint a politikai üldözés tömegjelenséggé s így kivételből mintegy szabállyá válik; amint a demokrácia egyetemes érvényét elveszti s végül maga is lemond általános igényeiről. Erre a demokratikus önfeladásra ismét a már idézett Edouard Herriot talált formulát, a demokratikus tömegérzéknek ez a kiválóságaiban és gyöngegségeiben egyaránt jellegzetes képviselője: minden nép, mondotta 1937-ben egy radikálisszocialista pártkongresszuson, ura sorsának, ha nem törődik mások sorsával... Ezt a mondatot másfél évszázad választja csak el a francia forradalomtól, mely a világ felszabadítására törekedett. Hátal a falnak s kezét szemére szorítva kiáltja az efajta demokrata: „Én nem is vagyok itt!"; s filozófiai kérést intéz az erőszakoshoz, hogy ne vegye figyelembe; holott az éppen most közölte vele, hogy az egész világot a maga képére alakítja át.

Az idegenekkel együtt a szabadság vonult végig a földön; az az európai civilizáció, melynek hadjárata a halál ellen egyben az egyéniség küzdelme is volt emberi jogaiért. Szökevények, száműzöttek, bolygó egyéniségek alapították meg a tengerentuli országokat, ahol Európa civilizációja másodsor és harmadsor is gyökeret vert és szárba szökött. Ezek a vándorló rajok a legmagasabb emberi joggal éltek: maguk választották ki azt a társadalmi közösséget, melyhez tartozni akartak; sokszor egyáltalában ők maguk teremtették meg ez a társadalmat. Ők adták példát az emberiségnek arra a jogra, hogy az „ittent“ az „ottant“nal felcserélhető s a Föld szabad térségeit használni lehet; s amikor rést törtek az itt és ott válaszfalán, a fent és lent között is segítették áttörni a korlátokat. Kiszabadították az embert a helyhez kötöttség béklyóiból s így

megadták a társadalomnak ama széles mozgási lehetőséget, melyből az emberiség mai történelmi szakasza eredt. Sokféle cél vonzotta őket, kenyert, bort, aranyat kerestek, vagy egyszerűen csak melegebb napot. De bárkik voltak is, tudva vagy öntudatlanul hirdették a tant: egyenlőségét mindazoknak, akik az ember arcát viselik.

BÁRD OSZKÁR: HAZA

(Edgár fiannak.)

*Hazát több módon lehet elveszíteni,
eltéphetnek, vagy kényszerülsz magad
kivándorolni, de oly szörnyű egy sincs,
mint amikor a hazád mehtagad.*

*Pedig kenyeret más ország is adhat
s lehetsz is annak hálás, jó fia,
de van valami ezen túl, hol csődöt
mond logika és filozófia.*

*Lehet a föld, mely befogadott téged
s emberként kezel s poklokból kiment,
meghatott szív rajongására méltó,
de valahogy nem lehet soha szent.*

*Míg az a másik, mely tán éhenhalni
is hagyott volna, tudatod mögött
a sejtjeidbe ivódik s magaddal
kivánsz a sírba tőle pár rögit.*

*Mi ez a balga szentimentalizmus,
e felfoghatlan, zavaros dolog?
Mi az, hogy már a neve hallatára
bolond szívünk hevesebben dobog?*

*Mi az, hogy komoly, gondráncolta arcod,
ha rágondolsz, kigyúl, vagy vértelen?
Mi az oka, hogy gögöd türi azt, mit
szolgaleleknek mond az értelem?*

*Hazát több módon lehet elveszíteni,
lám, úgy is, hogy föld gyűlölet — moha;
hazát több módon lehet elveszíteni,
de ő bennünket el nem vesz soha!*

D Ö G V É S Z É S K A L A N D

Invokáció az író közeljövőben megjelenő kötetéhez.

Irta: REMENYIK ZSIGMOND

Hogy ezt a könyvet valaha is megírom, sohasem hittem volna. Nem mintha a szemérem és tartózkodás bármiben is visszatartana, — ezt magamról igazán nem állithatom, — de bizonyos alapvető semmibevevéssel kezeltem, mindig életemnek e kalandokkal teli, olcsó hatásokban bővelkedő és ellenére nehéz körülményeinek, súlyos megpróbáltatásainak és hősies küzdelmeinek, mégis silány és ponyvaizú szakaszát. Sohasem hittem volna, hogy e vásári zajokban bővelkedő és olcsó fordulatokkal teli történet elmondására sor kerül, — ismételem, — ha nem fordult volna úgy, ahogy fordult ez a világ. Ha a szemérem nem is, de az izlés mindig visszatartott az olcsó hatásoktól, bizony, mint ahogy már annyiszor példát mutattam, e példákra ma is hivatkozhatom, hogy inkább választottam e mesterségben is a nehezebb és a hálátlanabb utat, mint a hozhatott dicsőséget, legfeljebb csak megbecsülést, ha nem is hozhatott kamatra váltható érdemeket, de hozott legalább nyugalmat és önbecsülést számomra a szorgos kitartás e fajtája, abba is belényugodtam a bennem mélyen lappangó törvénytisztelet hatása nyomán. Mert kezdettől fogva tiszteltem a törvényt, ha nem is a kőbevésett törvényt, hogy ismétljem ezt, de azt azután szívem és értelmem minden képességével, amely, — mélyen kövek alá rejtve, elrejtözve erdőségek bozótaiba, elkallódva gödrök fenekén, — de mégis élt, élt és él ma is. Ez a törvény az emberek szabadságáról suttogott, emberek egymáshoz való viszonyának megbecsüléséről, népek jogairól és az élet méltóságának tiszteletéről, a józanságról és a téboly megvetéséről. A pártoskodás semmibevevéséről suttogott ez a törvény és suttog ma is, az értelmetlenség és műveletlenség szánalomraméltó kicsinységéről és az értelem és a műveltség megbecsüléséről. Magas izlésről és e világ tárgyi kellékeinek igazságos elosztásáról suttogott ez a törvény, a felszabadított züllöttség elnémitásáról és a rejtőzködő és izes műveltség felszabadításáról. Volt idő, — magam is éltem e korban, — amidőn e törvény nem csupán suttogott, de értelmesen és félreérthetetlenül fogalmazta meg parancsait, amit, — hisz voltunk szép számmal e világon, — hiven is követünk. Magunk is értelmesen és félreérthetetlenül fogalmaztuk meg mondanivalóinkat számítva rá, hogy szavunk nyomán e törvény hangjára mindenki felfigyel. Mellőztük az erőszakot és a megfélemlítést, talán ez volt egyetlen hibánk. Mélységesen megvetettük a brutalitást és a helyett, hogy támadva ostromoltuk volna a műveletlenség és a züllöttség, a pártoskodás és a csalafintaság bozóttal benőtt árkait, ha nem is tétlenül, de az élet természetes fejlődése nyomán vártuk, hogy azok magukban összeomlanak. Számítottunk reá — mily balga volt ez a kor! — hogy a kiválasztódás törvényének parancsai szerint pusztul a gonosz és erősödik a jó. Műveltünk és művelődöttünk, számítva rá, hogy példánk követésre talál. Ma, bizony ezt be kell vallani, e sötét világ árnyékai alatt már látjuk, hogy hamis elképzelésben éltünk e szerencsétlen világ tényleges erőit illetőleg. Amiben hittünk, a művelődésre való készség-

az igazságosságra való hajlandósági és a szabadsághoz való ragaszkodás, űzött ürgék módjára, gyenge és silány szellőcske módjára megbuvik és szétfoszlik erősebb és hatalmasabb erők, a züllöttség, a pártoskodás és az erőszakoskodás előtt. Ez is egy törvény, be kell látni, a jelek szerint erősebb és hatalmasabb, mint a mi gyenge és foszladozó törvényünk. Hát ez lenne a törvény, az élet törvénye, hát valóban ennek a nyomán alakulna a világ? Hát valóban ezek lennének az ösztönök, hát valóban ez lenne a kikerülhetetlen parancs? Lehet, lehet. Bizony, lehet, hogy ez az a törvény és ez az a parancs, amelynek útján halad a világ. Ha így van, nem lehet ellene szavunk, keményítsük meg szívünket hát, csukjuk be szemünket és tapasszuk be fülünket, már legalább is az, aki nem bírja ki e törvény izeit, szagait, színeit és hangjait. Hát ha így él, így alakul és így forog ez a világ, hát forogjon, alakuljon és éljen így, ha ez a törvény és ez a parancs, hát legyen ez és éljen így! A világ már olyan, amilyen, kár is buslakodni ezen. Ha a karattyolás a törvény, melynek értelmében megnyilatkozik ez a világ, hát legyen a törvény a karattyolás, ha az élet törvénye a burjánzás és a zavar, hát legyen a burjánzás és a zavar a törvény. Ha félelem és elnyomatás nélkül nem élhet az ember, hát éljen elnyomatásban és félelemben, ha bunkósbot és ustorkell cserzett bőrének, hát elő az ustorokkal és a bunkósbotokkal. Ha lapulevelekkel kíván takarózni, ha barlangokba kíván bujni és ha dögöt akar enni, hát takarózzon lapulevelekkel, huzódjon barlangokba és egyen dögöt! Ki tudja, hátha valóban ez a törvény, hátha ez az élet törvénye valóban és az illemes ruha, a műveltség és a szabadság csak hamis és silány illúziók. Ne békétlenkedjünk hát, barátaim, ordítsunk mi is, feledjünk mi is a műveltséget és a megértést, a belátást és a szabadságot is, kövessük a hatalmas emberi törvény parancsait, ragadjunk kést és bunkósbotot, ustort és zörgő láncokat, hazudjunk és pártoskodjunk, dobogjunk és daloljunk, romboljunk és félemlítsünk, erőszakoskodjunk és belátástalankodjunk, és hogyha már ez az emberi törvény, békétlenkedjünk, gyujtogassunk és pusztítsunk! Ássunk árkokat és hajtsuk árkot ásni a népet, vonuljunk dobogva és kényszerítsünk dobogva vonulásra mindenkit, aki él! Szálljunk meg az erdőségeket és népesítsük be a barlangokat, dicsőítsük az ostobaságot és a felelőtlen kalandot. Csak ne vinnyogjunk és ne panaszkodjunk, inkább erősítsük és szolgáljuk ezt az emberi törvényt, ki tudja, hátha ez az igazi a sok egyéb hamis és kúrsa törvény között. Vagy ha erre képtelenek vagyunk, ne álljunk elébe, ne gyengítsük és ne lankasszuk, hagyjuk, hogy fussa a maga irgalmatlan pályáját, hogy erősödjön és hogy növekedjen, hogy tomboljon és hogy diadalmaskodjon, rombolva és építve, árasztva és mindent maga alá kényszerítve. Ha pedig és mint mindenre alkalmatlanok, erre is hasznavehetetlenek vagyunk, már akikben él egy ellenállás és dac, akikben él egy alapvető tartózkodás és irtózat e törvény iránt, hát szemléljük szótlanul annak vonulását, hallgassuk némán dobogását és elvonulva széirázta kunyhóinkba, tenyerünk mögül figyeljük háborgását. Tegyük ezt, amíg lehet. Mert eljőhet az idő, hogy hallgatásunk is sérti majd ezt a törvényt, hogy némaságunk és részvétlenségünk is konokságnak számít és még csak nem is medítálhatunk. Ordítsunk hát, vagy legalább is tátogassuk szánkat, mintha ordítanának, mert ez az egyetlen lehetőség, ami ebben a korban embernek, — legyen az akár író, akár gondolkodó, akár részeg, akár józan, akár kövér, akár sovány, akár szőke, akár fekete, — ha élni akar e hatalmas törvénynek akár pusztító belátástalanságában, akár utálkozó türelmének árnyékában, talán még megadatott.

D É S I H U B E R I S T V Á N

Irta: KÁLLAI ERNŐ

Dési Huber negyvenhárom éves. Apja német eredetű mesterember volt, anyja magyar kurtanemes családból származott. Autodidakta. Sokat hányódott, amíg festő lett belőle. Nyugtalan, konok, akaratos fejvel sehogysem tudott belenyugodni viszonyai szürkeségébe. Mindent lerázott magáról és folyton újra kezdte. Volt kovácsinas, pincérfiu, kifutó, dolgozott gyárban, zsákolt kint a Dunán, majd ügyvédi irodába került díjnoknak, de ott sem volt maradása. Bejárta a régi Magyarországot, Dunántul, a Felvidéken, Erdélyben csavargott. Ott érte a háború alig husz éves korában, rövidesen a frontra került, ott is maradt 1918-ig. Az összeomlás után hazatért és Déssett, apja órás és ékszerésműhelyében megtanulta az aranyművességet. Ekkor kezdett rajzolni. Első tanítója Szopós Gyula rajztanár, egykor Benczur és Székely növendéke, mértani testekből, kockákból, hengerből, kupból álló építményeket rajzoltatott vele szabatosan a valóság után. Majd meglátjuk, hogy mértani formákkal és azok építményes kompozíciójával később, haladó festőkorában is sokat vesződött. 1921-ben felment Pestre. Nappal gyárban dolgozott, este az Iparművészeti iskolában, majd *Podolávi-Volkmann* rajziskolájába járt. 1924-ben lement Olaszországba. Ott is mint gyárimunkás kereste meg a kenyerét, de szabad idejében rajzolgatott és a muzeumokat járta. 1927-ben állított ki először. A torinói quadriennálén és a fizenzei nemzetközi grafikai kiállításon szerepelt néhány rézkarccal és aquatintával. Ugyanekben az évben hazatért. A Képzőművészek Uj Társasága tagjai közé választotta s azóta állandóan részt vesz a pesti kiállításokon.

Szereplését, mint határozott, kemény vágású tehetség nyilvánulását a kritika számon tartotta. Két festményét a Fővárosi Képtár vette meg. Az egyiket (*Guberáló*) a képtár új szerzeményeinek kiállítása alkalmából a *Magyar Művészet* 1937 januári számában közölte. Kopp Jenő a kiállításról írt cikkében *Barcsay* Jenő és *Körmenyi* András mellett Dési Huber Istvánt emelte ki, mint a fiatalok egyik legkiválóbbját.

Dési Huber tehát nem ismeretlen érték, de azok a képek, amelyek révén nevet szerzett magának, 1935-ből, sőt jórészt még előbből valók. További munkásságát a betegség két teljes esztendőre félbeszakította, abból pedig, amit 1937 óta festett, a *KUT* tavalyi kiállítására éppen csak hogy izelítő jutott. Dési Huber újabb képeit csak az a néhány szakmabeli ismeri, aki a vidéken lakó festőt műtermében meglátogatta. Művészkörökben mégis híruk futott, még pedig megérdemelten. Nyilvánvaló, hogy nemcsak időrendre, de stílusra is merőben új és igen jelentős képekkel van dolgunk.

Dési Huber ezekben az új művekben bizonyult először vérbeli festőnek. Stílusának eleven lüktetése magával ragadó, de ez a festői lendület többet jelent egy temperamentum színes fölszabadulásánál. A színek vihart keverő sodrában a valóság tudata feszül. A kifejezésre törő indulatot a földdel és a néppel közös sorsot vállaló szeretet nemcsak hevíti, de köti is. Ahol Dési Huber színei végig szántanak, tájakon és arcokon, ott égő sebek és tüzes örömek fakadnak, de ebben a felszabadult festői érzelmességben a magyarság társadalmi és népi mélységei is napvilágra törnek. A sok álmatag, puha hangulat meg óvatos tapogatódzás közepette, amellyel újabb magyar festőink mind a valóság, mind a forma modern problémáit kerülgetik, Dési Huber képei a tett erejével hatnak. Férfias kiállásukon nem fog az énbódulat áfiuma. Témára, ábrázolásra

éhezön, forró szívvvel és tárt karokkal fogadják magukba az életet, a tárgyak és jelenségek özönlését. Mint a magyar festőket általában, kivált pedig a maiakat, Dési Hubert is igézetben tartja a színek érzékletes szépsége és lelki hatalma, de ő a színt nem a valóság ábrándos fölhigitására, hanem éppen ellenkezőleg izzó egybesúritésre fordítja. Miként Barcsay Jenő a maga komorabb és zárkózottabb módján, a nálánál sokkal áradozóbb, mondhatnók barokkosabb Dési Huber is a *Nemes Lampérthok*, *Uitz Bélák*, *Galimbertiek* letűnésével halottnak vélt magyar expresszionizmust támasztja uj életre. Benne is ennek az expresszionizmusnak a nagyszerű, ütemes érzelmi lendülete lobban újra, egy valóságosabb és testesebb, bár változatlanul a lényegre irányuló ábrázolás kötetmei alá fogva. *Derkovits* óta Barcsay és Dési Huber annak az új, dinamikus realizmusnak a legkiválóbb művelői, amely az elbágyadó lélekfestéssel, a kenetteljes spiritualizmussal szemben bizonyonnyal nyersebb, de erővel teljesebb művészetet jelent.

Dési Huber hányatott ifjúságára gondolva azt vélné az ember, hogy a festő, aki annyit sodródott és vívódott az életben, változó körülmények között, művészetét is készségesen tárta fel a valóság és ami ezzel egyet jelent, az érzéklet ezer arcu szövevénye előtt. De a festő fejlődése egészen másképp alakult. Első rézkarcain a fényárnyék hatások hol borongó, hol drámai romantikája kísértett. Erre a kezdetre végletesen szélső ellentét következett. Dési Huber figyelme a tárgyilagos és szerkezetes képpforma problémái felé fordult. Azok a festmények, amelyek először tették ismertté, konokul elzárkóztak a nyílt térségű, szervesen lüktető élet elől. Dési Huber az ábrázolást a formák síkszerű, spekulatív rendszerébe törte és tiszta, vonalrajzos konturok közé foglalta. A vonalakat annyira kiélezte, mintha kőbe vagy fémbe metszette, nem pedig színek közé ágyazta volna őket. A kubizmus példáját tartotta szem előtt, de csak rideg vázát vette át, anélkül, hogy a felület szellemes festői megművelésével élni tudott vagy akart volna. (Hiába minden: síkhoz kötött szerkezeti szigorúságra és festői szabadságra csak a franciák képesek. A mi festőink csak az egyiket vagy a másikat bírják. Ebből következik, hogy képszerkesztésük doktrínér merevségre, akadémizmusra hajlamos, viszont festői szabadságuk könnyen válik pongyolasággá.) A festői aszkézis és a rideg szerkezetiség, a mindennek fölött való rend elve Dési Huber képein majdnem mértani sematizmussá merevedett, amely a természet jelenségeit következetesen kirekesztette magából. Annál nagyobb teret nyújtott gyárak, tüzfalak, háztetők és egyéb építményes tárgyak részére, amelyek formavilága már eleve beleilleszkedett a stilus elvont, konstruktív keretébe. Ez a keret túl szándékos, tehát nehézkes és erőszakolt volt. Dési Huber a szerkezetet halálosan komolyan vette. Nem tudott vele játszani, nem tudta eléggé függetleníteni az ábrázolástól. Mindig arra törekedett, hogy tárgyilag, tehát a valóság felől indokolja és hogy másrészt a valóság képében egy tervszerű és egyetemes értelmű életrend jelképes törvényábláit teremtsen. Dési Huber tehát konstruktív és az eszme távlatában is mindenképp a valóságot kívánta szolgálni. Az absztrakcióhoz is realisztikus célzattal nyult, de a forma ezt a célzatot guzsba kötötte. A stilus elméletileg túl volt terhelve. Dési Huber tulságba vitte a szerkezetiség elvét, amelyet nálunk általában túl kevésbé szokás figyelembe venni. De ez a konstruktív formai diktatura, amely az önkénytelenség legcsekélyebb mocanását sem tűrte, mégis üdvös fegyelmezésnek bizonyult. Kítűnő gyakorlatul szolgált a határozottan tagozó, ütemes komponálás irányában. Dési Hubernek a konstruktív fegyelem vérévé vált. Ennek az ösztönös fegyelemtartásnak köszönheti, hogy kezén a forma ma

sem málik széjjel, hanem a színek zuhatagos forrongását is biztos merbe szoritja.

A merev szerkezetes felületet idővel kikezdte és meglazította az ébredő természetesség. A konstruktív váz sikká egyengetett mértani eresztékeiben lassanként festőibb erők sarjadoztak. A kemény helyi színeken lágyabb, simulékonyabb árnyalatok kezdtek előmleni és a tárgyak szerveesebb alakot öltöttek. Dési Huber képei kissé szabadabb lélekzethez jutottak, némi fény és levegő költözött beléjük, távlatuk pedig kiszabadult a síkfalazat börtönéből. Az ábrázolás végül is teljesen levetette az elvont képszerkesztés béklyóit és fönttartás nélkül a temperamentum sodrára bizta magát. Itt is beteljesült a magyar temperamentum festői törvénye. A szorgalmazott vonalrajzot elsodorta a színek ösztönös hullámvérése. Így jutott Dési Huber azokhoz a képekhez, amelyek színbeli szépségéről és gazdagságáról a reprodukciók csak igen tökéletlenül adnak számot.

A régi festményeken egymásba és szürkébe tompított, simán fölra-kott, lazuros, barnás és vöröses árnyalatok vitték a szót. Az újabb képeken az ecsetjárás nyomai frissen, leplezetlenül látszanak. Csupa erős fényű szín, főként világos kék, sárga és zöld nyugtalankodik, közbevillanó rózsaszínek, kárminok és cinóberek társaságában. Éles ellentétek üzik egymást egyre hevesebb és torlódóbb izgalmak felé, de még ezen a zajló versenyen is tuharsan egy-egy még vesztebb színrianás, egy-egy cik-kázó diszsonancia. Tulnyomóan derült színeket látunk, de egybefonódásuk mégis tele van fájdalmas feszültséggel, daccal, bujkáló keserűséggel és késhegyre menő, lázadó indulattal. A *Konyhasarok* enyhe kékes-zölde harmóniája ritka kivétel. Ősi kuruc indulatok támadnak Dési Huber szímeiben, amelyek megérdemelnék, hogy harci riadó és zászló módjára lobogtassák őket sokunk lankadó magyarsága és szabadságszeretete előtt.

Izmos, férfias lendület ragadja magával ezeket a dusan ömlő színeket. Rohanva árasztják el a teret és száguldó futamaik nyomán egybecsapzottan, egybedöngölve és tapasztva alakulnak a dolgok: a táj, a növényzet, a beltér, az emberi arc vonásai. Ám azért ezt a vágatató, égen-földön végigsöprő színességet az indulat roppant hevében is vasmarokkal fogja össze a szerkezetes fegyelem, a formáló akarat és a ritmus. Dési Huber festői dinamikáját éppen ez a tömörítés látja el feszültséggel. Így telik meg ábrázolása kifejezéssel és az élet kicsattanó, valóságos erejével. A temperamentum majd szétveti ezeket a képeket, de a féktelenségre hajló festői virtuson a szellem ébersége uralkodik. Ez a szellemi éberség emeli ki Dési Huber képeit az egyéni hangulatok, a szubjektív színömlengések sorából és irányítja őket a valóságos, bár messzi és rejtett távlatok világába. Hogy valóságon nem a tárgyak külszines másolatát, hanem gyökeres, életes jelentőségük feltárását értjük, az természetes. Ezért is nevezzük ezt az ábrázolást dinamikus realizmusnak. A szellem nem lebeg finoman, atmoszférikusan és előkelően a vizek fölött, hanem küzdelmesen egybeforr a dolgokkal. Nem tükröz és nem sejtet, hanem *mozgat*.

Nem nehéz meglátni, hogy Dési Huber színes lendülete fölött van Gogh, szerkezetes térképzése fölött Cézanne tündöklő, mint távoli vezérlő csillag. Nem nehéz nyomon követni, hogy a művész milyen sokrétűen és a formák kombinációja körül mennyire ötletesen tud komponálni, ha témája ugy hozza magával. Elég, ha erre vonatkozólag a *Kubikusok* és a *Kis öreg* c. vásznakat említjük példának. Fontosabb Dési Huber képeinek rendkívül gazdag és merész ütemezésére figyelünk, amelynek Nemes Lampérth és Egry kivételével egész újabb festőművészetünkben nin-

csen párja. Ez a hol szélesen ivelő, hol hirtelenül szökkenő és forduló erősen rapszódikus ütemezés színmagyar jellegű. Magyar népi témák nélkül is érezteti, hogy a festő nemzetileg hová tartozik. Amivel korántsem akarjuk kisebbiteni a népi témák jelentőségét. Ellenkezően, Dési Huber képeiben akárcsak Derkovits Gyulánál vagy Barcsay Jenőnél a népi valóság felé forduló szemléletnek igen nagy fontosságú, teremtő erejű szerepét látjuk. Derkovitsot főleg a városi nincstelenség sorsa ütötte szíven. Dési Huber újabb képei inkább a föld és a falu emberének gondjaival terhesek. A *Keserves* néprajzi járulékait látva sem téveszthetjük össze ezt az ábrázolást a népieskedő műtűyrke divattal. A „bus magyar“ érzélgőssé silányított és koptatott romantikája helyett ezen a férfi ábrázaton tragikusan, mélyen igaz magyar gyötrelmek rajzolódnak. Ami az arcot környezi, az csak arra való, hogy a mi hires, cifra nyomoruságunkat példázza.

Dési Huber művészetére kinzóan nehezedik a magyar lélek szociális és nemzeti pesszimizmusa. A *Viharmadarak* groteszkül vésztojósó károgását véljük hallani és nem egy tájkép ege úgy fest, mintha félelmetes üstökös körül örvénylene. A szorongatott lélek szabadulást keresve árasztja magából a lángoló távlatokat és a fojtott mélységekből néha ittasultan, diadalmasan csap magasra „uri kedvünk“. Soha jobbkor meg nem érhetett volna ez a festészet, mint éppen most, a nagy labancjárás és a sok kótyagos hetvenkedés idején. Nincsenek véletlenek, legkevésbé a művészetben. Hinnünk kell legjobb szellemeink népi-nemzeti rendeltetésében.

HOLLÓS KORVIN LAJOS: A HINTALÓ

*Homályban éltem, puhacsontu gyermek,
pihés fejemre nem sütött a nap.
Penész festett szobánk falára kertet
s csatorna csorgott ablakunk alatt.*

*S megjött a bécsi bácsi. Drága percek!
Igértel, vesz nekem hintalovat
s hogy Bécsbe visz magával. Drága tervek!
— De végül itt felejtett a vonat.*

*Ily csalfa volt gyermekkorom világa
s ily kurta, csak fakó szemvillanásnyi,
amennyit fölfedett a csöppnyi lámpa.*

*Ó hol van már anyám e régi mécse,
ó hol a hintaló, a bécsi bácsi?...
... S azóta hol van már a bácsi Bécsé...*

KULTURKRÓNIKA

A PETRÓLEUMLÁMPA HARCA A TUNGSRAM KÖRTÉVEL

Elz a cím tulajdonképpen akkor volna teljes, ha így irnám: A petróleumlámpa harca a tungsrampkörtével és a szociográfia szerepe a kirakatrendezésben — karácsony előtt. Azaz irhatnám úgy is, hogy husvét előtt. Viszont ha jóslatokba akarnánk bocsájtani, akkor a „jövőben“ szót kellene a végére tenni. De maradjunk egyelőre csak karácsonynál. Tudniillik e pillanatban szintén karácsonyra készülünk. Különösen a kirakatkultúra próbál remekelni ilyenkor. Először is minden kirakattulajdonos, tekintet nélkül fajra, nemre és felekezeti hovatartozandóságra beleéli magát az angyal szerepébe. Az illúzió kedvéért ugyan nem csináltat magának angyalszárnyakat, de — és itt sóhajtsunk egyet — feltétlenül átrendezteti a kirakatokat. Bevézeti a szigoruan fix árakkal fenyegetőző táblákat és hirdet az ujságokban. Ugyanakkor izléses betűkkel, persze feltűnő nagyságban, reklámokat függeszt ki a hétköznapfi firma fölé és imígyen csábit: „Mélyen leszállított karácsonyi árak“. Sajnos esztendők óta nem állt módomban meggyőződni ezekről a „mélységekről“, ellenben tavaly ugyancsak megcsodáltam a *Columbia* kirakatát. Itt ugyanis rádiót, villanyfőzőt, villanyvasalót, csengőgombot, de legfőként „Tungsrampkörtét“ kínáltak. De hát az nem kifejezés, hogy kínáltak. Elsősorban nem volt az olyan tendenciózus kínálás, mert nagyon tárgyilagosan és tudományosan forgott a kirakatban egy kis szinpad. Ezen a szinpadon viszont drámai kulturharcot folytatott az ósdi petróleumlámpa a civilizált Tungsrampkörtével. Természetesen csak úgy szimbolikusan, de három felvonás keretében dölt el a csata. Magától értetődően a Tungsrampkörte javára. Azaz várjunk csak. Talán nem egészen így volt mégsem. Menjünk szép sorjában. A néma cselekmény 1860-ban indul egy kispolgári lakásban. Egy pápaszemes agg és vaksi házaspár ül az asztal mellett. Puposok mind a ketten a görnyedéstől. A férfi ugyanis az ujságjába bujva olvas, a feleség meg a stoppolást tartja olyan rövidlátón a szeméhez közel, hogy szinte a harisnyához ölti az orrát is. A körülményekből ítélve előreláthatólag mindkettlen megfognak vakulni rövidesen. Hiszen az asztalon kajánul s főként a világossággal fősvénykedve köztük áll a bajkeverő hólyagos petróleum lámpa. A tragédia közeli kifejlődését nyomatékosan aláhuzza az 1860-as dátum, ami nyilvánvalóan azt akarja jelenteni, hogy az akkori Bach-korszak sötétsége is segít kezére játszani a szerencsétlen házaspár szemévilágát az álnok petróleumlámpának. Ezzel aztán le is megy a függöny... az az a forgószinpad fordul egyet, még pedig negyvenévnit s diszes, századelei szalon tárul elénk. Ez a második felvonás 1900-ban történik, ahogy a sugólyuk helyére irt dátum jelzi. A szín valamivel világosabb. Érthető is, mert színváltozás közben

Deák Ferencz bölcsen nyélbeütötte a kiegyezést, amellet feltalálták a villanyt, Edison pedig a villanykörtét s ime az asztalról hiányzik a hólyagos petróleum lámpa. Ehelyett pici kis homályos égő lóg le a csillárdróton. Szemmelláthatólag nem egyenes leszarmazottja a hólyagos lámpa nagyanyónak. Mig viszont a színen lévő házaspár valamelyike sejthetőleg unokája az előbb látott öregeknek. A legtöbb valószínűség a férfi mellett szól, aki zsaketben feszülve a lámpa alatt áll, szemüveget visel és... szintén ujságot olvas, a felesége öngagsága meg a tükör előtt toaletet csinál, meg lehetős kinnal s dühös kézmozdulattal látszik inteni a férjének: Állj félre, Kázmér a világosság elől, kérlek. Egyszóval családi botrány és válóper lóg a levegőben, nyilván a kis villanykörte miatt. Szerencsére ekkor jön a III. fordulat, helyesebben a harmadik felvonás, 1937. Ugylátszik a közbeeső világháború kiegyenlített mindent, mert csupa fény, csupa ragyogás a szín. Az ur, az előbbi ur fia s az öreg ur dédunokája, a javithatatlan férfi, frakkban, lakcipőben s a félszemén monoklival a családi hagyományokhoz híven a szoba egyik távoli sarkában hanyagul ujságot olvas, talán éppen Madrid bombázását. Öngagsága estélyi kosztümben örök asszonyisággal a tükör előtt vakolja az arcát. Közben derűs, vidám, boldog s félig meztelen a derékig kivágott selyemben. S mindez a csillárból diadalmasan kiragyogó Tungstram körtéből árad szét...

A báméskodók megkönnyebülten sóhajtanak a kirakat előtt s látszik rajtuk, hogy Tungstram pártiak lettek időközben, de nem mozdulnak se befelé az üzletbe, se más dolguk után, hanem még várnak valamire. Talán nem győznek betelni a Tungstram diadalával? Egyszerű kisemberek, olyanok, akik rendszerint mindent megbámúlnak az uccán, de semmit sem vesznek. Állnak és várnak. Szemükben egyre nagyobb a kíváncsiság és sok a néma kérdés. S ekkor a kirakatban megint fordul egyet a színpad. Élénk nyugsgólódás a báméskodók közt, aztán gyors lelohadás, mert ismét az 1860-as kép fordul vissza a hólyagos petróleumlámpával, mintha semmisse történt volna. Természetesen a csalódott arcúak most már azért is mégegyszer akarnak potyázni. És mozdulatlanul várnak, de a színpad is megkutyálta magát közbe, mert szintén nem mozdul. Öt, tíz perc és a Bach-korszak nem akar elmúlni. Csődület támad. A történelem megakadását végül észreveszik az üzletben is és egy szerelő segéd feje jelenik meg a kirakatban. Babrál valamit a színpad alatt s az váratlanul örült gyorsan kezd forogni néhány ezer esztendő előre s egyszer csak megtorpan. Hopp bizonyára most 5937 lesz látható. Ördögöt! Visszafelé foroghatott, mert megint csak az 1860-as színnél kötött ki. De most már hiába babrálja a szerelő, áll, áll rendületlenül a kaján petróleumlámpa.

Én úgy érzem igaza is van, ha nem mozdul többet. A szerelő és a kirakatredező a kis színpadot hibásan konstruálták meg. Előzetesen elfeledkeztek egy kis szociográfiai előtanulmányt végezni a külvárosokban, ahol még ma, 1938-ban is minden második házban petróleumlámpa ég... hólyag nélkül. Tehát még az 1860-as

korkép sem volt hú. Oda faggyugyertyát kellett volna állítani s legfeljebb 1900-ba a hólyagos lámpát. Az 1937-es képbe pedig egy könyörtelen arcú szerelőt, aki éppen kikapcsolja a villányt a fize-tőképtelen áramfogyasztótól. Bizony még nem dűlt el a harc a petróleum lámpa és a Tungstram között. Tán éppen ezt sejtették meg a báméskodók a kirakat előtt, amikor még vártak valamit. Kár, hogy nem adtam tudtukra, hogy ez a lámpaháború könnyen egy harmadik javára dőlhet el. Még pedig a faggyugyertya javá-ra, ha nem is mindörökre, de egy jó néhány évtizedre. Éppen ezt gyanítva nem jegyeztem fel még a tavaly ezt a kis krónikát. Bár akkor még én is reméltem, hogy Tungstram mellett írhatok róla egy himnuszt. Sajnos mégis petróleumlámpa világított e sorok irásánál. Az uccámban ugyan évek óta ki van feszítve a fővezeték, de a tiz ház közül csak háromba vezették be a villanyfényt.

Lám lám mi is volna, ha a kirakatrendeztetők tekintetbe ven-nék kissé a szociográfiát is. Legalább ilyenkor — karácsony előtt. S mi is volna, ha tényleg angyali szándékkal s kevesebb reklám-mal tényleg nagyon, de nagyon mélyen leszállítanák az árakat, hogy legalább egy tisztességes hólyagos petróleum lámpára jus-son. (Nagy István)

ÉPPEN EZ HIÁNYZOTT

„Amerikában hire terjedt, hogy nemzetközi konferenciát hívnak össze a háború humánusabbá tétele érdekében. A kongresszust nagy beszéddel Rooseveltnél nyitja meg Newyorkban.“

Megdöbbenve, izzadó rémülettel olvashattuk ezt a néhány sort a na-pilapokban. És bárki, aki a vérontások történetéről, technikai, gyakorlati megoldásairól hallott már egyet-mást, és összeveti a régibb korok és napjaink e szakmába vágó célszerűségeivel, az nem is olvashatta más érzéssel. Ha már a nyelv törvénye, a mondatképzés megtűri ilyen perverz fogalomzavart, mint „humanizmus“ és „háború“, nézzük hát, mit várhatunk a fent jelzett konferenciától. Azt semmiesetre se várjuk, hogy a hadviselő felek vezérlo tábornokai akár világnézeti, akár imperialista szépségektől fűtve kiállnak majd a gyepre, s ott valamelyik jól földhöz nyekkenti a másikat, s ezzel a háború szerencsésen eldőlt és befejezte-tett. Nem várhatjuk, hogy a katonák légycsapóval szereltetnek fel, hogy azzal paskolják egymás fejébűbját, nem várhatjuk, hogy a bombavető repülőgépekről a konferencia után szaloncukrot, banánt, narancsot, bor-zalmasabb esetben kókuszdiót fognak ledobálni „akinek a fejire esik, pap lesz“ szövegű röpirat kíséretében, és nem várhatjuk, hogy a gázlövedé-kek tüsszentőport fognak durrantani. Ha mindezt nem várhatjuk, — pe-dig a konferencia anyaga alapján csak ilyesmit remélhetnénk, — mit várhatunk?

Az ősember minden egyéb eszköz híján a két kezével intézte el há-borús konfliktusait. A kezével és valószínűleg a fogával. Megfojtotta „ellenségét“, szétharapta a torkát. Vadállati módon. Az emberré fejlő-dés terére akkor lépett, mikor sikerült a mellső lába közé kapni egy fur-kósbótot és célszerűen elhelyezett ütésekkkel nyerte meg a csatát. El kell ismerni, hogy egy ilyenfajta győzelem vagy vereség az erőviszonyoknak teljesen hú képe volt. Óriási haladást jelentett azután a lándzsa és még-inkább a nyíl, melyet minden bizonnyal a kezdeti humanizmus eszméje

alkottatott meg az emberrel. Miért kelljen palacsintává verni, a belét kitépni az ellenfélnek, mikor úgy is lehet végezni vele, hogy még a halálfélelem, sőt a veszély érzését se keltse fel benne. Egy jól irányzott veszszó valamely bokorból vagy szikla mögül és máris győzött az igazság.

Tudjuk aztán a hadviselések történetéből, hogy az ütő, vágó, szűrő, lövészerszámok miként tökéletesedtek, mint váltak mind humánusabbá, különösképpen a puszkapor és egyéb robbanó kotyvalékok alkalmazása következtében.

Az emberirtást és a humanizmust talán *Collet d'Herbois*, a francia forradalom egyik érdemtelen felkapaszkodottja dagasztotta össze legsikeresebben; mindenesetre gyakorlatban igen szemléltetően, elméletileg igen világos fogalmazásban örökítve meg a követendő, sőt a feladat természetéből eredően, az egyetlen lehetséges utat. Ez a fiatalabb korában tehetségtelen ripacs, akit a lyoniak kifütyültek, művészete előtt befogták a fülüket, később, mikor a forradalom hangjai elől dugták be a fülüket és ő, mint a konvent teljhatalmú megbízottja rendcsinálásra oda bevonult, százával kötöztette egyetlen csomóba az előre megásott árkok előtt a művészethez és a forradalomhoz kevés érzéket tanusító lyoniakat, a kartácsra töltött ágyúk egyetlen sortűzével söpörve bele őket. Mikor már a konventben is ég felé kezdtek meredni a hajak, Collet mester így dörgött: „Igen, beismerem, hogy kétszáz bűnöst egyetlen sortűzzel küldtünk másvilágra. Lehet-e kivégzés kiméletesebb és könyörületesebb? Ha egyenként állítottuk volna guilloine alá, minden elítélt százszor végigszenvedte volna előre a halál gyötrelmeit, mialatt várt volna, míg sorra kerül. A büntetés gyorsítása és leegyszerűsítése humánus érzésből fakadt!”

Micsoda szédítő fejlődés ment azóta végbe háborúkban, technikában, „humanizmusban!” Békebeli humanista elgondolás volt, hogy vöröskeresztes épületekre, vonatokra, sőt személyekre sem szabad löni. A rákövetkező háború humánusabb volt. Miért szenvedjenek azokban a vöröskeresztes épületekben, vagonokban azok a borzalmasan sebesült emberek? Meg kell váltani azokat is szenvedéseiktől! És ahol csak szerét ejthették, megváltották őket. De ettől is hol vagyunk már, micsoda humanista magasságokban! — Miért aggódjanak az anyák, feleségek, gyermekek a harcoló fiukért, apákért, férjekért? Miért kelljen nekik megérni azok halálát? Ne érzék meg!... (Lásd: városok bombázása.) Sőt: miért nőjön meg az a gyermek, miért tudja meg, hogy mi a háború? Egyáltalában miért szülessen meg? Humanizmust csinálhatunk akár mingyárt a leendő anyával! (Lásd ugyanott.)

És most jön a kongresszus a „háború humánusabbá tétele érdekében“, melynek hírére a temetői halottak boldogan összecsapdossák láb-száraikat, mint akik már mindenben túl vannak; a kórházakban a haldoklók cinkosan összekacsintanak és sietve végkép lehunyják a szemüket. Ugyan, mit találhattak elavultnak, mi ujat fedezhettek fel, nem tudni kicsodák, akikből állni fog a kongresszusi meghívottak serege? Még a valóságokon iskolázott képzelet is csak tapogatózhat eziránt. Talán olyasféle bombaszerű meglepetés lehet, amelytől egy pillanat alatt az ellenséges város vagy akár az egész ország minden élője egyszeribe sóbálvánnyá változik. Valamilyen apokaliptikus hatású kéjgáz, halálsugár, drótnélküli másvilág, füst- és szagnélküli humanizmus. Roppant üzletről lehet szó, talán világrészek vannak érdekelve. Lehet, hogy Rooseveltt csupán jóhiszemű, rászédett fedezék, biztosan semmit sem lehet tudni, míg meg nem jelennek a színen a hadiipar újabb, „humánusabb“ kreációi. De ha az elnök valóban „nagy“ beszéddel akarja megnyitni a kongressz-

szust, körülbelül csak ilyenféle töménységet mondhat:

— Ha már sikerült ilyen szép számmal összebújnunk, ne muljon el néhány igaz szó nélkül ez a szégyenteljes nap. Megmondom őszintén: aki hisz annak a lehetőségében, amelynek ürügyével itt vagyunk, — a háború humánusabbá tételében, — az mérhetetlenül ostoba. Ebben az ügyben hogy „háború“, nincs más választás: ellene, vagy mellette. Aki nincs a leghatározottabban ellene, az máris mellette van.

Hiszem, hogy lesz még egy nagy háború, mely nem ismer majd irgalmat, nem ismer semmiféle ocsmány, nyálkás, ravasz szemforgatást a humanizmus köpenye alatt, nyiltabban pusztít majd, mint bármelyik bombavető fényes nappal. Az igazi, tetterős, felmért erővel rendelkező, gyakorlati humanisták háborúja lesz ez és a mienkhez hasonló fejeken fog csattogni először a jól megérdemelt jutalom hazug életünkért. Ajánlanám, hogy bujjatok vissza tökéletes gáz-, kultura- és minden ember-ségmentes pincétekbe és addig is a rémület legyen és maradjon veletek...

(Sándor József)

PIERRE JANET

(Nekrológ egy élőről)

Halotti megemlékezést élő emberről is lehet írni, nemcsak halotról. Ha valaki befejezte életművét, ha az emberi pályafutásnak olyan határára ér el, ahonnan többé nincs visszatérés és amely után már legfeljebb csak a fizikai elmulás következik, akkor igenis helye van annak, hogy ne csupán kegyelettel szóljunk róla, de egyuttal mérlegre is helyezzük élete eredményeit. Pierre Janet, a párizsi Collège de France kiérdemesült világhírű tanára, még nem jelent meg az alvilági bírák színe előtt, hogy számot adjon jó és rossz cselekedeteiről; a földi bírák azonban, a lélektan jelenkori művelői, bizonyára megalkották már róla megmásíthatatlanul végleges véleményüket, mikor a tavalyi XIII. nemzetközi lélektani kongresszus elnökeként jelent meg előttük. Szolgáljon hát ennek az alkalomnak az évfordulója ürügyül arra, hogy legalább néhány vonással megrajzoljuk Pierre Janet tudományos portréját.

Ha Marcel Proustot az irodalom Freudjának tekintjük, akkor Janet a lélektan Paul Bourgetja volt. Nem volt büntetlenül Anatole France kortársa, ha annak nagyvonalúságát és bölcséleti mélységeit el nem is érhetette; iróniájukban mégis több vonás közös. Két korszak vízvázalásztójánál adatott születnie, és ez lett egyben tragikumává is: sem az egyikbe, sem a másikba nem illeszkedett bele igazán és egészen. Sokban megelőzte korát, de forradalmat szítani nem mert; lázadónak született és eretneknek, de mintha maga is megijedt volna a ráháruló mindent-felforgatás feladatától, s fegyverét elhajítva, meghátrált előle. Eredményein mások indultak hát el, és ezekre a hátrabbakra nevetett az a népszerűség és az az igazibb világhír, amelyre ah, ő is olyan hön áhítozott. Ezt persze a Freudoknak, Adlereknek sohasem tudta megbocsátani... Mintha ő maga rendezte volna meg a dolgot, ma már nem is érthetetlen mazochizmusból, öntudatlan rendezvényként, hogy mindig és minduntalan a megkárosított rövidebbhuzó szerepe jusson osztályrészéül. Mások nagy vadra vadászgattak, ő apró bogarakra és milyen boldog volt, ha egy-egy új specimenre vagy válfajra elsőnek, elsőizben meghatározva tűzhetette ki a névadó etikettet, *made by Janet*. De, amint az a rendszer, amelynek segítségével a mai botanikus vagy zoológus egy-egy új növényi vagy állati mufajt meghatároz, nem a sajátja, hanem az előttejárt nagy Linnéé, Janet is készenkapta rendszerét szellemi őseitől, s azon csak keveset változtatott. Mások teleszkóppal birkóztak vagy mikroszkópon át szemlélt-

tek új világrendszereket; Janet optikai szerszáma inkább a kíváncsi vén-kisasszony, a *voyeur* agglegény ártatlanul kéjelgő lornyettje vagy monoklija volt. Krudygyulás figura, francia módra elbeszélve.

Néha tragikusnak érzem, néha tragikomikusnak. Ő is ott ivott a lélektan szentelt kutjainak vizéből a többi zarándokokkal. A Salpetriére folyosóján egy fiatal osztrák orvossal gyakran találkozott, s ezt az orvost Sigmund Freudnak hívták. Janet nem érezte meg, hogy ez az idegen lesz az, aki ő lehetett volna; mikor erre rájött, már késő volt, s már csak alaptalan vádaskodásra, többé-kevésbé burkolt-burkolatlan plágiumpanaszkodásra maradt idő.

S a panasz talán nem is volt egészen alaptalan. Talán Janet nélkül a freudi tudattalan fogalma valóban meg nem születik; s talán valóban az ő *analyse psychologique*-ja volt a minta a *psychanalyse*-hez, amint ő maga panaszkodik. Quid hoc ad aeternum? Csak apró részlet-csomócskákra odozgatott, de magát a Nagy Gordiusi Csomót megoldani nem érezte magát hivatottnak.

Rájött a szexualitás nagy fontosságára, de tulfrancia — azaz: túl mértéktartó! — volt ahhoz, hogy ebből a szempontból alkosson gigászi, lángelmés, bár hamis összelátást, mint Freud. Leírta a *sentiment d'incomplétude*-öt (hiányossági érzet), a *sentiment du honte de soi-t* (szégyenérzet), s *Stendháltól* készen kapta a *sentiment d'infériorité* (alacsonyrendűségi érzet) nevét és fogalmát (talán ezért nem kellett neki). S így tisztán anekdotikus alapon szerepel Adler egy könyvében, aki ebből a néhány „meglátásból” nem két vagy három újabb tünet-nevet, címkét csinált, mint Janet, hanem egy egész nagyszabású elméletet és gyakorlatot.

Csak lassan és muszájból haladt korával. Új szerzőket olvasni kevésbé szeretett, mint a Sorbonneon a lélektanból doktorálók tételein csomót találni. Sohasem felejtette el, hogy előadásaira nemcsak egyetemi hallgatók jártak, hanem azok is, akiknek Bergson tulmagas volt, de Janet előadóterme eléggé jólfűtött és kellemes, főleg télviz idején. S talán tudta, hogy a vásárcsarnok egy öreg, vállas, szakállas zsákhordója is rendszeresen ott hallgatja, velünk, az Institut de Psychologie növendékeivel egysorban.

Sok báj volt benne: ezért megbocsátottuk még felszínességét is. Gyakran annyira banális volt, hogy untuk; de minden előadásában volt egy-két mondat, amelyet nem szívesen felejtettünk volna el. Ezért újra meg újra megjelentünk a kopár, amfiteátrumszerű teremben, minden hétfőn és csütörtökön félnégytől félötig. Szeretett adomázni, s bizonyára csak jólneveltségből nem fogta meg az ember gombját beszélgetés közben. Igen világosan és népszerűen írt; majdnem mindig tulnépszerűen. Ezt jólművelt öniróniával igyekezett palástolni, és az öniróniát pályatársaira is szívesen kiterjesztette. Egy lélektani kongresszust, amelynek központi tárgya az alkalmazott lélektan volt, ezekkel a szavakkal nyitott meg 1929-ben: „Szerény véleményem szerint a lélektan még egyáltalán nem létezik; önökre hárul a feladat, uraim, hogy megkíséreljék hát alkalmazni!” (A záróülésre, a tárgyaló összejövetelekre el sem jött; nem érdekelték).

Nem tudom, a köznapi életben agglegény volt-e; tudományosan mindenesetre kielégítetlen, zsörtölődését az udvariasság mezébe öltöztető bácsika maradt mindvégig, aki nem vivta végig harcát a Tudománnyal. Saját eredményeit nem gondolta végig, máskülömben messzebb jutott volna, s ma szebben és meghatottaabban bucsuztatnók. Műveiben — amelyeket gyakran szeretett idézni, prioritásra utaló évszámokkal, s amelyek több-

nyire előadásainak gyorsírástól jegyzeteit tartalmazták — hányszor bukkantunk arra a megállapításra, hogy az egyén lelki jelenségeit csupán a társadalomból kiindulva érthetjük meg igazán, meg hogy minden lelki fejlődést voltaképpen társas és társadalmi szükségességek váltottak és váltanak ki mindig. Egy lépés, és az adlerizmusba lyukadunk ki itt, mint amott a freudi pszichoanalízisbe, avagy a történelmi materializmusba. Egy kicsi lépés, egy kis következetesség a gondolatvezetésben, de nem, Janet *psychological gentleman* volt és akart lenni csupán, lélektan dandy, aki semmitsem vesz igazán komolyan, és aki mimeli, hogy csupán kedvtelésből űzi azt, amiből valójában megél, ami a tulajdonképeni kenyeré. A lélektan l'art pour l'art űzte, s mondják, betegeit féltve őrizte és lakat alatt a Salpetriéreben évekig tanulmányozta. Attól félt, hogy valamelyik fiatal asszisztens véletlenül meg találja gyógyítani őket, őt magát érdekes kísérleti anyagtól fosztva meg? Betegeit — főleg, ha azok a női nemhez tartoztak — szerette courtsmahleri romantikus álneveken idézni; azt hiszem, sohasem vette őket komolyan, s mindig úgy tréfálkozott el velük, mintha doktorbáccsisan pirongatná őket: Ejnye, ejnye, hát sohasem akarunk megokosodni?

Bizonyára nagy életművész volt: kevés munkával sokat ért el, s más, nagyobb lélekbuvár híján évtizedekig a francia lélektan dékánja lehetett. Szerény ember volt, meg kell hagyni. Szerette a polgári honneuröket s a becsületrend apró szalagocskáját, de hiányzott belőle minden osztályöntudat. Sekély, felszínes rétegnek szolgált; úgy gondolta, ő is megmaradhat sekélynek és felszínesnek. Midőn lelép a katedráról, amelyet évtizedeken át inkább csak bitorolt, s amelyről a szórakozást legáltalább annyira szolgált, mint a tudományszomját, új, pihent erők lépnek a helyére. Távozása egybeesik Wallonnak a Collège de France tanárává való kinevezésével, aki a Carlos Prestes-komité tagja, és a Munkásegyletet vezeti Párizsban. Idők jele! S Pierre Janetrol el kell mondanunk, hogy elfelejtette, hogy a Collège de Franceon Adam Miczkiewicz is tanított valaha...

Pierre franciául követ is jelent, sziklát, amelyen esetleg anyaszentegyházak épülnek. Pierre Janet azonban nem volt kemény gránitkőből faragva; könnyű, elomló stukkóból volt, amilyennel hallgatói nagyrésznél lakását díszítették, s amely nem marad meg. Pierre Janet művéből is valymi kevés fog megmaradni. (Barchfeld Olivér)

AZ ÖRÖKMOZGÓ AMOKFUTÓI. A legújabbkori iparosodás számos korszakalkotó találmányt és felfedezést hívott életre. A felszabadult emberi elme és teremtőerő olyan csodálatos technikai és gépi alkotásokkal lepté meg a világot, melyeknek még a gondolata is pl. a középkorban súlyos bűnnek számított. A homályból kiszabadult alkotó kedv a technika e hőskorában azután számos eltévelyedést is szült. Tul merész képzelgők képtelennél képtelenebb találmányok megoldására vetették magukat. E képtelenségek mindegyre visszatérő szimbóluma a perpetuum mobile, az örökké mozgó gép eszméje, amelynek megvalósítását korántsem az ép alkotókedv, hanem valami más erő szorgalmazza.

A tökéletes termelés ellentmondásai szűkítik, megkötik a népi mélyrétegek élet-lehetőségeit és gátat emelnek a termelőerők egyöntetű szabad fejlődése elé. Az életbonyodalmak okaival és természetével tisztában nem levő tömegek hite megrendült saját erejükben. Így a társadalmi lét zord külterületeire szorulva különböző messzianisztikus csodavárásokban s az egyéni érvényesülés kétes lehetőségeiben keresnek kiutat. Főként ennek tudható be, amért számos elszegényedett közép- és mélyrétegbeli kü-

lőnböző lehetetlen találmány, legtöbbször az örökmozgó előállítására révén óhajt gonddal és nehézséggel zsufolt sorsán változtatni. Ezért kerülnek ki rendszerint a mechanika bonyolult törvényszerűségeiről tájékozatlan félműveltek, hiányos felkészültségű technikusok, általában gépi szerkezetekkel némi kapcsolatban álló üzemi alkalmazottak, sőt igen gyakran minden mechanikai vonatkozás nélküli kiskereskedők, ügynökök, tisztviselők és kézművesek soraiból ezek az elesett és sajnálatraméltó fantasz-ták.

A gazdasági kiszolgáltatottság és az emberi leértékeltség állapotában, átfogó ismeretek nélkül mindezek lelkében az egyéni felülkerekedés és a hirtelen meggazdagodás káprázata kísért. Találmányaik révén hatalmas vagyondokról ábrándoznak s képzeletükben már is előlegezik önmaguknak a nagyuriség ábrándképeit, szembeszegezve ezeket a képeket a mindennapi élet ezer bajával. Természetesen a kiugrás vágya s a kompenzáció ösztöne elnyomja bennük a józan ítélőképességet s az értelem minden készsége nélkül mintegy eszelősen furnak-faragnak rejtett zugaik, dohos kamráik homályán. Hiányos műszaki tudásuk következtében már eleve képtelen ötletek nyomán indulnak el s a legtöbbször nem is sejtik, hogy olyan megoldásokra törnek, amik kívül esnek a lehetséges határain. A perpetuum mobile mániákusai előtt pl. egyenesen felfoghatatlan, hogy miért ne lehessen valami gépszerkezetbe rejtett energiát utánpótlás nélkül mindörökké konzerválni. Persze a gyakorlati kísérletek szakadatlanul rácsafolnak e vakmerő reményekre. A szorgos és nyugtalan kinlódás és pepecselés azonban folyik tovább éveikig, évtizedekig, sokszor egy egész ember-életen át, a kísérleti modellek előállításába ölje sokszor egész vagyonszármazékát, nem egyszer súlyos anyagi helyzet alá állítva az amugyis szűkös anyagi viszonyok között élő kísérletezőket. Közben az örökmozgó megoldását célzó próbálkozások sohasem vezetnek semmire, még apró részlet-eredményekre sem, mert a nagy mű lázában égő furor képtelen fontosságot tulajdonítani a kísérletezés közben esetleg felmerülő újszerű jelenségek tanulmányozásának. Az ál-feltalálók mindenütt észlelhető elszaporodása így a legkevésbé sem írható gépies napjaink rovására. Az örökmozgóhoz hasonló találmányok megoldását hajszoló megszállottak korántsem a napok fejlett géptechnikájából merítenek ösztönzést, hanem éppen ezzel a színvonalalal éles ellentétben álló sivár társadalmi helyzetük elől sóvárogják a menekülést. (Lázár József)

A POLITIKAI MENEKÜLTEK KÉRDÉSE. Az újabb események ismét igen aktuálissá tették a politikai menekültek elhelyezkedésének kérdését. Az ezen a téren tapasztalható rendszertelenség, ami sokszor teljesen lehetetlenné teszi a megoldásokat, indította Myron C. Taylort a Politikai Menekültek Kormányközi Bizottságának alelnökét (Intergovernmental Committee on Political Refugees), hogy New-Yorkban október 3-án a külügyi kapcsolatok tanácsának egyik ülésén leszögezze álláspontját.

Szükségszerű, hogy ebben a kérdésben végre teljes megoldást találjunk — állapította meg Myron C. Taylor — s módot adjunk a politikai menekülteknek, hogy új hazát találjanak. A mai helyzet zavarának orrát Taylor egyrészt abban látja, hogy a menekülteknek az esetek nagyrésztében nem volt elegendő idejük annak komoly megfontolására, hogy mely országok jelenthetnek számukra gazdaságilag is megfelelő területet. Másrészt az érdekelt befogadó államoknak nem volt módjukban kiválasztani a politikai menekültek közül azokat, akikre ugyancsak gazdasági okokból szükségük volt s így szigorú intézkedésekkel zárták el határai-

kat a kiválogatatlan menekültek beözönlése előtt. „Ha az érdekelt államoknak módjukban lett volna egy többé-kevésbé szigorú válogatást végrehajtani s a menekülteknek csak valamely minimális tőkájük lett volna, a befogadó államok nem minden haszon nélkül fogadták volna be a menekültek jóval nagyobb százalékát a jelenleginél.“

Alapjaiban a politikai menekültek kérdése elhelyezkedési kérdés. A sokezer menekült azonban lehetetlenné teszi az egyéenkénti elhelyezés alkalmazását s intézményes megoldást igényel. Mindenesetre megállapítható a kevésbé fejlett országok szükséglete szerint a menekülteknek néhány olyan kategóriája, melyek egyik vagy másik ilyen állam szükségletei szerint szervesen és hasznosan illeszkedhetnek be annak gazdasági és társadalmi életébe. Másrészt megállapítható ezeknek a kivándorolni kényszerülteknek kora és foglalkozása. Az ilyenformán rendszeresen feldolgozott adatokat intézmények és magánosok rendelkezésére kell bocsátani, hogy a megfelelőket kiválaszthassák. Remélhető, hogy ilyenformán a szükségletekhez alkalmazkodnék az akaratuk ellenére kivándoroltak foglalkozásbeli megoszlása s különösen a fiatalabbak választanak olyan működési területeket, ahol kedvezőbbek az elhelyezkedési lehetőségek.

Rendes viszonyok között az olyan menekültek száma, akik jótékonyági intézményekre szorulnak elenyésző. A németországi menekültek összvagyonát 10-25 milliárd márkára becsülik. S ennek a felbecsült összvagyonnak kisebbik része is bőven elegendő lenne 500.000 politikai menekült elhelyezésére, ha rendelkezésre állna.

„Az e tekintetben fennálló nehézségek ellenére — fejezte be Myron C. Taylor — elképzelhető, hogy lehet úgy a német, mint a menekülteket befogadó államok kormányai számára elfogadható megoldást találni oly módon, hogy a menekültek vagyonának egyrésztét legalább, új otthonuk megteremtésére rendelkezésre bocsássák.“ (Márk Viktor)

A NEGYVEN ÉVES OROSZ MŰVÉSZ-SZINHÁZ. 1898-ban Konstantin *Stanislawski* és Vladimir *Nemirovics-Dancsenko* vezetésével kis társulat alakult Moszkvában azzal a céllal, hogy „mindenki számára hozzáférhető színházat“ adjon. Aránylag rövid idő alatt sikerült ennek a megmozdulásnak úgy az orosz, mint a nyugati színházi világban előkelő nevet vívni ki. Céljául tűzte, hogy a nagy tömegekkel megismerteti a legjobb jelenkori és klasszikus színpadi irodalmat. Megalakulásakor a régi színházi iskolát egyébként is súlyosan bírálták irodalmi és művészi körökben, Oroszországban és Nyugateurópában is. Nemirovics-Dancsenko a színház megalakítása idejében már ismert drámai szerző volt és nyolc éve tanított rendezést a moszkvai Filharmóniai iskolában, Stanislawski műkedvelő színész és kezdő rendező, aki kis kísérleti színpadon keresi egy átfogóbb és általánosabb megjelenítési forma lehetőségeit. Stanislawski kezdettől fogva ujitó és kereső. A nemes és hősiesség művészetnek szentelt színházról álmódott. Nemirovics-Dancsenko pedig nemcsak színházi ember, hanem realista is, aki jóval kevesebbet gondol a színházzal, mint látványossággal, inkább az emberi lélek életszerű kifejezése foglalkoztatja s főcéljának tekinti minél jobban lefordítani a színpad formanyelvére az eszmét és a gondolatot. A kritika az idők során szívesen is hangoztatta, hogy Stanislawski a képzelőerő s Nemirovics-Dancsenko a gondolat. E két jellem, művészi felfogás és törekvés eredménye az a színház, mely valóban a művészi igazság kifejezését célozza.

A két vezető a színház kialakítása tekintetében könnyen megegyezésre jutott abban, hogy a reform során ki kell térniük a műsoron kívül

a rendező munkájára, a játékra, a színészek munkafeltételeire, sőt a közönség viselkedésére is. Már kezdetben kifejezésre is jutott a Művész Színháznak az egykoru színházaktól való eltérése a műsor komoly és színvonalas összeállításában: *Shakespeare, Molière, Goldoni, Byron, Beaumarchais, Dickens, Gorki, Csehov, Leon Tolstoj, Alexej Tolstoj, Ostrovski, Puskin, Gogoly, Turgenyev, Dostojevski*, az újabb oroszok közül *Ivanov, Leonov, Ktatajev*, stb. szerepeltek a most fennállásának negyvenedik évét ünneplő színház műsorán.

Rendezés és megjelenítés tekintetében a színház a legteljesebb egy-szerűséget, a fény és pompa teljes mellőzését valósította meg s az előadás természetes és harmonikus egyöntetűsége érdekében különös gondot fordított arra, hogy a harmad és negyedrangú szerepeket is a leg-tökéletesebben alakítsák. Ez utóbbi törekvés eredménye, hogy a Művész Színház társulata homogén egység.

Az ut, amit negyven éves fennállása alatt a Művész Színház megtett, nem nélkülözi a változatosságot. A legsötétebb cári reakció éveiben olyan műveket hozott színre, melyek megmozgatták a közönséget. Ezzel magyarázható, hogy Ibsen Stockmann doktor c. darabjának előadása politikai tüntetéssé terebélyesedett. Az 1905-ös forradalom leverése a Művész Színházra is súlyos következményekkel járt. Fejlődésében megakadt s az októberi forradalomig, amikor ismét megkezdte a célkitűzéseinek megfelelő munka folytatását, jelentősége alig van. Az új rendszer már kezdetben felismeri a Művész Színház jelentőségét. Nem kényszeríti, hogy különösebben reagáljon a forradalmi eseményekre, nem kívánja, hogy csökkentse nivóját, az egyetlen amit elvárt tőle, hogy sajátos eszközeivel mutassa be az új színházlátogatóknak a klasszikus és modern drámairodalom termékeit.

Ilyenformán a Művész Színház megtartotta műsorán a mult legértékesebb darbjait. (A. Tolstoj: *Fedor Ivanovics cár*, Gorki: *Éjjeli menedékhely*, Maeterlinck: *Kék madár*), de kiegészítette ezt a legértékesebb klasszikus művekkel, mint Beaumarchais: *Figaro házassága*, Ostrovski: *Vihar*, Gogoly: *Holt lelkek*, Dickens: *Pickwick klub*, L. Tolstoj: *Feltámadás* és *Karenin Anna*, stb. S mindegyik mű előadásában hozott valami lényegesen újat. A klasszikus drámákból mesterien hámozza ki azt, ami társadalmi. Tolstoj Feltámadásában a Művész Színház színpadán már nincs semmi erkölcsi vagy vallási prédikáció s élénk színekkel megrajzolt társadalmi szövevé válik. A Karenin Anna lényege pedig a cári Oroszország hazúg félvilági erkölcsének és hipokrita törvényeinek megmutatása.

Ezek a törekvések természetesen méginkább érvényre juthatnak az újabb drámairodalom termékeinél, mint pl. az Ivanov regényéből irt *Pán-célvonalat*-nál. Itt sikerült teljesen kiküszöbölni a színpadi deklamálást, anélkül, hogy a hős nemes pátosza és magas emberisége is elszíntelenedett volna.

Körülbelül ez az, amit a Művész Színház annak érdekében tett, hogy mindenki számára hozzáférhetővé legyen s az 1937-es párizsi Nemzetközi Vásár alkalmával ezt a művészetet mutatták be a francia színházlátogatóknak is. (B.)

AZ ATOMKUTATÁS ÚJABB EREDMÉNYEI. Az atomkutatás terén véghezvitt újabb munkálatok már teljesen lehetetlenné teszik a Duhem-féle megállapításokat, aki megtagadott minden valódiságot az atomelméletől és azt csak a kutatások érdekében használt módszernek tekintette. Valóban nem láttunk atomokat, melyeknek átlagos mérete a

miliméter tizmilliomod része, de számláljuk őket, sőt halljuk a zajt, amit a Geiger-féle készülékbe való bekerülésükkel okoznak. S itt úgy számlálhatjuk őket, mint a vak muzeumőr a látogatókat lábuk kopogása után. Megállapíthatjuk kifejlődésüket, természetes átalakulásukat, átcsoportosulásukat külső kényszer behatása alatt (atomrombolás), sőt láthatjuk kozmikus sugarak által való teljes felbomlásukat.

Atomok tehát léteznek. S ha számuk jelentékeny is (Eddington szerint a világegyetem összes molekuláit egy 80 tagu számsor fejezhetné ki), csoportokba osztályozhatók, amelyeket könnyen kezelhetünk s amely csoportok nem egyebek, mint a vegytan elemei s egyben a természet elemei is. Ezeknek az elemeknek száma lehet, hogy 98 — ennyi az egész. „A természet megnyilvánulási formáinak gazdagságát száznál valamivel kevesebb betűvel fejezzük ki s néhány tucat atomtípus egymással való kombinációjával“ — írja J. Thibaud az atomokról szóló legújabb könyvében (*Vie et transmutation des atomes*, Paris, Albin Michel 1938.) A vegytan vizsgálja, hogy ezek az egyszerű testek, kezdve a hidrogéntől, mely legegyszerűbb valamennyi közül, egészen a radioaktív elemekig, hogyan hoznak létre végtelen számú kombinációikkal minden szerves vagy szervetlen anyagot. Kísérlik meg vázolni az atom legbensőbb szerkezetét a legújabb elméletek szerint.

Természetesen megállapításaink csak feltevések, még akkor is, ha ezeket a megállapításokat számtalan kísérlet igazolja. Következésképp a természetbölcselet általános törvényei szerint legalábbis egyelőre valószínűnek kell elfogadnunk e feltevéseket.

Az atom formája számunkra Niels Bohr mindmáig klasszikus felfogása szerint az égitestek elrendeződését másolja: középen a sulyos, pozitív elektromos töltésű maggal. Körülötte keringenek egymástól eltérő, de meghatározott pályájukon a testtől függő számban a negatív elektromos töltésű elektronok: s az elektromos töltésnek a különbözősége az, ami a mag körül tartja az elektronokat. Kétségtelen, hogy általánosságban ez a rendszer bizonytalan és nem állandó. Olyan lényeges és nem is egyetlen eltérés ez a naprendszerek működésétől és felépítésétől, melyek állandóak, hogy Bohr sémáját az atomok szerkezetére épp ezért csak nagyon felületesen hasonlíthatjuk hozzájuk. Különböző behatásokra, melyek lehetnek külsők, vagy belsők, az elektronok keringése néha hirtelen változásokon megy át s egy közülük elhagyhatja pályáját és új pályát vehet fel, amint a kisugárzásnál történik, avagy egy atomnak más atommá való átalakulása, ami ritka és mesterségesen előidézhető jelenség a közönséges testek esetében, de állandó és spontán folyamat a természetükknél fogva változóbb radioaktív testeknél.

Mindez azért, mert valójában maga a mag sem egyetlen és végleges elem, hanem protonoknak összesége, melyeknek legegyszerűbb típusa a hidrogén atom magja, s ezekhez a protonokhoz hasonló testecskék csatlakoznak, a neutronok, melyeknek nincs elektromos töltésük és csak a legújabb időkben tűntek fel a tudományban.

A könnyű elemek, hélium, oxigén, nitrogén és a Mendelejeff-féle periodikus rendszer többi elemei egészen a kaliumig, atom-magjaikban egyenlő számú protont és neutronot tartalmaznak. A nehéz elemekben a neutronok szerepe tulteng s ha két protonra valamely atom-magban háromnál több neutron esik, akkor az elem összetétele alapjaiban változó s radioaktív elemmel van dolgunk.

Hogy a proton maga felbonthatatlan-e? Nem hihető, de egyelőre semmi adatunk nincs belső összetételére vonatkozóan. Hogy egy neutronból s egy pozitív elektrontól áll-e, deuteron, amint ezt a pozitív töltésű

elektront nevezik? Nem tudjuk. Vagy számolnunk kell egy újabb testcskével megismerése érdekében, a neutrinoval, vagy kis neutronnal, melynek tömege ezerszer kisebb lenne a neutronénál s amely valamiképp egy fél protonnak felelne meg? Egyelőre rejtély, de az bizonyos, hogy egyre pontosabb adataink vannak az atomok szerkezetéről. (Varga Gábor)

FILM ÉS ZENE. A film a legujabb művészet. Eszközeiben teljesen konkrét. Ismétlésre, többszöri befogadásra nem alkalmas. A legjobb filmet sem lehet háromszor megnézni. Semmiféle elmélyülést nem kíván. A zene egyike a legősibb művészeteknek. Önmagában teljesen elvont. Ismétlése nemcsak lehetséges, de elkerülhetetlen. Játéklehetősége sokszoros és végtelenül variálható.

Művészetek találkozására új és önálló műfajokat hoz létre. Így a dráma és a zene találkozásából ered az opera, az egyházi költészet és a zene összekapcsolása teremti meg az oratóriumot.

Új művészetünk, a film meglehetősen intenzív vonatkozásba kerül a zenével. Ebből a kereszteződésből adódik és áll fenn egy új műfaj szintézisének lehetősége. A film gyors fejlődése azonban voltaképpen csak technikai és szerepjátszási fejlődés. Műfaji szempontból nézve pedig a hangosfilm nem egyéb mechanizált drámánál, nagyobb térbeli szabadsággal. Mai stádiumának kifejlődése egész szokatlan módon következett be.

Századunk félelme a metafizikától, ez a riadt menekülés a realitásba: a technika elvitathatatlan vívmánya a kultúrával szemben. Ugyanez a technika kitermel azonban egy új művészetet, amelynek kezdetben veszedelmes hajlamai vannak a metafizikára: a filmet. Ennek a hajlamnak legfőbb oka, hogy az új művészet, amely egyébként tökéletes gépi pontossággal ábrázolja a világot térben és időben minden akadályt legyőzve, ez az új művészet néma. A filmhős nem mutatkozhat be, nem mondhat el semmit életéből, kifejezési formája szimbólikus, elvont, általános. Az első években ezen a hibán a „beszélő“ segített, aki a vásznon előtt ülve „bemondta“ a szereplők nevét, a különben érthetetlen fordulatoknál az összefüggést, a szerelmi vallomást és így tovább. Beszélt a film szereplőiről és szereplőikért. Helyét később — és ez veszélyes foka volt a film fejlődésének — felirat foglalta el, amely a film legnagyobb vonzóerejét, tömörségét, a száguldó tempót károsította meg. Ezenkívül bizonyos mértékben elvonta a nézők figyelmét a filmtől és kétségbejuttatta a lassan olvasó közönséget. Ezt a film alkotói jól tudták és a némafilm utolsó éveiben érezhető is volt igyekezetük, mellyel ezt az idegen elemet kiküszöbölni, vagy legalább redukálni akarták. Ezen a ponton kezdődött a zene szerepe a filmben.

Egy film-esztétánk véleménye szerint a mozi-zene célja csak az volt, hogy a film némaságát eltakarja. Ez tévedés. A látás és a hallás egymáshoz való viszonyának tisztázása adja meg erre a kérdésre a helyes feleletet.

A látás és a hallás fiziológiai folyamata a fény és a hang természetének megfelelően játszódik le szervezetünkben. A fény utja visszaverődés, vagy abszorbeálás által elzárható. A hang természete más. A legtöbb szilárd anyag a hangnak csak egy részét veri vissza, a maradékra pedig rezonálással reagál, mint új hangforrás. Ezért van az, hogy szemünket le tudjuk hunyni, fülünket nem. Hiábavaló is volna egy — a szemhéjnak megfelelő — fülfedőnk, avval a hang hatását kikapcsolni nem tudnók, hiszen a hang nemcsak a fül nyílásán át jut el a dobhártyáig, hanem a fej minden rezonáló részén keresztül. Ez a különbség magyarázza meg azt is, hogy a vakság állapotát el tudjuk képzelni a ma-

gunk személyére is, de a süketségét nem. Akusztikai érzékeléseinket nem feltétlenül kísérik vizuális élmények, de az események és mozgások vizuális érzékelése legtöbbször hanghatásokkal van összekapcsolva, melyek egyben magyarázatai is a látottaknak.

Amikor a mozikból eltűnt a „Sprecher“, helyét a karmester, vagy a zongorista foglalta el. Tehát ő beszélt, ő magyarázta meg mindazt, amit a felirat nem tudott megmagyarázni. Nemcsak a film némaságát takarta el, hanem több értelmet adott a cselekménynek. És ahogy a némafilm fejlődése útján fokozatosan csökkent a feliratok fontossága, úgy nőtt a kísérőzene jelentősége. Most már nemcsak a tömeg moráját jelezte egy Beethoven-nyitány dobütörgése, hanem lassan kifinomodott a mozikarmesterek izlése, a szerelmi jeleneteknél érzéki hegedűk, a hajszánál pompás accelerandók, a temetésnél a Chopin-gyászinduló hangzottak fel. A közönség már hozzá is szokott a mozi-zene repertoárjához és a zenéből már előre tudta, hogy mi következik a filmen. Ezen a bajon úgy segített a modern némafilmipar, hogy minden nagyobb filmhez külön zenét komponáltatott. (Az ilyen film és a balett közötti különbség csak annyi, hogy a balettben a mozgás a színpad területére van korlátozva s ezért csak stilizálás útján érheti el kifejezési lehetőségeit. A balett szereplői nem is utánozzák a beszédet, míg a némafilm azt a látszatot akarta kelteni, hogy hallunk.)

A következő fokozat, a hangosfilm, bár a film összes adottságaihoz technikailag szervesen és precízen hozzákapcsolta a zenét, mindeddig nem volt képes művészi és műfaji kapcsolatot teremteni. A felsorolt különbségek és ellentétek nem is kedveznek egy szerencsés szintézisnek. A mai kapcsolat a zene és film között szomorú eredménye a vaktában összeszedett és üzleti szellemtől áthatott nagyipari termelésnek. Gyári áru a film. Hozzá hasonlóan szomorú művészi termék kevés van, talán még legközelebbálló méretben és színvonalban egyaránt a századforduló ponyvaregényirodalma. Egy évtizedes rövid múlt alatt sikerült egy a művészettörténelemben eddig példátlan konfliktust megteremtenie és fenntartania. A mai helyzet az, hogy valójában nincs egymáshoz tartozó film és zene.

A filmoperett zenéje tánczene s így ismételtetése és elterjedése a filmtől függetlenül adott. A filmdrámák csak alkalmilag használnak zenét — s ez őszinte bevallása a konfliktusnak — vagy pedig rosszul használják, az egyes filmdarabok részére külön írt zene formájában, melyet a közönség egyetlen egyszer hallgat meg, azután elfelejti. Egy másik irányzat a némafilm szokásaihoz nyúl vissza és már ismert komoly zenét helyez a film mögé, ami néha sikerül ugyan pillanatnyi hatás szempontjából, egyébként azonban a fejlődésnek zsákúccát jelent. Egy régebbi próbálkozás: megfilmesíteni adott zenedarabokat, (pld. Csajkovszky 1812. nyitánya) megbukott, mint több hasonló kísérlet. Egész kevés azoknak a filmeknek száma, amelyek tartalmuknál fogva alkalmat adnak zenére. Ilyenek a zeneszerzők életéről szóló, továbbá egy-egy énekes hangja köré szőtt filmek. Hasonlóak a folklór-filmek is. Ezekből azonban következtetni és általánosítani nem lehet.

Ez a mai helyzet. Egyetlen műfaj van, amelynek létjogosultsága igazolható és, amely a film és a zene összeillő karakterelemeit úgy tudja felhasználni, hogy abból egy új művészet kialakulására is lehet következtetni. Ennek az új műfajnak tudatosan számolnia kell elsősorban avval a ténnyel, hogy a mozi nem kultikus művészet, a moziba csak betérünk, nem öltözünk különlegesen fel hozzá, mint egy társadalmi eseménynek is számító koncerthez. Tehát a megfelelő zenének fel kell adnia

kultikus jellegét, magasabbrendű és zárt formák helyett sokszor és a programnak megfelelően ismétlődő pregnáns motívumokkal kell dolgoz-
nia. Továbbá számolnia kell azzal, hogy a film megismételhetetlen, il-
letve ismétlése, mint minden élő mozgás mechanikus ismétlése, nevetsé-
gesen hat. (Bergson!) Az egyedüli védekezés ez ellen az ugyancsak
bergsoni elv alapján lehetséges: élettelen testek élet utánzó mozgásá-
nak ismétlésével.

A fenti kritériumok pontosan illenek egy műfajra: a rajz-, vagy
trükkfilmre. És egy zenei irányra, amelyet jobb híjján hypermodern ze-
nének neveznek. A műfaj és a hozzávaló zene itt állnak teljes felszere-
léssel, utrakészen. Ne tévesszen meg bennünket, hogy csak szatira és
karikatúra a témájuk. Szatirák és karikaturák hoztak már új művésze-
teket világra. És ma egyre világosabban látható, hogy ez a film-zene-
konfliktusból született új műfaj fog szembeszállni a huszadik század
indusztrializált művészetének tarthatatlanságával. (S. O.)

V I L Á G S Z E M L E

Ennek a hónapnak eseményei közül kétségtelenül legnagyobb jelentő-
ségű Őfelsége II. Károly király londoni látogatása, amely sokkal nagyobb
ünnepélyességgel és sokkal szélesebb sajtó-visszhanggal folyt le, mint az
Angliában a kisebb hatalmak államfőinek látogatásai alkalmával szoká-
sos. Ami Romániát illeti, Csehszlovákia földarabolása és a kisanant szét-
esése után az ország-vezetőjének látogatása Angliában és Párizsban új
kapcsolatok teremtését és a régi szövetségeknek új alapon való kiszélesí-
tését jelenti és egyben azt is jelzi, hogy Románia az új konstellációban
olyan új szerepre és olymértvű önállóságra törekszik, amilyent eddig
csak nagyhatalmak érthettek el. A kisebb államok közül ezt még csak
Lengyelország kísérte meg, de bár ez úgy gazdasági, mint számbeli és
katonai erejét tekintve, országunkat felülmulja, külpolitikai önállóságra
szert tenni nem tud, mert azt az agresszív és revíziós, totális nagyhatal-
makkal szövetségbe akarta elérni, amelyeknek határokat és szerződéseket
romboló háborús és terjeszkedő politikája (ahogy ők mondják: „dínami-
kája“) nem engedi meg, nem *engedheti meg* kisebb szomszédoknak, külö-
nösen szomszédoknak, legyenek azok akár szövetségesek is, hogy az övé-
kétől valamiben is eltérő utakon járjanak. Így pl. Németország, amely
Lengyelországot jó szolgálatai fejében részesítette a csehországi konc-
ból, ugyszólván rácsapott, amikor az Kárpát-Ukrajna felosztását akarva,
Magyarország és Olaszország felé keresett közvetlen utakat. Románia
már csak azzal is szerencsésebben választotta meg a külpolitikai önálló-
sághoz vivő utat, amennyiben ez az út *Anglián* keresztül vezet, amely a
totális államoknál messzibb is esik Romániától, hatalmasabb is, nemzet-
közi helyzetében biztonságosabb is Németországnál és Olaszországnál és
így sokkal nagyobb önállóságot engedhet meg az ő érdekeit is képviselő
kisebb szövetségeseknek, mint amazok. II. Károly király Őfelségének
nagyszabású fogadtatásával az angol diplomácia nem átalotta máris de-
monstrálni, hogy az angol-román kapcsolatok új alapon való kimélyítésé-
ben a nagy Anglia éppugy érdekelve van, mint a hozzá képest kicsiny Ro-
mánia, hogy keleteurópai, fekete-tengeri és közel-keleti érdekeinek védel-
mében Romániával egyenlő félként tud együttmenni, hogy segítségre se-

gitséggel tud felelni, és pedig nemcsak országrészekkel és — részecskékkel a másokéból, hanem védelemmel és ha kell, védelmi eszközökkel...

Az angol-román kapcsolatok kimélyítésének és Románia önálló fellépésének sikerét nem csökkenti, sőt csak növeli annak hajlékony, taktikus keresztülvitele: a londoni látogatás kiegészítése a párizsi és müncheni utazással és ezzel egyidőben állandó román gazdasági hivatal létesítése Moszkvában. Mindezen jól felfogott lépések együttvéve kizárják azt, hogy — amint Lengyelország esetében történt — az új szövetségi kapcsolat kiépítése a többi államoktól való elszigeteltséget idézzon elő.

Külömben ugy ez a nagyszabású demonstráció, mint Angliának más, kevésbé feltűnő sakkhuzásai is, jóakarató semlegesség Japánnal szemben a kínai kérdésben, közeledési kísérletek Olaszországgal szemben az angol-olasz szerződés életbeléptetésével egyenes (vagyis *közvetlen*) folytatását teszik a nem éppen egyenes müncheni taktikának. Ezekből és abból, ami ezekkel kapcsolatban a kulisszák mögöl sejtődik, mind tisztában áll elő a müncheni mű, főleg Anglia és Franciaország müncheni taktikájának *igazi értelme*. Az rögtön világos volt, hogy Münchenben nem annyira a német-francia ellentétek nyertek megoldást Németország javára, mint inkább az a sokkal nagyobb ellentét játszott közre, amely a nyugati hatalmak együttese és Oroszország között szüntelenül fennáll. De csak most kezd világosabbá válni, hogy a müncheni béke létrehozásánál egyben azok az ellentétek is, amelyek Középeurópában *Anglia és Franciaország között fennállnak* — kiegyenlítést nyertek, és pedig *Anglia javára*.

Katonai hatalmak egymással való szövetkezése mindig: *ellenségek* összeállása egy még nagyobb ellenséggel szemben. A *szövetséges* annyit jelent, mint a *kevésbé veszélyes* ellenség felhasználása a *veszélyesebb* ellenséggel szemben. Így ha Angliának szüksége van Franciaországra ahhoz, hogy a német veszély ellen védve legyen, ugyanakkor nem engedheti meg Franciaország tulságos megerősödését sem és arra kell törekednie, hogy — amint az *Europe* egyik legutóbbi külpolitikai cikkében okosan megjegyzi: „Franciaország gyengeségének legalább olyan fokának kell lennie, hogy Angliától függő helyzetben maradjon.“ Ezért — ezért is — kellett Csehországnak, mint Franciaország középeurópai várának ugyszólván megszűnnie és ezért fontos Angliának az, hogy Franciaország csalódott keleteurópai szövetségesei London felé vessék tekintetüket.

Ugyanazt mondhatjuk arról a barátkozásról, amely London és Berlin között kovácsolódik. Ha Berlin kevésbé veszélyes ellensége Angliának, mint Moszkva, ugyanakkor veszélyesebb ellensége, mint Párizs... Ha Hitler Kelet felé való megerősödését Párizs sakkban tartására meg kellett engedni, és Moszkva gyengítésére elő kellett segíteni, azt meg is kell állítani. Anglia csak úgy értékesítheti Berlin keleti segítségét a maga javára, ha Berlin közép- és keleteurópai politikájában továbbra is Anglia gyámságára szorul, ha nem erősödik meg annyira, hogy Keleteurópában egyedül, önállóan, csak a maga javára, tehát az angol érdekek ellen is dolgozhassék. Ezért kell — ezért is — megakadályozni azt, hogy Franciaország volt szövetségesei ne álljanak be Németország és a Berlin-Róma tengely szövetségi körébe. Ugyanakkor közeledést keres az Egyesült Államokhoz kereskedelmi szerződés megkötése által, amely a dominiumok, különösen Ausztrália és India, kárára elősegíti mintegy 10 millió angol font értékű amerikai buza, petróleum és nyersbőr bevitelét Angliába, természetesen ugyanannyi értékű angol iparcikknek az USA-ba való bevitelért cserébe...

Az angol diplomáciának ez a szokatlan aktivitása bizonyos pillanati sikereket biztosít a Chamberlain-kormánynak — befelé. Erre, a Mün-

chen óta mind növekedő népszerűtlensége miatt nagy szüksége van: a legutóbbi részleges választásokon a kormány nagy vereségeket vágott zsebre, az ellenzék a konzervatív párton belül és kívül veszedelmesen nő és a jövő őszi általános választások ideje közeledik... Vajjon sikerül-e Chamberlainnek addig továbbfejlesztenie az elért eredményeket legalább is megtartani őket? Kétséges. Minden barátságot valamennyire gazdasági engedményekkel kell kibélelni — fontokkal, Angliától különösen minden barátja pénzt remél. Az angol kormány talán erre is hajlandó — de vajjon mit szólnak ehhez a City pénzemberei? „Eletünket és vérünket“ — ezzel aligha lehet a szegény rokonságot kielégíteni, viszont a zabot — azt a City nagyon nehezen adja. Azt a pénzszegény Keleteurópa helyett egyelőre — Franciaország felé igyekszik irányítani. Chamberlainnek Franciaországgal szemben kiharcolt fölényét a londoni bankok egyelőre úgy akarják értékesíteni, hogy nagyobb kölcsön fejében rá akarják tenni ellenőrző kezüket több nagy párizsi bankra és ezeken keresztül Franciaország pénzügyeire... És ezt se egészen a saját erejükből: részben az évek óta biztos elhelyezést hiába áhító holland tőke részvételével, részben éppen-séggel a Londonba menekült francia aranytakarék az értékesítésével...

És Franciaország? Nem tudni azért-e, hogy az angol pénz-segítséget a Paul Raynaud-terv végrehajtásához megkaphassa, vagy egyszerűen azért, mert egyelőre mást nem tehet: mindenhez jó arcot vág és hallgat. Miután mostani vezetői több ízben kijelentették, hogy legfőbb feladatuknak, a keleteurópai szövetségek kérdésénél is fontosabbnak tekintik Franciaország tengerentúli gyarmatainak és az ezekhez vezető utaknak biztosítását, most például Lebrun elnök és Daladier miniszterelnök, a fegyverszüneti emléknapon tartott beszédeikben mindenről beszéltek, csak az aktuális külpolitikai kérdésekről hallgattak.

Egy szót se mondtak például a volt német gyarmatok kérdéséről, amely éppen most, az angol miniszterek párizsi látogatása során kerül tárgyalásra. Anglia itt is a maga javára akarja kihasználni Franciaország pillanatnyi visszaszorulását, hogy ennek terhére teljesítsen valamennyit Hitler gyarmati követeléseiből. Erre Franciaország ravasz manőverrel próbál vissza vágni: barátsági egyezményt kötni Németországgal... amelynek ugyanakkor, amikor Anglia és Németország között a viszony elhűvösödött, Anglia ellen irányuló éle is van. Ha a francia-német közlekedés Angliának tetszik is annyiban, amennyiben az a francia-orosz viszonyt rontja, a két nagy szomszédos katonai hatalom állandó összeállása Angliára nézve életveszélyes lehetne... Node francia-német állandó szövetekezésről még nagyon sokáig nem lehet szó, a manőver átlátszó és a mostani párizsi tárgyalásokat alig sikerül befolyásolni, ezeken még az angol fölénynek kell érvényesülnie. Ha másért nem — mindenestre az angol pénz, a folyósítandó kölcsön erejénél fogva...

Ezalatt pedig, ezektől a diplomáciai kulissza-harcoktól látszólag függetlenül, de mégis ezekkel összefüggően, nagy, vészhozó jelenségek törnek fel a mélyből: Paul Raynaud és Daladier pénzügyi terve, amely nagy adókkal és jogfosztásokkal sújtja a munkásokat, az általános sztrájk viharát idézi fel, ellenzékbe kergeti nemcsak a munkáspártokat, Thorezt, Leon Blumot, Joauhaux-t, de a kormánypártnak népfronti felfogású szárnyát is: Pierre Cot-ot, Henry Guernut-t, Marchandea-t, akikkel — a francia-orosz viszony elhidegülése miatt — egy követ fuj maga az öreg Herriot... A németországi zsidóverő hullám Amerikában, Angliában és más demokratikus országokban olyan arányú tiltakozást vált ki a tömegekben, hogy ez kényszeríti az amerikai kormányt követének tüntető viselkedésére, Angliát a zsidókérdés gyorsabb tanulmányozására és magát

Hitlert arra, hogy a „felelőtlen“ zsidóverést gyorsan leintse és lapjaiban arról írasson hosszú vezércikkeket, hogy mit tesz a mai Németország is zsidói helyzetének konszolidálásáért... Spanyolországban Franco-nak sikerül, egész haderejének latbavetésével elérni az Ebro folyót, de ez nyolcvanezer emberébe, hadseregének mintegy harmadába kerül, hosszú hónapokra kénytelen lemondani minden akcióról és egyetlen reménysége Anglia hathatósabb segítsége, amely azonban, az angol közvélemény mai magatartása mellett aligha következik be az őszi választások előtt...

A világ másik égő pontján, Kinában, viszont Csang Kai Sek csapatai szorítják vissza a japán csapatokat Észak- és Délkinában, majdnem körülzárják Kantont, lázasan építik azokat az autóműutakat, amelyek a kínai hadseregnek japán blokádnak esetére is biztosíthatják a Szovjet és Európa felől való ellátást és Angliának máris fejtörést okoz, hogy hogyan akadályozza meg a kínai-orosz katonai szövetség létrejöttét olyképpen, hogy az ne segítse elő Japán végleges győzelmét... Emitt, Magyarországon, a felvidéki magyar területek visszacsatolása idézi fel a belső vihart: a felvidéki mágnások visszakívánják a cseh földreform által felosztott földjeiket, míg az eddigi Magyarország földtelen népének szószólói az eddiginél is nagyobb erővel követelik magyar uraiktól azt a földreformot, amelyet felvidéki társaik cseh elnyomóiktól már 15 éve megkaptak — és a hullám csaknem elsöpri azt az Imrédy-kormányt, amelyben mindkét irányzat hangot nyer, szakadást idézve elő a kormányban és annak parlamenti többségében...

Mindennapi jele annak, hogy bármit is végeznek a világ nagy diplomáciái, bármely síktereket is érnek el, hadseregeikre vagy a mások gyengeségére alapítva, végső soron mégiscsak nem ők egyedül döntenek el a világ sorsát, hanem — kinek-kinek a saját területén és ezzel összefüggően nemzetközi viszonylatban is — számolniuk kell a népeik legbelsejében végbemenő, onnan feltörő demokratikus erővel is és a döntés végül is nemcsak az egyes államok közötti játék eredményeitől, hanem az egyes és az összes országok belső erőviszonyainak alakulásától is függ...

KÖZÉPEURÓPAI KÉRDÉSEK

ERDÉLYI TÖRTÉNELEM

Napjaink hatalmi törekvései Erdély szívébe nyulnak, hogy újra felkavarják az egyensúlyát kereső erdélyi békét. Erdélyben dunavölgyi népek fonódnak össze, s az erdélyi összetartás dunavölgyi összetartás, amit a népi életösztön sugalt akkor is, amikor a történelem folyamán az erdélyi magyar fejedelmek harcban álltak a Habsburg-imperializmus előőrsévé idomított Magyarországgal. Az erdélyi önálló fejedelemség a magyar nemzeti műveltséget s a vele egy fölből fakadó függetlenségi tudatot mentette át a százados válságon, azt a nemzeti magatartást, amely nem ostromfalat épít, hanem termékeny kölcsönhatással éleszti az együtartozás tudatát, testvérnépek lelkét oldva föl a mult keserű visszaemlékezéseiből.

Az Erdélyben elvegyült kis népek egymásrautalságának mindennapi ténye a magyar uralkodó rétegek eszmekörében a rendi összefogás hagyományának ápolásává torzult. Az erdélyi néptömegek szolidaritásának társadalmi valóságát a magyar felsőbbség féltése sajátos történelmi

szemléletben tükrözze vissza, amely az Unio Trium Nationum emlékéből élt. Ez azonban nem Erdély három népének egységét jelentette, hanem az egymással versengő három középkori rend: a nemesi vármegyék, a székely székek és a szász városok vezető rétegeinek kényszerbékéjét a kiváltságaikat fenyegető közös veszéllyel szemben.

Az egyoldalú társadalombírálat kikezdte a rendi összefogás emlékét ápoló transzilvánizmust, anélkül, hogy helyébe a népi összefonódás, a közös művelődési és munkatér társadalmi tényét állította volna. Anélkül, hogy az erdélyi kiváltságok szövevényének megtépzott hagyományát a bábolnai felkelők, a magyar-román jobbágyok és kisemberek 1437-es verszerződésének hagyományával helyettesítette volna. Megfeledezett arról, hogy a kápolnai rendi gyűlésen létrejött Unio Trium Nationum maga is csak visszahatás a közös erdélyi népképviselő első és utolsó merész kísérletének csirába fojtására.

A kápolnai jobbágyirtó határozatok nem az erdélyi békét, hanem a kibontakozó népi erőket megkötő fortélyt, az áldatlan, önmésztő belső küzdelmet példázzák. Az Unio Trium Nationum a néppel szemben hatékony, de kifelé nem képviselhet erőt. A kiváltságosok osztályszövetségének mindannyiszor szét kell málnia, amikor az itt élő népek léte forog kockán, s fel kell oldódnia a meg nem szűnő bábolnai hagyomány szótlan tanuinak, a magyar és román tömegeknek önvédelmi készségében. A törökverő Hunyadiak seregét éppen úgy népi erők duzzasztják, mint a labancverő Bocskai meg Rákóczi seregeit.

A német hámba fogott főurak kényére hagyott Magyarországtól külön álló, sőt vele szemben álló Erdély a kor haladó gondolatának, a reformációnak jegyében megnyitja a nép felé a tudás, a művelődés zsilipjeit. Méliusz Juhász Péter szavai új korszakot vezetnek be: „Királyok, Urak, Városok, Papok tartsatok oskolákat a kanonokok, püspökök, klostromok jóvedelméből s ne lopjátok el az Ur háza kincseit, hanem akit iskolákra, tanítókra rendelték, arra tartsátok azokat.”

Az erdélyi haladó szellem nem térhet ki a néprajzi valóság elől, amely már a XVIII. században 150 ezer magyar és székellyel s 100 ezer szásszal szemben 250 ezer román mutat fel. Geleji Katona István, I. Rákóczi György nevében 1640-ben előírja a román református püspöki szék jelöltje számára, hogy „...itt maga mellett, vagy ahol alkalmasnak ítéltetik, egy jó román scolát erigáljon...”

...hogy az idegen nyelven való birbitelést az alatt levő papokkal elhagyhassa, hanem minden isteni szolgálatot velek a paraszt község előtt magok nyelvén, azaz: románul tétessen...”

A nemzeti nyelven való vallási művelődést nyomom követi a politikai öntudat éledése s a román főpapok 1791. évi felségfolyamodványa, a Supplex libellus Valachorum a bábolnai fölkelők kolozsmonostori okiratára hivatkozva kéri, hogy „a fejedelemség minden lakosa vallási és nemzeti különbség nélkül ugyanazokat a szabadságokat, kiváltságokat élvezze és ezek a közterheket is saját teljesítő képességeik arányában viseljék.”

Ezt a szellemet idézi 1848-ban az Erdélybe békiteni jött Bălcescu is, amikor lelkesülten írja, hogy „Erdélyben nem az volt és nem az a megoldandó kérdés, miként járjon el akár a románság, akár a magyarság, akár a szászság, akár pedig a székelység, hogy csak ő maradjon egyedül abban az országban, s hogy miként úzze el a többi népeket, hanem az, hogy a jogegyenlőség mind az egyedekre, mind pedig a nemzetekre kiterjesztetvén, mindenki keresse az egymás közt való megegyezés lehetőségeit.”

Az erdélyi főrendek nem tanulnak országrésziük legjobb hagyományaitól s akkor zárkóznak el legjobban a legnagyobb lélekszámot kitevő románság tág követelései elől, amikor a Habsburg uralmi taktika amúgy is megbolygatja az itt élő népek békéjét.

1848-ban a magyar forradalom és a román felszabadulási mozgalom két egymás felé kinyújtott kéz, amely azonban összefogás helyett ökölbe szorul. Az éledő magyar demokráciát a „történelmi jogok“ álöltözetében ágáló feudalizmus, a románság nemzeti szabadságvágyát pedig a hátmögötti imperiálista gyámkodás élezi ki egymás ellen.

A polgári ruhát öltő rendi kiváltságok Magyarországára nem hajlandó tudomásul venni, hogy a magába olvasztott Erdélyben saját népszámlálása szerint, Csik, Háromszék, Maros-Torda és Udvarhely abszolút magyar többségével szemben Alsó-fehér, Beszterce-Naszód, Fogaras, Hunyad, Kolozs, Szeben, Szolnok-Doboka és Torda-Aranyos abszolút román többsége áll.

A közös elnyomatásban még megcsillant az 1863-as nagyszebeni diétának kezdeményezése a nemzetiségi összhang önkormányzati uton való megvalósítására, de mindez folytatás nélkül marad s a szabadjára engedett nemzeti uralomvágy meghiusítja, hogy „Erdély egyesítése Romániával három népet találjon, amelyek több, mint félszázad alatt lerakták volna és megszilárdították volna egy békés és testvéries társadalmi és nemzeti együttélés alapjait.“ (Moldován Valér).

A világháború nagy ütköző hatalmi felületei összemorzsolják az erdélyi összefogás népi szándékát. Az erdélyi románság gyulafehérvári nemzetgyűlése, 1918 december 1-én kinyilvánítja a bábolnai jobbágy ősök szellemében, hogy „teljes nemzeti szabadságot“ óhajt „az együttlako népek számára“, de e békés, minden külső kényszertől mentesen hozott néphatározat nem gyökerezhetik egyik hatalmi fél gyakorlatába sem. A közelmúlt ellenséges légkört teremtett hozzá, s a rákövetkező két évtized megfelelkezik Gyulafehérvárról.

A nemzetközi jogbiztonság megrendülésének, az ököljog uralmának új napjai teszik ismét időszerűvé a gyulafehérvári pontokat az utolsó erdélyi hitvallást az itt élő népek békéjének megóvására. Ez az egyedüli, ami összhangba hozhatja a kikezdett erdélyi békét. Ez az, ami a tekintetet újra befelé fordíthatja a külső hatalmi támasz keresése helyett, ami újra elmondhatja Bethlen Farkas 1540-es üzenetét, mit az Erdélyben híveket kereső Habsburg Ferdinánd követének küldött: „Tudja meg Nagyságod, mi most önfenntartásunkon munkálkodunk.“ (Bányai László)

A vatikán és a fajkérdés

A *L'Affaires Etrangères* c. folyóirat októberi száma Charles Loiseau tollából hosszabb tanulmányt közöl, melyben a szerző személyes visszaemlékezései alapján kísérli meg a Vatikán diplomáciájának irányvonalát tisztázni a fajkérdés tekintetében. Elmondja hogy XI. Pius pápa, akinek kezdeményezésére állították fel a gyarmati bennszülött klérust, nem oszthatja a különböző fajvédő elméletek nézeteit. Már 1922-ben az *Ubi arcano Dei* kezdetű enciklikájában kikel a tulzott nacionalizmus ellen, 1938 júliusában pedig a leghatározottabban szembeszáll az olasz fajpolitikával. A Vatikán diplomáciájának kettős arcukat viszont abban látja, hogy ugyanakkor, amikor a Szentszék a Harmadik Birodalommal állandó nyílt konfliktusban áll, teljes támogatásában részesíti Franco kormányát. Ennek ellenére a Vatikán újabban mindinkább a nagy nyugati demokráciák felé tájékozódik, ahol ma egyedül szabad a teljes vallásgyakorlat.

S Z E M L E

A FRANCIA SZELLEM

(Eckhardt Sándor könyve)

Egy nemzet karakterológiai vonásai a földrajz, a faj, a társadalom, a történelem szövevényes együttthatását tükrözik. Tényismeret és következtetés rendkívül változatos és harmónikus együttműködése kell ahhoz, hogy emberi kollektivitásokról valóban jellemző tulajdonságokat állíthassunk. Eckhardt Sándor feladata aránylag könnyű volt, mert nincsen a világon nemzet, mely kristályosabb jelleget mutatna, mint éppen a francia; s ez nem csoda, mert történelmileg a francia az első európai *nemzet*, vagyis az a sajátosan európai közösség, mely túl a vallási és imperiális kereteken a kollektív öntudat oly empirikus pilléreire épül fel, mint a közös nyelv és a közös kulturális hagyomány.

Már a geológiai korok is gondoskodtak a francia föld egységes arculatáról. Három tenger, két nagy hegylánc és egy nagy folyó szab neki határt és e természetes határokon belül teljes a harmónia a síkföld és a hegyvidék között, ami a gazdasági földrajz összhangjának az előfeltétele. Az éghajlat enyhésége, a vidék és a város, a termény és az iparcikk állandó összhangja oly nemes középszert fejlesztett ki, mely mulhatatlanul rányomta bélyegét a francia föld lakóira. A francia föld nem száraz és forró, mint Ibéria, nem ködös és nedves, mint Britannia, nem erdős és ingoványos, mint Germánia, hanem a legtökéletesebb értelemben mérsékelt s éppen ezért a legtipikusabban európai föld. A földrajz és a gazdasági földrajz tényezőinek változatos összhangján minden korban ruganyos, belső egyensúlyra és szerves egységre képes társadalmak épültek fel, melyek idővel egészen sajátos szellemi éghajlatot teremtettek maguk körül. Minden történelmi kornak megvolt a maga sajátosan, sőt többnyire őseredetien francia intézménye és szellemi tenyészete és ez az intézmény és szellem, ha el is múlt, az örök emberi és francia civilizáció termőtalaját gazdagította.

Nem véletlen, hogy francia földről indul utra az a törekvés, mely a nyugatrómai birodalom helyén támadt új egyetemes politikai kerettel igyekszik pótolni és sikerül is a frank birodalom képében egyidőre felemelni azt a nagy politikai eszmét, amit a hanyatló Róma vállalai már nem bírtak el. Nem véletlen az sem, hogy francia földön jelentkezik az első modern nemzeti állam, az első igazán szilárd politikai egység. A francia föld természetadta harmóniája és egysége szinte vonzotta maga fölé a társadalmi és politikai egységet.

Ez a kivételes földrajzi, társadalmi és történelmi rang korán felébresztette a francia nép öntudatát. Harciasságot és elhivatottsági érzést támasztott a lelkekben s olyan dicsőséges politikai és

szellemi tevékenységre sarkalta a franciát, ami a maga során szinte paroxizmusig fokozta a nemzeti önértetet. Nincsen európai nemzet, mely önös érdekből többet háboruzott volna, mint a francia, de küldetése belső fényénél érdekeit mindenkor azonosította az egyetemes európaiság, sőt az egyetemes emberiség érdekeivel és nem minden alap nélkül. A *Gesta Dei per francos* középkori keresztény hivatástudatától a modern *Gloire* eszméjéig, a tultengő nemzeti önértetből fakadó önzés és szilajság akaratlanul is valami önmagán túlvágó eszményért militált. Nincs olyan nemzeti műveltség-tudat, mely a görög-római egyetemesség művészi és erkölcsi eszméit annyira vérévé tette volna, mint éppen az önbálványozásba merült francia. S amikor a szomszédos nemzeti erők kifejlődése határt szabott a „Nagy Nemzet“ harcias becsvágyának, a kiválasztottság érzése a művészet, az irodalom, a tudomány átszellemült síkjain keresett és talált bőséges kárpótlást.

A nemzeti öntudat rendkívüli intenzitása és alkotóképessége mellett a legjellegzetesebb francia tulajdonság a társas szellem. Gyökerei bizonyára lenyulnak a faj és a társadalom őstalajáig, de végleges formáját a francia történelem legnagyobb korszakának, a nagy Bourbon királyok korának köszönheti. A királyi hatalom megszüntette a hűbéri felségjogokat és az egykori hűbéres arisztokráciát népes és előkelő udvari osztállyá szelidítette. A keresztény középkor becses vívmánya az antik világgal szemben, a nő egyenlő megbecsülése és tisztelete csak az abszolút királyság fényes századaiban termi meg a maga igazi gyümölcsseit. A szinte nemzeti intézménnyé emelt női társaság lenyesegeti a nyers lovagi szellemet, kivetkőzteti elvadult individualizmusából s erényeit valami finom és megnyerő közösségi szellemmé kovácsolja. Jó módor, könnyedség, szellemesség, derű, kétely, finom vetélkedés mindmegannyi bensőséges szál, amely a XVIII. és a XVIII. század szalonéletét eleven és termékeny kulturális vérkeringéssé kapcsolja össze. Minden ami mélységével, arányaival, torzonborz individualizmusával a finom és emelkedett társalgás kategóriái és törvényei számára hozzáférhetetlen, vagy lázadó, eleve elveszti létokát. Innen származik a francia szellemnek az a komolyságtól és mélységtől idegenkedő hirneve, aminek még manapság is, a nagy forradalom és a romantika után is van némi alapja. De sekélyes oldalai mellett is a társas élet légkörében virágozik a klasszicizmus, a modern keresztény tartalomnak és a görög-római formaérzéknek ez a remek ötvözet. Végül is nem téved a francia izlés, amikor következetesen vallja, hogy az individuális érték csak akkor igazán érték, ha ugyanolyan fokban szociális is.

Az ész valahogy mérték és középster; különbségek és ellentétek összhangja. Franciaország, annyi változatosság és ellentét nyugalmas hazája, a kultúra mérsékelt égöve, gondolkozásmódjában szükségképpen észszerű. Ott szabad igazán az emberi ész, ahol a legkülönbébb jelenségek kristálytiszta elemeikig vetkőzhetnek és egymással szabadon szembesülhetnek. Ha feszültség van köz-

tük, az azt jelenti, hogy még nem jutottak el a logikai tisztaság fokára; de a feszültség tisztító áramkör és a szembenálló jelenségek hamarosan megtalálják egymás között a harmóniát és e harmónia légköre az, amelyben a logika és a matematika, az emberi ész két legközvetlenebb megnyilatkozása, igazán otthon érzi magát. Nem véletlen, hogy Franciaország a modern racionalizmus hazája. A ragyogó francia skolasztika talaja mindig őrizte a görög racionalista csirát s csak a kedvező társadalmi és történelmi pillanatot kellett kivárni, hogy a csira Descartes rendszerében szárbaszökkenjen. A mérték és a logikai világosság nemzeti maximummákká lesznek s érvényességük elé nem vethet gátat az érzelmek és a szenvedélyek természetes őszavara sem. Nem ok nélkül lesz az ész a franciáknál vallássá és az elemzés szinte bigott gyakorlattá.

A felsorolt tulajdonságokat több-kevesebb hatóerővel csaknem valamennyi európai nemzetnél megtalálhatjuk s ennyiben a francia szellem vizsgálata voltaképpen az európai szellem vizsgálata egyik legtipikusabb határesetében. Ezt érzik maguk a franciák is, s érzi a szerző is, mert sohasem mulasztja el, hogy rá ne mutasson a sajátosan francia mögött önkénytelenül rejlő általánosan európaira. Műve, ha tulontul is elválasztja a szellemi jegyeket a társadalmi és politikai együttathatóktól, nagyjából igazi és átfogó képet nyújt. Dokumentációja igen gondos és széleskörű. A pozitivisták iskolája erényeit szerencsésen egyesíti a szellemtörténeti módszerrel. (Szenecsei László)

FRANCIS JAMMES

Bayone-ban halt meg hetven éves korában. A Délvidék fia volt; a Pireneusok kis helységeiben, Orthezben, majd Hasparrenben éledgett. Párisban keveset időzött. Alakja már életében félig-meddig legendává nemesült: mint szent aggastyánt, az „orthezi hattyút“, „hasparreni remetét“ emlegették. Fényképei is ilyennek mutatják: régi zsánerképekből kilépett hatalmas, fehérszakállu aggastyánnak, aki vizslájától kísérve épp horgászni indul...

Bászok és kreol ősök vére keveredett ereiben. Apja orvos volt az Antillákon és Jammés ábrándos honvágát, amely a távoli, mesés gyarmatok és szűzi tájak felé vonta, szeretnék eredetével magyarázni. Vajjon a természethez való szivbeli és gyermekded viszonyát is ezzel magyarázzuk? Talán nem kell ily messzire mennünk.

A nyugalmas, hagyományhű és istenfélő vidék s a változásaiban is ős-nyugalmú természet táplálta költészetét. (Ez a vidék talán ugyanolyan visszataszítóan romlott volt, mint amilyenek *Du Gard* Vieille Franceja mutatja, de Francis Jammés elnéző tekintete templomos jámborságában és egyszerűségében látta.) Keresztény költő volt s ugyanakkor a természet embere. A kisváros s az otthon poézisét szólaltatta meg s az együgyű lények, a szólni nem tudók szószólójává szegődött. Az állatoknak és virágoknak ez a bizalmasa a kakukórás ebédlő vén butoraival ugyanolyan meghitten elbeszélgetett, akár látogatóival. Verseiben az angeluszok harangszava csendül meg s az erdő-mező illatába az ódon interieurök legfinomabb burnótja vegyül.

Ez az elragadó összhang természetének gazdag ellentéteit fogja ösz-

sze. Voltak, akik szent-ferenci szellemű költőnek látták, mások — mint Fernand Gregh — kegyelemtől megszállott pogánynak, aki a Szűz oltárára mezei virágokat hord. Mindkét jellemzés ráillik. Ferences lény, mely a legparányibb élőlényt is szívébe fogadta, szenvedélyes halász- és vadásztermészettel tusakodott benne. Ez a belső küzdelem aligha egyedüli perpatvara volt annak a latin-pogány-keresztény lélekházasságnak, amelynek oly megkapóan eredeti példáját szolgáltatta.

A francia szimbólizmus fénykorában lépett fel, de a vidékhez tapadó hűséges lelkületével, elégikus kedélyével és pásztorénekes hangjával külön helyet kért magának. A szimbólizmus wagneri hangzavarában a csendes falusi angeluszok harangszavát csendítette meg s az esztetizmusra és elvonatkozásra hajló jelképes költészetet egy mezei ösvényen visszavezette az élet ősz-egyszerűségű tényeihez. De Jammes költészetében nemcsak a szimbólizmus, hanem egyáltalán a retorikus hajlamu francia költészet is újból a természet ihletéséhez tért. Ez a természethez visszatért költészet, vagy a versekben visszalopózott természet korántsem volt elemi erejű, hanem inkább halkszavú, bukolikus, meghittséget kedvelő. Ilyen volt Jammes keresztényi lírája is. Claudel ódái hangjával s vérmes retorikájával szemben meghitt, halkszavú.

Jammes nem volt forradalmi ujtó. A gyermeki hit s a természet mélyen rejtőző forrásait fakasztotta fel egy profán kedélyű korban, amely mohón vetette magát a városi élet s a technika bábeli ábrándjaiba. De sikerének éppen ez volt a titka. Költészetének tiszta forrásainál kortársai egy pillanatra felüldültek és kissé talán meg is tisztultak. (K. S.)

ANDRÉ RIBARD: LA FRANCE, HISTOIRE D'UN PEUPLE

(E. S. I. Paris 1938)

A francia történetírásnak nagy hagyományai vannak. Nagy számmal jelentek meg művek ebben a tárgyban s elég nagy számmal olyanok, melyeket képzett szakemberek írtak. Ha Ribard könyve ennek ellenére nem hasonlítható össze semmilyen más francia történettel, ha valami újat hoz, az elsősorban módszerének köszönhető, mellyel a tárgyat megközelíti és értékelő módszerének, amit az eseményekkel szemben alkalmaz. Nemcsak valamely elszigetelt eseményt dolgoz így fel — hisz marxista monografiákat Marxtól kezdve, aki maga is dolgozott fel francia történetet, eleget írtak — hanem az egész francia történelmet, egy népnek a haladás irányában való tapogatózásait mutatja (s ebből a szempontból az alcimnek jelentősége van), amint tudatosul előtte történelmi küldetése és irányítási akarja sorsát.

Ribard módszerét felismerhetjük a tartalomjegyzék egyszerű átfutásánál, melyben nincsen szó egyénekről, uralkodókról, korszakokról. Egy népnek a története voltaképpen intézményeinek története s az osztályoké, melyeknek egymáshoz való viszonyát ezek az intézmények kifejezik. Méginkább számot kell vetnünk a hellyel, ahová a szerző az eseményeket helyezi. Nem rejtegeti, mint annyi hivatalos történetíró, a társadalmi felkelések vagy forradalmi kísérletek jelentőségét. Futólag rehabilitál személyeket (Marat-t például) beállítva működésüket a társadalmi rétegek küzdelmeinek perspektívájába. Mindenki hozzászólt a módszerhez, mellyel a mai orosz történetírók megrajzolják egy nép multját s különösen a francia nép története nem válik tévessé e módszer alkalmazásával. A dialektikában kevésbé járatos olvasó mindenestre különösnek fogja találni. Eggyel több ok, hogy ezt a munkát ne hanyagolják el, mely a szerző felfogása következtében nemcsak módszertani kérdés, hanem közéleti tett is.

F. CHALLAYE: EGY ÚJ ERKÖLCSTAN VAZLATA *

Challaye munkája, mely a francia munkásfőiskolák bölcseleti tanfolyama számára készült szükségszerűen normatív. A tizenkét fejezet során, melyekben külön-külön az egyéni, szerelmi és családi, gazdasági, politikai, társadalmi, nemzeti, tudományos, művészi, vallásos, stb. élet erkölcsiségének megváltoztatásáról ír és pontokba foglalja irányelveit csak nagy vonásokban utal a morál evolutív jellegére s azokra a fokozatokra, amiken ez a társadalom fejlődése során átment.

Követelményei ilyenformán, melyeket az új erkölccsel szemben állít, nagymértékben mellőzik a valóságismeretet még akkor is, ha ennek az erkölcsnek megvalósíthatóságát nem a társadalom és az egyének s azok jelenleg fennálló gazdasági és egyéb viszonylatainak átmenetnélküli gyors megváltoztatására építi is fel. Az új erkölcs fő irányelvei Challaye szerint az élet szeretete, a munka tisztelete és az emberiség érzése kell, hogy legyenek. Ennek érdekében minden ellentmondó erkölcsi tünetet felold, megmagyaráz s jóllehet a gazdasági élet új erkölcsének felvázolásánál helyesen állapítja meg a hibákat, a nacionalizmus megítélésénél ezeket a felismeréseket csaknem teljesen mellőzi s a háború kérdését gazdasági indokaitól csaknem teljesen elvonatkoztatva kezeli.

Oktatóan tagolt előadása során Challaye egyébként céltévesztetten primér jelenségnek tekinti az erkölcsöt. Hogy így van, azt nyilvánvalóan bizonyítja a mű megírása, melynek hatóerejében bizik. Tultengő idealizmusa nem engedi, hogy az erkölcsi szabályok értékét csak adott állapotok leírásánál, természetüknek megfelelően tényekként kezelje s ne értékelje egyben őket a velük szemben alkalmazható egyedül helyes egzisztenciális ítéletek helyett. Ez ugyanis annak belátását eredményezte volna, hogy új erkölcsstanának társadalom-alakító ereje, mint kivétel nélkül minden normatív erkölcsstané, a semmivel egyenlő. Valamely társadalom erkölcsének feltételeit elsődleges földrajzi és társadalmi tények határozzák meg, ezeknek kifejeződési formája voltaképpen a tőlük függően kialakuló társadalmi erkölcs. Épp ezért míg az új erkölcsstanak megfelelő szociológiai és közgazdasági előfeltételek nincsenek meg, bármennyire jószándékú legyen is, utópiák utópiája új erkölcsstanról beszélni. (*Kovács Katona Jenő*)

CH. SEIGNOBOS: ESSAI D'UNE HISTOIRE COMPARÉE DES PEUPLES DE L'EUROPE. Paris, Rieder 1938.

Nem akarjuk itt egyetlen oldalon összefoglalni a könyv közel ötszáz oldalát, melyben minden szónak meg van a maga értelme. Ismeretei és felfogása arányában mindenki megtalálja itt a hibákat és hiányokat.

Seignobos az európai történet minden egyes szakaszára a megállapított tények kritikai elemzését adja. A tények közül, melyek egy nép történetét jelentik, tekintélyes részt szentel a szerző a tömegek életmegnyilatkozásainak s jóval kisebbet a felszínes jelentőségű eseményeknek és a hódításoknak, melyek csak a szűkebb, arisztokratikus körök számára voltak jelentősek. Nagy figyelmet szentel annak is, hogy a törvényeket ne közhasznuakként s a dogmatikus írásokat ne tényleges néphiedelmekként kezelje. Ezeket az alapvető tényeket a határokon felülről közelíti meg, melyek egyébként csak az utóbbi időkben vették fel mai merevségüket. Hibája azonban a könyvnek, hogy Seignobos nem tér

* Félicien Challaye: Esquisse d'une Morale Nouvelle (Institut Supérieur Ouvrier, Paris, 1938.)

ki arra, hogy az Európáról való felfogást mennyiben fosztják meg eredeti értelmétől a modern kor előtt. Az antik világ tengelye u. i. a Földközi tenger, Rómának pedig sokkal szorosabb volt Egyiptommal való viszonya, mint az európai Skandináviával. Csak az arab invázió szorítja Európát végleg a kontinensre és a középkor (17. századig) terjeszti ki az európai közösséget északnyugat felé.

Alig van mű, melyből a laikus intellektuel jobban kiérezhetné a szerző erényeit s felfogásának határait. Erényeket mondtunk, nem kválitást, jóllehet ez utóbbiról van szó. Érzékkel kell birni a történelmi kutatás módszerei iránt, hogy értékelni tudjuk a bátorságot és akaratot, hogy a történelem meztelen, pontos bemutatása ne legyen hamis és csaló. Ez nem jelenti azt, hogy a két évezred történetét felölelő formulákból nem érződik ki a tárgyalás szenvtelensége ellenére is a századok illuzióival és gazságaival szembeni tömény guny. És megtaláljuk még itt egy ember örökké fiatal hitét, aki több, mint nyolcvan éve ellenére, érzékeli történetünk haladását és bizik, katasztrófák és visszaeséseken túl, Európa „életerői“-nek örökkévalóságában.

A történelmi kutatás szigorú szempontjából szükséges, hogy legyenek Seignobosok, viszont végzetes lenne, ha csak ilyenek lennének. Mint a kísérletezők a természettudományokban. Bármit mondjon is Seignobos előszavában, védekezik a magyarázat s a kapcsolatok meglátásától. Az olvasó a tények között a megjegyzések végtelen sorával találkozik, melyeknek viszonyai és arányai megzavarják az összhangot. Függőségi tényezőként csak a véletlent és a spontán fejlődést fogadja el (előszó). Az egységesítési vágy csak az emberi érzelmekben van meg s így azt a multa nézve valójában csak ezektől az érzelmektől kérhetjük, meglehetősen tudománytalan szabadossággal. Az összegyűjtött tények, a hatvan esztendő kutatás eredménye, amit voltaképpen jelentenek, két vagy három eszme vázlatos megállapításaihoz vezetnek (a kényszer szerepe a társadalomban, a civilizáció városi jellege, az egyéninek az elvont és egységes irányában való fejlődése), melyekről még azt sem állíthatjuk, hogy termékenyítőek az új kutatásokra, mint azt a valóban hasznos tudományos elméletektől elvárnánk. Másrészt ugyancsak az igazság nevében: milyen előadása az a francia forradalomnak, mely nélkülöz minden tüzet?

Seignobos egy letűnt nemzedék nagymestere volt s nem a tiszteletlenség az, amivel neki az embernek és tudósnak tartozunk, hanem ellenkezőleg: megállapításunkkal méltóknak akarunk mutatkozni ahhoz az eltakarítási munkához, amit végzett. A mai történetírónak választania kell a tőle kapott leckék között és más utakon menni előre. (C. C.)

MILÓ URBAN: ÉLŐ OSTOR (Práger-kiadás, Pozsony, 1933)

Az új szlovák regényirodalomnak kétségkívül egyik legremekőbb alkotása ez a Milo Urban most megjelent magyarra fordított könyve. A széles magyar olvasóközönség előtt bizonyára ismeretlen még e fiatal szlovák író, kinek mélyen emberi gondolkodásmódját mi sem bizonyítja jobban, minthogy egyik legközkedveltebb írója a szlovenszkói munkás és paraszttömegeknek. Az Élő ostor megjelenésekor a szlovák irodalom nagy eseménye volt, s bizonyára a magyar kiadás is odaadó híveket toboroz az írónak.

Egy, a világháború „élő ostor“ával véresre hasogatott szlovák falu életét adja a könyv, hű képét a nagy világégés pusztításának. Alig néhány fejezet után kiderül, hogy a tartalom, a gondosan szőtt mese csupán keret s ami a könyv belső lényegét megszabja, az az események el-

lentmondásainak zürzavarából s a szereplők kibogozhatatlan lelki élményeiből adódik. Szalatnai Rezső, a jeles szlovenszkói esszéíró a könyv előszavában meg is jegyzi, hogy az Élő ostor testvérműve Szabó Dezső Elsodort falujának. Ez azonban nem Szabó Dezső-utánezást jelent, bár itt-ott föllelhetők a könyvben az Elsodort falu hatásai. Mindenesetre, a szlovenszkói falu ily reális és mélyreható meglátása, művészi ábrázolása, a maga nemében egyedüli az új szlovák regényirodalomban. A könyv oldalain különben nem „regény-alakokkal“, de tömegekkel találkozunk s bár az éles körvonalakkal jellemzett figurák kölcsönös összecsapásaiból teljesezik elénk az író mondanivalója és kap formát a falu felkavart élete, mégis az egyes személyek szavaiban ezrek és ezrek óhaja csendül. Osztály osztállyal néz farkasszemet, midőn a népet kiszípolozó jegyző és a falu „bikája“: a duzzadó erejű paraszt állanak egymással szemben. A háború borzalmaiból hazamenekült főhóst, Hlavaj Ádámot se a kijátszott férj haragja ösztönzi csupán, hanem a vérözönben megszilárdult hite az eljövendő béke és jólét után, állítják szenvedő népe élére.

A fordítás Sándor László ihletett munkája. (Berkó Sándor)

HALÁSZ GÁBOR: AZ ERTELEM KERESÉSE, (Franklin, 1938.)

A háború utáni magyar irodalomtörténetírás kettős utakon jár. Az egyik irány a múlt század jól bevált pozitivisták módszerét követve továbbra is az új adatok felkutatásában és a részletkérdések feldolgozásában látja főfeladatát. Ez a szintézistől irtózó, de a maga nemében sok becsületes szempontot követő irány sem a múltban, sem a jelenben nem volt képes igazán nagy és összefoglaló alkotásokat létrehozni. A másik és új módszer, amelynek gyökerei messzi a háború előtti évekig nyulnak vissza, „szellemtörténeti“ alapon igyekszik a régóhajtott szintézist megalkotni. A magyar essay igazi fellendülése a szellemtörténeti irány előretörésének köszönhető. Essay-irodalmunk újabb értékes terméke Halász Gábor könyve szintén ennek a hajtása. Akik a háború utáni magyar szellemi életet figyelik, azok örömmel állapíthatják meg, hogy a multakhoz viszonyítva milyen nagy lendületet vett essayírásunk. Péterffy hagyatéka méltó kezekbe került. Babits mellett Németh László, Cs. Szabó László, Halász Gábor a fiatalok essay iránti érdeklődésének főképviselei. E néhány kiragadott név nem elszigetelt jelenség. Az essay ma divatos műfaj... annyira divatos, hogy háttérbe szorította, különösen a fiatalok körében a pozitivisták és a társadalomtudományi irányt. A komoly kutatómunka helyett fiatal íróink a nagyvonalú, de felületes összefoglalásokat szeretik és tanulmányaik egyenesen hemzsegnek a divatos „szellemtörténeti“ jelzavaktól. Ezt a káros jelenséget ma már sokan észrevették és a harc a magyar tudományos életben már is megindult az új iskola tüzásaival szemben. Halász Gábor nem tartozik a divatoskodó essayisták közé. Könyvének pár tanulmánya, mint *A fiatal Széchenyi*, *Kazinczy Ferenc* és *A Proust élmény nyomában* a legjobb essayisták méltó utódjának mutatják. Halász Gábor szellemi bölcsőjénél Babits és Horváth áll. Horváth János modern tudományos szempontú stílusvizsgálataival hatott Halászra és egészítette ki a Babitsól örökölt „európaiságot“. Halász essayi közül legsikerültebbek azok, amelyekben egy-egy író lelkifejlődését, egyéniségének kialakulását adja. Kevésbé sikerültek viszont azok az essayi, amelyekben általános irodalmi jelenségekkel foglalkozik, mint pl. *A líra halála*. Ezekből sem a tudás hiányzik, hanem az a társadalomtudományos szempont, aminek oly nagy hiányát látjuk modern essay-irodalmunkban. Régi nagy írók művészetét, irodalmi stílusunk és műfajaink fejlődését

nem lehet csupán „a szellem megnyilvánulásaiaként“ magyarázni. Az irodalom társadalmi jelenség is, miért is megértéséhez a társadalomtudományi szempontok ismerete szintén szükséges. Ez a hiba nem tulajdonítható csupán Halász Gábornak. Örökségként szállt rá a szellemtörténeti iskolából. (*Dezséri György*)

SIMONIS HENRIK: A GYUJTÓPONT.

(Riportkönyv a szudetavidékről. Temesvár, 1938.)

A riport irodalom nem mindig hálás műfaj. Különösen akkor nem, ha olyankor kívánczok könyvterjedelemben az olvasók elé, amikor az események rohanása, az összefüggések gyorsütemű változása elveheti a célzat élet. Simonis Henrik riportkönyvével, mondhatnám, szerencsétlenül járt, a történelem fürge járása kirugta a riport alól a talajt. Valóban, ki számolt a kelet-közép-európai kérdések e változásával, amit a világ meglepetésére a müncheni egyezmény hozott. Az újságíró szudetavidéki körutjáról hazatérve számba vette a politikai változatok lehetőségeit: a) csehszlovák-német háborút világháborúig való kiszélesedéssel, b) polgárháborút Csehszlovákiában spanyolországi mintára. A harmadik megoldásra a riportter éppugy nem gondolt, mint ahogy ezt a Chamberlain Hitler találkozásig senki fel nem merté tétélezni. Simonis Henrik riportkönyve tehát az első két lehetőség szemmel tartásával mutatta be a „gyújtópontot“, amelyen keresztül kétségtelenül új történelmi szakasz keletkezett Európában, de amelyen nem dőltek el az ellentétek, hanem, — minden történelmi számítást megcsufolva — csupán eltolódtak. Simonis Henrik könyve, mely paradox módon épp a müncheni döntés napjaiban került ki a nyomdából, mindezek ellenére egy szakasz középeurópai történelmet örökít meg, egy népdarab és egy vidék igazi arcát azokból a napokból, amikor idegállapota, hangulatai és bizonytalansága a végéig feszült a háborús rémületben s e népdarabról s e vidékről a huszadik század maximális működésre beállított propaganda gépezetei sajtó és rádió, suttogás és felháborító szónoklatok egy természeti tünemény elementáris erejével szórták a hazugságot. Szerző e hazugságok mögé akart kerülni, férfias igazságszeretetet hajszolta, őszinte izgalom a gyengébbek és a veszélybe fultak ügyéért. A könyv százötven oldalán nem a politika és a közgazdaság nagyságai nyilatkoznak, hanem a nép, az egyszerű polgár, a diák, a munkás, névtelenek, kik a riportter utjába akadnak uccán, kocsmában, vonaton, villanyoson. Nem a párhelyiségekből kotorja elő a nyilatkozókat, hanem a pártatlan köznapi életből és ezek az emberek egyszerű szavaikon keresztül tragikusan bizonyítják, nem azt kívánták és nem azt akarták, ami Csehszlovákiával Münchenben történt. Simonis Henrik könyve, igaz elkésett, de nem érkezett későn igazságszeretete és becsületessége, mellyel kötetnyi riportját megírta. Még mindig érv ez a könyv, hogy ime: Münchenben nem az önrendelkezési jog elvét érvényesítették, mert a szudeta vidéken nem a nép rendelkezett sorsa fölött, hanem a világimperializmus taszította a sötétségbe az európai demokrácia egyik utolsó világló pontját. Ha Simonis Henrik könyvén kifogásolhatunk valamit, úgy csupán azt, hogy németes mondatain egy magyar lektornak alaposan végig kellett volna szántania. Különben becsületes és tiszteletreméltó munka. (*M. J.*)

B I R Á L A T O K

T O L S Z T O J

(110 vagy csak 10?)

Valaki azok közül, aki ismeri az irodalmakat, többek között az orosz irodalmat is, nemrég arról a könnyelműségről és felületességről panaszkodott, amellyel manapság az irodalmi kritikát írják és a szomorú példák között felemlített egy tárcacikket, amelyben Tolsztoj születési helye és éve tulajdonképpen más két orosz író adatai voltak...

Ime, mi is Tolsztojról, az orosz klasszikus írók legnagyobbjáról írunk és miután olvastuk a róla irt életrajzokat, nekrológokat, levelezéseket és ujságjegyzeteket — mert sokat irtak róla, igen sokat — nemcsak a falu nevére nem emlékszünk, amelynek kastélyában született, hanem a születése pontos idejére sem s bevalljuk, elfelejtettünk még egy csomó személyi adatot, amelyek mind oly nagy becsben állanak a bio- és bibliografusok előtt. Megtudhatnók őket, hogy alkalmazkodjunk a kalendáriumirodalom szokásaihoz, egy mozdulatba kerülne, hogy belenézzünk bármelyik lexikonba — de minek is tennők? Mit ér tulajdonképpen egy író külső személyi életrajza? Mit jelent az a hely, ahol szülei laktak, az a nap, amikor megházasodott, vagy akár mindazok a kisebb-nagyobb körülmények, amelyek életében örömeinek vagy szomorúságainak jelzői voltak? Véletlenszerű események, melyek gyönyörűen lehetnének mások is, anélkül, hogy az írónak és műnek lényeges megértése bármennyit is szenvedne ezáltal.

Tolsztoj élete például, már amennyire hinni lehet a jólétesült életrajz íróknak, nem sokban különbözik sok más művelt, nemes ur élete-folyásától, akik a katonai vagy hivatalnoki pályának fitytyethányva, ilyen vagy amolyan formában az eszmék kultuszának szentelik magukat. Jasznaapoljanai kuriáján és a többi hasonló helyen, ahol megfordult, a földbirtokos Tolsztoj, a könyvbarát orosz gazdag urnak normális, csaknem tipikus életét éli: a gazdaságban foglalkozik anélkül, hogy tulságosan elhanyagolná vagy fölvirágoztatná azt, fenntartja a szokásos családi és társadalmi kereteket, olvas, ír, ír és olvas. Még a családi élete is normális — legkésőbbi öreg koráig, amikoris valami prófétai hivatástól indítatva, amelyet különben részben Buddhától részben Keresztelő Szent Jánostól vesz át, otthagyja birtokát, hogy a megtért szent alázatos életét élje haláláig. De ennek a fontos életrajzi eseménynek, mint alább látni fogjuk, épp oly kevés befolyása van Tolsztoj irodalmának lényegére, mint akár a családi életében előfordult más, kisebb-nagyobb külső változásoknak. Ami őt valóban a hozzá hasonlók fölé emeli, az főleg olvasottságának hatalmas kiterjedése és az, hogy nem egy egyszerű könyvbarát érdeklődésével olvas,

hanem állandó nagy szenvedélytől űzve. Ez a céltudatosság jobban jellemzi belső lényét, mint az összes életrajzi adatok együttvéve. A céltudatossága — az életcélja, az élet célja, amely Tolsztojnál az olvasástól kezdve a legnagyobb művek megalkotásáig mindenütt döntő szerepet játszik: megtudni, felfedezni, hirdetni a valóságot. Állandóan, szünet nélkül kora életének sodrában akart élni — nem akart, nem tudott másképp élni, mint századának kulturális, társadalmi és politikai életének központjában. És nem azért, hogy ezen változtasson, mindig csak azért, hogy megismerje őket, hogy egészen a mélyére lásson a valóság sötét és végtelen rengetegének. Ebből a, valójában még csak tudós és regényírói szenvedélyből nőtt ki aztán, élete végefele a próféta kétségbeesett akarása: megtudni és hirdetni a legnagyobb valóságot, minden valóságok forrását: az igazságot.

Nagy tehetség, hatalmas látnoki és kifejező erő, amelyet a művészi visszaadás tetőfokáig fejlesztett ki, páratlan irodalmi kultúrája és szinte emberfeletti írói önfegyelme — ki tagadhatná el Tolsztojtól, a Háború és Béke, a Karenina Anna szerzőjétől ezeket a kvalitásokat? De hány nagy tehetség, sőt, hány becsületes és művelt tehetség fordult elő az emberiség történelmében — hogy ne is beszéljünk azokról a tehetségekről, akiket az élet könyörtelensége fullaszt el vagy olyan jelenségekről, mint Andrejew Leonid, aki ugyyszólván könyvkerülő volt — akik csak azért maradnak holmi közepeszerű kitűnőségek vagy a rutin kiválóságai és nem nőnek fel soha igazi nagy írókká, mert hiányzik belőlük az élet, az ember szenvedélyes szeretete, hiányzik munkáikból az életadó eszme, a mindent mozgató legbelső, legigazibb hajtóerő!? Ami Tolsztojt kora nagy tehetségeinek, réalistáknak, romantikusoknak, misztikusoknak nivója fölé emeli és alakját a valóban nagyok között is legnagyobbakra növeli, az az evangélikus önmegtágadásig és a saját környezetének, társadalmi kereteinek, osztályának megtágadásáig vivő ember és valóságsszeretet, fanatikus szeretete az egyetlen és csorbíthatatlan valóságnak.

Semmi mást, mint a valóságot! Az egész valóságot! Ezzel a jelszóval indul kereső utra abban a korban, amelyet egy fölbomló földesuri osztály jellemez és az a parasztság, amely minden erejét megfeszítve igyekszik lerázni magáról a féljobbágy jármot és a kiáltó igaztalanságok szörnyű súlyát. Igyhát a valóság keresésétől szükségszerűen el kell jutnia az igazság eszméjéig. A valóság „egyszerű“ művészi visszaadásán keresztül a földesuri réteg könyörtelen bírójává kellett válnia és ezzel akaratlanul is, szinte megától értetődően azzá is lennie, aminek az új orosz állam legjelentősebb teoretikusa és alapítója tartotta: a parasztság tiltakozásának, az agrárforradalom szóvivőjének.

Valóság — igazság. Igazság — törvény. Nem lehet az ember bírója környezetének — és mégkevésbé annak vezetője — a történelmi valóság alapjain álló, jól megépített ideológia nélkül. Ezen a ponton azonban a nagy valóság-kutató és igazság-fanatikus erői

eléri határukat: az élet legfőbb törvényének a feltalálása Tolsztojnak nem sikerült. A féljobbágy állapotok felbomlásával egyidejűleg, az akkori társadalom új erőket fejleszt ki magából, a tőke és dolgozóerőket, új harcok új formáit, amelyeknek megoldásához már nem elegendő a spontán paraszti tiltakozás és az átalakulás, amely ebből és erre következik, már nem lehet a paraszti felkelés eredménye, hanem csakis egy olyan általános-demokratikus tömegmozdulás műve, amely aztán, önön fejlődése folytán, szocialisztikus bérmunkás jellegűt ölt és amellyel Tolsztojnak a mozgalom első, keletkező fázisában (amelyet még megért) sem lehetett semmilyen lelki kapcsolata, nemcsak azért, mert személye fizikailag (külsőleg) távol esett mind e mozgulásoktól, hanem azért is, mert egész falusi környezete erre predestinálja: az új átalakulásban a parasztság már csak segéd szerepet játszik, míg a földesuri osztálynak a polgári reakció függelékeként kell szerepelni.

Tolsztoj, ki a régi környezetben nevelődött és öregedett meg, semmit sem érthet már meg ennek az új világnak a mozgástanából, idegennek érzi magát az új világban és erőteljes, elemi, megrendítő tiltakozást kiált el az egész új civilizáció ellen, majd általában az európai kultúra ellen, passzív anarchizmusba, evangéliumi transzcendentalizmusba — tolsztojanizmusba menekül.

Ezt a gyengeségét — és senki annyira nem ismerte és el nem ismerte az embernek, a legerősebb embernek is a gyengeségét, mint éppen Tolsztoj — a hozzá méltatlan tolsztojánusok és az ezek nyomán haladó polgári irodalomtörténet Tolsztoj legnagyobb regényének és leglényegesebb jellemvonásának igyekeznek feltüntetni. De ellenkezőleg: ez a gyengeség az ő erőinek, az ő óriási méreteinek csak határtáblája és konturvonala. Ahol a tolsztojanizmus kezdődik — ott végződik Tolsztoj.

A tolsztojanizmus, az életről és harcról való lemondás tana, muló (és már majdnem elfelejtett) epizódja azon világfelfogások, társadalmi elméletek és bölcséleti rendszerek zajos és zavaros történelmének, amelyek Tolsztoj korában és mind a mai napig oly számosan követik egymást és rakódnak egymásra. De az ő műve: egy kornak, egy társadalomnak a realista vízió gránitjába vésett szobra — minden eljövő idők és nemzedékek számára élő és örök marad.

Születésének századik, majd százötvenedik, százhuszadik, kétszázadik évfordulójáról beszélnek. De aki tudja azt, hogy a Tolsztoj korabeli Oroszországban művei összesen 1 millió példányszámban jelentek meg, míg a ma olvasott Tolsztoj-példányok száma elérte a 16 milliót és aki megfigyeli a tolsztoji stílusnak mai, mindinkább erősödő kultuszát az ő nyelvén írók és olvasók között, joggal kérdezheti: száz éve vagy csak tíz?

És vajjon nem lesz-e Tolsztoj születésének százötvenedik vagy kétszázadik évfordulóján Tolsztoj műveinek igazi, a mostaninál is sokkal termékenyebb ujjászületése? (Köves Miklós)

EMBER CONTRA PARTEMBER vagy E. E. Noth, a büntudatos próféta

A francia életlendület hanyatlására lehetne következtetni — tévesen — abból is, hogy *Marianne* egyre több idegen író fogad be szentélyébe (némi rosszmájúsággal úgy is mondhatnám: bu-doir-jába). A hasonlatok mindig veszélyesek, de ha az ember erre a tünetre párhuzamot keres, úgy kénytelen a későrómai kor könyvnyelmségére emlékezni, amikor minden jöttment helytartó úgy osztogatta az afrikai és előázsiai bennszülötteknek a római polgár rangot, mint a mai franciák a becsületrendet, s amikor a barbárok fegyveres invázióját, latinul író előhírnökeik szellemi inváziója vezette be. (Mellesleg, az ő latinságuk valahogy úgy viszonylott a Tacituséhoz, mint mondjuk Panait Istrati franciasága a Proustéhoz.) Maga a tünet korántsem új a francia irodalom és művészet berkeiben. Csirái már a századvég idején is fellelhetők, mint azt Moréas, Herédia, az olasz származású Zola és mások példája mutatja. Ám ők csak első fecskéi voltak a Szellem nagy migrációjának a Szajnapart felé, mely a háború után a honkereső elitek emigrációjává terebélyesedett. Ma minden valamirevaló francia kiadónak megvan a maga „házi idegen“-je és minden francia lapnak a maga disz-métépue-je, kb. olyformán, mint ahogy Magyarországon még nemrég minden bankvállalat el volt látva egy „diszgójjal“. „Sebaj, naturalizáljuk e jövevényeket“, — intézik el a kérdést a derülátók, akik továbbra is meg vannak győződve arról, hogy a francia kultúra a legtökéletesebb olvasztótégely. A naturalizálás az ő szemükben kissé a barbárok értelmetlenné tevését is jelenti, aminthogy ugyanezzel a szóval jelölik nemcsak az állampolgári jogok megadását, de a madarak kitömését is. A közvélemény számára a bevándorolt író először franciává kell átfésülni, hogy azután exotikus hanghordozásával feltálalhassák.

E szellemi invázió ellen ujabban sajnos hűvös-elegáns fejek is a fajfranciaság fikciójába menekülnek, (pl. R. Millet rokon tárgyú könyvecskéjében) melynek különben még nem akadt Gobi-neau-ja. Tiltakozni és lázadni az idegen tehetségek térfoglalása ellen teljesen céltalan, hiszen e térhódítás egyenes következménye a francia Szellem századelei zendülésének az öröknek hazudott nemzeti normák, a nyírott parkok, a cartézianus világosság és a kövér takarékpénztárak Franciaországa ellen, amin kívül — hirdették a szentségtörők — igenis, van élet. A franciává előléptetett idegen írók és művészek ma is csak kovászai ennek a nemzeti, sőt „fajfrancia“ lázadásnak. Jelenlétük és szaporodásuk nem is a francia szellemiség alkonyának jele, hanem csak *egy bizonyos* francia szellemiség: a kispolgári intellektualizmus és méginkább, a kispolgári szemléletmód széthullásáé. Az idegen értelmiség szajnaparti békés inváziója végeredményben tehát megtermékenyítő a francia szellemre. Elősegíti azt a folyamatot, melynek eredményeképp ez a szellem nem a kétes mellékizú esprit-t fogja jelenteni, hanem az „egyetemes emberi“ kifejezését, akár az encyklopédisták idején.

A franciává rangosított idegen írók között előkelő helyet foglal el a német Ernst-Erich Noth, kinek új könyve (*L'Homme contre le Partisan*, Grasset kiadó) némileg irodalmonkivüli okokból feltűnő visszhangra talált. Az „Ember a Pártember ellen“ egyfajta korszerű hitvitairat, világnézeti megmutatkozás, bő — és kissé bőbeszédű — leleplezés és önleleplezés. Egy *Weltanschauung*-lázban égő lélek megmérékezése a kor divatos eszményáramlatainak hőmérőjével, aki végülis azzal véli megoldhatni összes baját, hogy — széttöri a hőmérőt.

Noth már előző, francia nyelven megjelent könyveiben is (*La Tragédie de la Jeunesse allemande*, *L'Enfant écartelé*, *La Voie barrée*) a korlélek vajúdását, önemésztő útkeresését rajzolta a német fiatalság válságának tükrében. Ő nem válságról: tragédiáról beszél, ami nála nem annyira ténymegállapítás, mint inkább értékítélet. A maga számára Noth egy gesztussal oldotta meg ezt a válságot: százszázalékos árja létére önként az „Erbfeind“ földjére emigrált s az újbarbárság zürös áradata elől Provence megejtő ege alatt keresett menedéket. Egyéni megoldásnak ez mindenesetre megoldás, csak ott lehetne különvéleményt bejelenteni, amikor Noth mindenáron hősi gesztussá akarja felmagasztosítani önkéntes száműzetését, egy antik tragédia-hős pózában vállalva és elháritva a barrikádok mindkét oldaláról ellene zúdított vádat: a megfutamodását. Közben maga is érzi, hogy az általa sorsproblémává emelt kérdés elintézés módjával két szék közé került, viszont új könyvében — a felemelkedés vagy felülemelkedés megkisérlése helyett, — egyfajta szélhámós-mazochizmussal, ebben a kényelmetlen helyzetben tetszeleg magának és a nagyvilágnak, mégpedig többszáz oldalon át, a *Weltanschauung*-mámornak valóságos niebelungeni áradatával.

Mivel igazolja mégis Noth két-szék-közi pozícióját? Azzal, hogy egy tetszetős fikciót fedez föl — ami mégcsak nem is *trouvaillé*, inkább újrakérdés — : az Európai Szellemet, ennek megtagadását látja *minden* parancsuralmi rendszerben. Ezek a rezsimek — akár szélsőbaloldali, akár szélsőjobboldali címkét viselnek — szerinte az ember öngyilkossági hajlamát növesztik tömegőrülletté. Létükért nem a tudatlan tömeget (mint minden „magányos“, tehát arisztokratikus lélek, Noth mélyen megveti a *masszát*), hanem a megengedhetetlen okokból behódoló, meghátráló, passzív vagy áruló értelmiségi elitet terheli a felelősség. Noth értetlenül — vagy talán a szónoki kérdések manipulálóinak stilizált értetlenségével — áll szemben azzal a jelenséggel, hogy a kultúra bajnokai kerítészerepet vállalnak a kultúraellenséget programmá avató rendszerek szolgálatában. S ha a demokráciák képtelenek a barbárság rohamának gátat vetni, úgy azért, mert a demokratizmust azok, akik fejőstehénként kezelték, kiforgatták igazi mivoltából. Így keletkezik azután az álpróféták segítségével ama „szapános lejtő“, melynek sikos útja egyenesen a romlásba vezet. „Azok, akik megvetéssel és gyilkos gúnnyal beszélnek a szabad-

ságról, — jegyzi meg Noth, — nem veszik tudomásul azt, mint az élet egy adottságát, mégpedig azért nem, mert még nem vesztették el“.

Az elitnek rövidlátásból és szűkkeblűségéből öngyilkos magatartása szüli a kultúra sirásóinak diadalát. Az egyéni szabadság és teremtetőerő letipróinak sikerült büntársul megnyerni mindazokat, akik osztályérdekből, szektaszellemből vagy gyávaságból hajlandók egy új rend bajnokait látni bennük. A száműzöttek hivatása — hirdeti Noth — a kultúra és szabadság utolsó szigetein ébrentartani a szent lángot, és tanúságukkal elhárítani a még szabad nemzeteket fenyegető veszedelmet.

Az új száműzöttek és honkeresők kiskatáját összeállítani ma valahogy annyit jelent mint feltalálni a spanyolviaszkat. Am Noth mentségére szolgáljon, hogy ő nem általánosít, nem kiskatét akar adni a tömegnek, melyet alapjában megvet, hanem amikor efajta téziseit leszögezi, az egyénre, helyesebben sajátmagára gondol. Nem titkolja, hogy ő igenis prófétasorsot vállal, a mindjobban hitelét vesztő és leértékelt európaiság prófétája akar lenni. Egyéni tragédiája, vagy inkább tragikomédiája, hogy az európaiságot összetéveszti a két-szék-köztiséggel. Ennek legmeggyőzőbb bizonyítéka új könyvének a német-francia viszonyról szóló — „tisztán irodalmi“ szempontból talán legsikerültebb — fejezete.

A német szellemiségről szólva Noth megállapítja, hogy Goethe és Kant Németországa mentes a mai Germániával való minden lélekrokonságtól. „A németiség nagyjai azok maradnak, akik voltak, annál is inkább, mert nem népükkel és népüknek hála, hanem népüktől függetlenül, sőt legtöbbször népük ellenére, azzal nyílt ellentétben teljesedtek ki“. Goethe örökségének — Noth szerint — ma egyedül Franciaország lehet a letéteményese. „A multam: Németország. A jelenem: Franciaország, s a jövőtől várom a szintézist, melyet talán Európának fognak hívni“.

A két-szék-köztiség prófétájának utolsó szava tehát Franciaország apoteózisa. Melyik Franciaországé? A jelen, szóval a cseppfolyós állapotban levő, nagy konvulziók, nagyszerű csődök és feltápaszkodások elé néző Franciaországé, azé, mely ma a *par excellence* átmenetiség országa. Franciaország ma már vagy még nem egészen „Európa“. Talán kissé több, talán kissé kevesebb. Talán mindkettő egyszerre. Ezen a „már nem“-en vagy „még nem“-en lehet vitatkozni. Maga a tény vitán felül áll.

Persze az európaiság, az Európai Szellem hitvallása már önmagában elég gyanús, mint minden „villámzár“ járó fogalom, s mint minden mesterséges kód, mely vizenyössé teszi a belépőlyált humánusmot. Az európaiak eddig még nem tudták közös nevezőre hozni a posztulált európaiságot.

Meglepő ennél a „százszázalékos fajnémetnél“ (még nem olvastam Nothról szóló francia írást, melyben ez a diszitó jelző ne tért volna vissza következetes-kihívóan és mit tagadjuk, bosszantóan: mintha Thomas Mann és más, külföldre kényszerült német

írók, akik az E.-E. Nothénál összehasonlíthatatlanul nagyobb elhivatottsággal képviselik a német szellem ügyét, nem volnának „százszázalékos fajnémetek“!), mondom, meglepő, hogy olyan könnyűszerrel szolgáltatja ki a Goethe örökségét a franciáknak, amivel szinte kizárja a reményt, hogy Goethe holnap „ujra honát leli a hazában“. (Mintha a franciáknak nem volna mit őrizniök! Talán éppen a túl soktól, mit őrizniök kell, roskad úgy le a válluk...)

Az E.-E. Nothnak más tekintetben is vitatható általános világnézeti és etikai magatartását nehéz megérteni, ha egy pillanatra is szem elől tévesztjük, hogy ez az író, prófétai allűrjei, ár-ellen-úszó ön-felülmúlásai és buzgó humanista összhangkeresése ellenére mindmáig nem tudott és talán holtiglan se fog tudni szabadulni a szélsőbaloldal által homlokára ütött Káin-jeltől, a renegátság büntudatától. Pedig — feloldozására szólván — Noth nem érdemli meg a bélyeget. Ő is, akárcsak Gide, tévedésből, önmegtévesztésből sodródott oda, ahol szellemi habitusánál fogva helye sosem volt, nem lett volna szabad lennie. A meg-nem-tértekből vagy ál-megtértekből nem lehetnek renegátok, annál az egyszerű oknál fogva, mert sosem voltak igazi hívők. Az ördögűzők tévednek: nem az ördög volt a falra festve, hanem az ördög megszépített mása, vagy — karikatúrája... Hogy a Gide-esetben az „eredendő megtérés“ (szinte azt irtam: „eredendő bűn“) ál-megtérés volt, legjobb esetben kényszer-megtérés, azt Julien Green-nek nemrég kiadott emlékiratai kétségbevonhatatlanul bizonyítják. Gide-nek — Green szerint — Vaillant volt a „rossz szelleme“. Hogy Noth-nál ki szerepelt ilyen minőségben, az kevésbé fontos. Noth nem „nagy író“ e fogalom gide-i értelmében, sőt egyáltalán nem nagy író. Könyvsikereit — ismétlem — irodalmonkivüli okok magyarázzák, mint sajnos a legtöbb mai francia könyvsikerét.

(Mosonyi Ferenc.)

E G Y MAI FRANCIA SZITRÁJKREGÉNY. A francia munkás-argot téglaevésnek nevezi a nincstelenségnek azt az állapotát, amikor már a betevő falatra sem telik. XVII. Lajos minisztere még fűévésre biztatta az ilyen koplalókat. A Bastille megdöntése után ezért a szellemes mondásért elsőnek került lámpavasra. Mig azonban a Bourbonok korában a „canaille“ fellázadt a fűévés pusztá említésére, a 130 éves tőkésuralom ugylátszik annyira hozzászoktatta a francia dolgozót a nélkülözéshez, hogy kenyér fogytán némi öngúnnyal „téglaevés“-re biztatja magát, ami mégiscsak jobban passzol a vasbeton korához, mint a bukolikus fűévés... Ez a kifejező kép adja Jean *Fréville* idei Renaissance Díjjal kitüntetett regénye címét is: *Pain de Brique*, „téglakenyér“, ha tetszik, szabad fordításban: szárazkenyér, vagy helyesebben — a hiányzó falat kenyér.

A Mignard-üzemben — melynek ötszáz dolgozója J. F. regényének kollektív hőse — nemhogy pártsejt, de mégcsak szakszervezeti csoport sem működik. A munkásság helyzete nem valami rózsás. A hypermodernül felszerelt, végsőkig racionalizált középüzemben a termelés iramát a darabbérrendszer diktálja. A túlhaszolt tempó s a biztonsági intézkedések elhanyagolása, különösen a nőmunkásoknál, számos balesetre ad okot. A nemkvalifikált munkaerő teljesítményét arány-

talánul alacsonyabban díjazza a gyáros, mint a magas minősítésű mechanikusokét vagy gépmesterekét, ami méginkább fokozza a dolgozóknak a taylori módszerekkel kombinált darabbérrendszerből eredő megosztottságát. Mindamellet az író szerint a Mignard-cég dolgozóinak helyzete csöppet sem rosszabb, mint akármelyik modern francia középüzem munkásaié — a Népfront előtt. Fréville különben is óvakodott a kulcsregények azon sokszor komikus hibájától, hogy az ellenfelet emberi szörny színében ábrázolja. Az ő gyárosa, legifjabb Mignard ur, nem a Cote d'Azur fővényén hempergő, primadonna- és versenyló-tartó here típusa, akinek egyedüli „produktív“ tevékenysége részvénytársaságok felügyelőbizottsági illetményeinek zsebrevágásában merül ki. Nem, Mignard ur a képzett és aktív iparlovag típusa. Mérsékelt jómódban nevelkedett. Apja családi kisüzemet vezet, melyből még nem veszték ki teljesen a nagyapa korabeli manufaktura pátriarchális hagyományai. A legifjabb Mignard egy jóhírű technikai főiskola elvégzésével közvetlenül bekapcsolódik a nagyapától örökölt családi társaság életébe. Kisujjában a termelés csinja-binja és a piac törvénykódexe. Egyformán otthonos a gépházban és a tőzsde folyosóin. Mohó, nyereszskedő, kiméretlen, megszorult munkásainak, noha ez a pátriarchális szokás nemigen illik a Bedeaux-rendszerhez. Baleset folytán munkaképtelenné vált munkásainak gavalléros életjáradékot fizet, noha erre semmilyen törvény nem kényszeríti. Nagylelkű filantróp? Mégcsak nem is filantróp, mert irtózik a reklámtól s szinte suba alatt adakozik. Sőt, a parvenü gőgje is hiányzik belőle: divatos filmsztár helyett munkáscsaládból származó titkárnőjét, Odettet csábitja el.

Az ellenség rokonszenves feltüntetése módfelett megnehezítette az író feladatát. De Fréville nem a könnyű megoldások embere. Valahányszor Mignard gyáros és munkásai szemtől-szembe állnak, farkasszemet néznek, — az ember önkénytelenül is a kronstadti matrózok klasszikus jelenetére emlékszik: amikor a fehérgárdista tiszti elítéscapat, rezesbandával az élen, szabályos sorokban, diszlelésben és meztelen karddal vonul a forradalmár tengerészezred géppuskái elé. Az ellenfél megbecsülése ritka erény. Emberi nagyságot és haladó realizmust feltételez. Nem véletlen, hogy ez ép' az ujorosz iskola vonása. Jean Fréville sem a szürrealizmus emlőin nevelkedett, de a Balzacok, Tolsztojkok és Gorkik iskoláját járta... Mignard-gyári „téglaevőí“ pedig hónaposszobákban vagy garnikban kamaszkodtak munkaerővé s a „levegőben lógó“ eszméket kapkodták.

Levegőben lógó eszmék? Igen, Fréville regényében éppen azt igyekszik bebizonyítani, hogy 1936 nyarán a mélyről feltörő sztrájkhullám sodrása ellenállhatatlan erővel ragadta magával még azokat dolgozókat is, akiknek addig vajmi kevés közük volt a francia munkásmozgalomhoz. Ezért választja könyve kollektív hőségül egy baignoleti középüzem teljesen szerveztelen és közömbös munkásságát, amelyiknek még hozzá sincsen semmilyen különös követelése, mert nem áll a nyomorlétra alacsonyabb fokán, mint társai a többi francia nagy- vagy kisüzemben.

Bárki is akarná megírni az 1936-os francia sztrájkmozgalom regényét, szükségképpen két módszer közül kellene választania: könyve középpontjába állíthatja a Renault, Citroen típusu óriásüzemet, hőségé annak sokezerfőnyi munkástömegét teheti, kerülve a tömeghullámszerűség egyéni vonatkozásait, az egyéni sorsok helyett „az egész“ sorsának változását igyekezve szemléltetni a nagyüzem életének bonyoldalmait keresztül; avagy ellenkezőleg: a kis- vagy középüzemet vá-

laszthatja keretül és a nagy tömeg helyett az egyének vagy csoportok életére gyakorolt hatásán keresztül tárhatja elénk a mozgalmat. Utóbbi esetben természetesen tömeglélektani szempontok helyett egyénlélektani tényezők kell, hogy domináljanak s a cselekvény felépítésében, a mű egész vonalvezetésében a riportszerűnek, a leíró részleteknek háttérbe kell szorulniok az epikus elemekkel szemben...

Jean Fréville a második megoldást választotta.

A *Pain de Brique* első részében az 1936 júniusi üzemmegszálló sztrájkmozgalom előtti napok „klimáját” s a francia munkásság közhangulatát igyekszik érzékeltetni. Fréville itt is kerül mindent, ami a sematikus látványt keltheti. Nagyigényű társadalmi freskó, tömegjelenetekbe csomagolt történeti és politikai oktatás helyett a fő- és mellékalakok otthonába kalauzolja az olvasót. Az első, látszólag teljesen lazán egybefüggő fejezetek a Mignard üzem munkásainak és élődíjainak „intérier”-jét tárják elénk. Cotrone anyó, egy bérkaszárnya vicinéje, férje Perco, a Mignard-cég egyik munkása; barátja: Petit Louis, az örök okoskodó, a politikus napszámos; Bonhour, az auvergnei származású korcsmáros, akinek a Mignard-gyárral szemben lévő *bistrojában* gyűlnek össze a munkások apéritifre, kártyapartira, falatozásra: először ezekkel a mellékalakokkal ismertet meg az író. Egy következő fejezetben a Mignard-„dinasztia” három nemzedékének történetét vázolja — kissé akadémikusan. Azután a regény tulajdonképpeni főhőse, Michel Svoboda, a lengyel emigráns — ugyancsak Mignard-gyári munkás — és a gyáros egyik titkárnője, Odette szomorú vasárnapja, szakítása; az Odette és főnöke közti viszony keletkezésének leírása — mindmegannyi kaleidoszkopszerűen váltakozó kép után egy üzemi baleset tragikus epizódján keresztül betekintést nyerünk a baignoleti gyár életébe. Egy újabb fejezet Cotrone vicééknél, és csak ekkor — a 90. oldalon tartunk, míg az egész könyv 250 oldal: — hallunk a hősök szócsövén át először arról, hogy hát voltaképpen közelednek a választások és a sztrájk kiterjed. A tulajdonképpeni cselekvény azonban csak a 107. oldalon kezdődik — a Mignard-gyári spontán üzemmegszállással. A regény további része az „okkupált” üzemben játszódik le. Fréville itt is arra törekszik, hogy a sztrájknak az egyes munkásokra gyakorolt — sokszor döntő, sorsformáló — hatását domborítsa ki, hogy megmutassa: mikép' érlelődik a szolidaritás korparancsának felismerése az elmaradt breton munkásnőben, az elnyomott, visszamaradt algiri napszámosban. Az olvasóban végül mégiscsak a tömegjelenetek — az üzemi gyűlések, a megszállott gyárban rögtönzött álarcos bál, a baignoleti „bolhapiacon” lejátszódó jelenet, stb. — hagynak mély nyomot, míg az egyes figurák rajza nem elég plasztikus, s különösen a főalakok elmosódnak. A főhősnek szánt lengyel forradalmár alakja papirosszagú, nem érezzük a realitását. Fréville az ő szájába adja a történeti-politikai leckét, mely tudálékos gomolyagban ömlik belőle.

A Mignard-gyár munkásainak harca természetesen (1936 júniusát írjuk...) győzelemmel végződik. A gyáros néhányhetes kísérletezés és okoskodás után beadja derekát. A győzelem e „természetességét” azonban csakis az általános politikai helyzet és légkör ismerete teszi valószínűvé, de — sajnos — egyáltalán nem folyik magából a regényből. A harc lelke, éltető eleme Svoboda, a lengyel emigráns. Egy-két volt közömbös dolgozó az ő hadnagyává női ki magát a sztrájk folyamán, — de a tömeget Fréville az utolsó pillanatig ingadozónak, határozatlanak és harc készségében is szeszélyesnek rajzolja. Súlyos hiba, majdnem megbocsájtathatlan, mert hamis képet ad 1871 unokáiról és — sck-

szor szerző akarata ellenére — defétista elemet visz be a könyvbe s éppen azokon a helyeken, ahol a harci lendületnek csorbitatlanul kellene megnyilvánulni.

Mindent egybevetve: Jean Fréville csak félig érte el azt a célját, hogy a francia munkásság 36 júniusi heroikus mozgalmát egyének és kis csoportok — nem a nagy tömeg — lelki reakcióin át elevenítse meg. Alakjai közül csak néhány mellékfigura életteljes, hus-vér ember, s éppen, a főalakokat érezzük papírmásé-figuráknak. Az ellenfél reprezentánsainak rajza sokkal elevenebb, valószínűbb. Pauwels, a flamand gyárüzgató, — tizedrangú mellékfigura — aki a könyvnek csak egyetlen kisebb jelenetében bukkant fel, sokkal elevenebb, mint a főhős.

Nemkevésbé súlyos hiba, — „taktikai“ tévedés, de lényegbevágó — hogy Fréville idegen munkást állít a sztrájk középpontjába. Ezzel önkénytelenül is alátámasztja a francia reakció amaz „érvét“, hogy a 36 júniusi nagy sztrájkmozgalom „külföldi gitátorok“ műve volt.

Szerencsére mindezeket a hibákat és gyöngeségeket részben ellensúlyozzák a remekbe készült tömegjelenetek, a megírás frissesége, az izes stílus. Lankadásnak, tapogatózásnak sehol semmi nyoma, a könyv elejétől végig eleven, ütemes, pezsgő. „Lekturnek“ is kitűnő — ami ritka erény a mai francia haladó íróknál.

A *Pain de Brique* a 36 júniusi üzemfoglaló sztrájkok regényének készült, de nem lett belőle csak egy 36 júniusi sztrájk regénye. Fréville sokkal jobban oldotta volna meg feladatát, ha könyvét eleve egy 36 júniusi sztrájk regényének szánja. Mindezeknél azonban sokkal fontosabb, hogy a *Pain de Brique*-kel a mai francia munkása diadalmasan betört az irodalomba. Fréville félsikere épezért felér egy győzelemmel.

(Mosonyi Ferenc)

A. LÖFFLER: NOTRE VIE, HISTOIRES D'OUVRIERS. (Éd. Entre Nous, Paris 1938.) A Párizsban élő magyar író nyolc novelláját tartalmazza ez a közel száz oldalas kis kötet. Voltaképpen nem is novellák ezek. Egyszerű és igénytelen történetek a munkások igénytelen életéből. Kis történet az elvesztett forintról, másik a Spanyolországba határokon átszökő önkéntesről, fizetésemelést kérő kishivatalnokról, a szervezetlen munkás siránkozásairól, a mai fiatalságról.

Ha a megírás művészi módjának kétségtelenül elfogadható akadálya is a nyelvi nehézség, a rövid írások felfogásbeli és szemléleti hiányosságait ez semmiképpen nem menheti. A mondanivaló ily egysíku és nyiltan tendenciózus beállítás, attól eltekintve, hogy művészi meggyőzőereje nincs, a valósággal sem egyezik végül, az író törekvéseivel ellentétben — egyszerűen azért, mert nem is igaz. Az olvasó nem hiszi el, hogy egy vállalat tisztviselői karának együttes fellépése olyan zavartalanul és magátólértődően fizetésemeléshez vezet, mint azt a könyvben olvassuk s a kollektív megmozdulás apoteozisának szánt írást legszivesebben vágyálomnak tekintené, ám a könyv címe a „mi életünk“ s így nem tudja mit kezdjen vele. De az alakok is valószínűtlenül elrajzoltak, vagy reménytelenül színtelenek s minthogy jellemalakítást nem kapunk, a kisé mindig merev párbeszédnek pedig alig pótolják ezt, voltaképpen csak a könyv lapjain élő kétdimenziós lényekkel van dolgunk, akiknek életéhez semmi közünk. Ez egyébként az egyetlen bizonyosság, ami a könyvvel kapcsolatban adódik számunkra.

A könyv kétségtelenül legértékesebb darabjai azok, melyekben nem felállított tételek igazolását (a szervezkedés előnyei) tűzi ki céljául az

író, hanem, ha elnagyolt vonalakkal s a valóság alig számbavehető lát-
szatával is, de a mindennapi élet jelentéktelen mozzanataival utal tété-
leire. Ezekben az írásaiban ráismerni a valóság egy-egy fintorára s
minden bizonnyal ez az az ut, melyen haladnia kell.

(Kovács Katona Jenő)

KOVÁCS GYÖRGY: ERDÉLYI TÉL. (Cserépfalvi, 1938.) A falukutatás
irodalmi vetületét adja Kovács György Erdélyi tél című regényé-
ben. Egy erdélyi faluról szól az elbeszélés. A mostan oly divatos orvoson
keresztül nyúl a beteg faluhoz, hogy annak külső és belső nehézségeit
felrajzolja. Bemutatja a kisgazdák egymásközötti vetélkedését. Erősen
hangsúlyozza, hogy sokkal nagyobb átok az a torzsalakodás, ami a ma-
gyar paraszt egymás közötti egyenetlenségéből származik, mint az, hogy
a román hatóságokkal is számolniuk kell. Kovács különböző típusokat
vesz a tollára. A regény háromszáz oldalán keresztül a tehetetlenség, a
düh, a kicsinyes utszéli intrika, a félretaposott, kiszikkadt emberi
értelem s az orvos emberfeletti akarata küszködik egymással. Ebből követ-
kezik, hogy az orvos magasan felette áll sorstársainak. Csupa erő és jó-
ság, de a városból magával hozott felesége sem érti meg. A regény eb-
ben a terjedelemben sem több alakok felvázolásánál, akiknek teljes testi
és lelki tevékenységét még legalább újabb két kötetre lehetne kiépíteni.
A falu montirozása nem sikerült rosszul. A regény olvasásánál mégsem
marad el az érzés, hogy bizonyos dolgok, mintha sablonok lennének. Az
emberek éleveségéhez, életből vet mintázatához nem fér kétség. De az
élet mélyén nyögő csirák, amikből a tragédiák és okozatok vaskövetke-
zéssel kibujnának, csak utalásokban élnek, inkább az elbeszélés elbeszél-
lésében. Az elbeszélés folyamatos és olykor sodró is. Kovács György
egészséges ösztönére vall, és írói elhivatottságára, hogy túlzásaiban nin-
csenek helyrehozhatatlan romantikus hibák. Nem ölik a székekelyek egy-
mást percenként és nem eszik meg egymást karikára vágott vörös hagy-
mával. A nagy nekibusulások sem olyan végzetesek, mint amilyenekkel
minket sok jónevű író elkényeztetett. Kovácsnak nem kenyere a patéti-
kus ömlés, kivéve a regény végét, ahol más hétrpróbás író is mellé szo-
kott fogni. Amit az erdélyi faluról megtudunk az szomorú, de nem vi-
gasztalan. A sötétség és elmaradottság nemcsak az erdélyi falu velejáró-
ja. A részletekben hiába keressük azt a specifikusat, ami világosságot
derítene arra, amiért erdélyi. Kovács sok tekintetben messze túlhaladja
nagy írás készségű erdélyi kollegáit, akik látásmódjukban inkább a sza-
vak pompáját cizellálják, mintsem a szavaik valóságát. Viszont Kovács
egyelőre nem belletrista. Azzal az ifju erdélyi gárdával tart rokonságot,
akik most tünedeznek fel s akiknek mondanivalói nem az erkölcsi, hanem
a társadalmi mondanivalókat feszegetik. Tapogatózva és bátortalanul bo-
torkál ezen az uton, de mintha erőnek erejével szabadulni akarna azok-
tól a megkötöttségektől, amik őt a szokványos nagy erejű, nagy gondola-
tu, nagy elhivatottságu hősökhez kötik. Talán főhősében az orvosban tar-
tott ki leginkább ezen romantikus hősi típus mellett, de könyveljük be-
csületére, hogy ez a regényalak sikerült legszürkébbre, legsemmitmon-
dóbbra. (Pap Gábor)

EZER ÉV DUNAI TÖRTÉNETE. Csakis a mai idők felszültségei közt
nyilhatott alkalom az ezeresztendősi dunavölgyi kérdés oly tiszta be-
mutatására, mint *Bányai László* minap megjelent történelmi röpiratában
(*A magyarság a Dunavölgyében*, Kolozsvár, 1938.). A nagynémet keleti
terjeszkedés egyre kiméletlenebbül hatja át a dunavölgyi népeket s egy-

re sürgősebb, de egyben kétséges is a sikeres dunai ellenállás. A helyzet látni tanít. Álomképek, szűk önmegfogalmazások, hagyományos tervek felbomlanak a sürülő veszedelemben s a létkérdések gyökeréig szakadnak fel a távlatok.

„Most csak arra van idő, hogy a köziró szavával tolmácsoljuk a mult tanuvallomását a közeledő nagy válságok előtt” — írja Bányai László, a könyv előszavában, de hozzá kell tennünk, hogy a megnőtt időben megnőtt a köziró jelentősége is. Bányai László ezer év tanuságának tolmácsolásával tulajdonképpen egy korszerű dunavölgyi történelmi iskola számára teremt kibontakozási lehetőséget. Ma még minden dunai államban külön történelmi iskola működik, s ezek az öncélú iskolák egymás kirekesztésével érték el eddigi sikereiket. Tagadhatatlan, hogy például *Szekfü Gyula* sajátos történelemszemlélete, mely mintegy magánvaló életteni képződménynek fogja fel a magyar államot, éppen egyoldalúságával fokozhatta fel a kutatási eredményeket, egy egész Keleteurópára kiterjedő nagy német hódítás távlatai közt azonban tudományuk végére érnek a begubózott nemzeti iskolák. S mint mindannyiszor, valahányszor a történelem fordulatai új módszert követelnek meg a helyes helyzetfelismeréshez, most is a közirókra vár az uttörő feladat. Az új magyar közírás oly jellegzetes mai megnyilvánulásában, mint amilyen a szociográfiai irodalom, egyre sűrűbben találkozhattunk egy népi szellemű dunai történelemkutatás új szempontjaival, így *Féja Géza* és *Kovács Imre* írásaiban. Bányai László már egy új dunai néptörténelem általános vázlatát is megadja.

A szerző történelmi felfogása visszaít a világháború előtt kialakult haladó magyar történelmi iskolára. Ne csodálkozzunk azonban, ha a budapesti *Huszádik Század* emléke a szélesebb dunavölgyi távlatok közt inkább csak epizódszerű bemutatást kap. Bányai László elismerően idézi *Ágoston Péter* 1916-ban elhangzott vádemelését a németbarátság ellen, de ugyanekkor leszögezi, hogy a magyar haladó tábor nagyjai jó ideig „a németek ipari fejlettségét önmagában a haladás magasabb fokának vették a monarchia korhadó állapotainál, megfélelkezve teljesen az imperializmus gyarmatosítási céljairól, ami a nagynémet törekvésekben már a legélesebb formákat vette föl.” A magyar polgári haladók elméleti kísérletezéseiről nem is igen lehet többet mondani, mint a amennyit Bányai László *Jászai Oszkár* Dunai Egyesült Államok-tervéről elmond: „Késő már ahhoz, hogy a magyarság előtt új célkitűzésként álljon a szétesés, a magárahagyottság keserű napjaiban. Korán ahhoz, hogy gyökeret verhessen a győzelem mámor-napjait élő nemzetiségeknél.” A történelmi megrázkódtatások nyomtalanul el is tüntették a Huszádik Század iskoláját. Érdekes, hogy az utolsó idetartozó történelmi munka, *Ormos Ede* könyve Magyarország szétbomlásának okairól, már nem volt szakirodalom, hanem közírás.

Nos, közírással végződött s közírással kezdődik most újra a szellemi harc a magyar történelmi romantika szűklátókörűsége ellen. Ami azonban Ormos Edénél inkább csak pamflet volt, egy örökletes magyar reakció vádalahelyezése, s végeredményben negatív kép az önös magyar történelmi felfogásról, az Bányai Lászlónál biztató utalás a magyar nép nagy lehetőségeire a vele összefonódott nemzetek testvériségében. Ormos Ede egy végzetesen elrontott ezeréves magyar történelmet leplezett le, míg Bányai László növekvő népszükségleteket tapogat ki ezer esztendő dunavölgyi történései közt. S ez a különbség jó jel. A magyar haladás történelmi iskolája, ime, *realisabb* alakban éled ujja: mélyebben beágyazott a

néptörekvésekbe s láthatára a dunai szomszédnépek egyetemére szélesül ki.

Bányai László a mai magyar szellemi életben nem áll egyedül, amikor egy népi alapokon nyugvó dunai szövetségért emel szót s összefogást sürget minden idegen terjeszkedés ellen. Munkája éppen azért jelentős, mert egy riadó nemzedék őszinte életfelismeréseit szélesíti történelemszemléletté. Már a magyar honfoglalást megelőző korból világosan vonja le az örök dunavölgyi tanulságot: „Különböző fajok és műveltségek keverednek itt össze és sokféleségük akadályá lesz egy egységes nagy állam kialakulásának, de akarva, nem akarva, már kezdettől fogva csak vállvetve állhatnak ellent a Dunavölgyét zsákmányterületnek tekintő idegen hódítóknak“. A Dunavölgye ezeréves tűzkeresztségen át is alig változik szláv-magyar-román népi összetételében s Bányai László évszázadról évszázadra, a legkülönbözőbb társadalmi rendszereken s történelmi helyzeteken át, egyazon egymásrautaltság geopolitikai törvényét mutatja be.

Nemcsak népi szempontú könyv, ami még csak elméleti eredmény volna, hanem népszerű könyv is, ami a munkájának különleges közéleti súlyt kölcsönöz. Jellemző eseményleírások, korhú idézetek és dalszövegek, élesen felvillantott példák szinte képszerűen rögzítik a futó időt. A népről van szó, de a nép sohasem önmagában szerepel, nyomorában, hanem mindig a nagy történelmi feszültségek új s újabb lehetőségeket csillogtató erőjátékában. Éppen ezért teljes minden kép, élet csap ki belőlük s a képsorozat ezredéves folyamatok összességét adja. Különösen a fel-felujuló kurucvilág és a Habsburg-terjeszkedés lassú utverése a nagynémet törekvésekhez, a felvilágosodás nemzeti ébresztése és a nemzetiségek kölcsönös kijátszása a gyarmatosított Dunavölgyében s végül a végzetesen kibontakozó uralmi verseny Kelet-Európa elmaradt népei fölött kap megrázó és szemléletes bemutatást. Alig nyolcvan oldal az egész, de felkavarja minden ismeretünket a magyar multtól, hogy új rendszerbe foglalhassa a részleteket.

Migray József ismert függeléke óta (a magyar szocializmus történetéről Max Beer munkájának magyar kidásában) most kaptunk megint következetes magyar néptörténelmet. De Migray József csak a népbe tekint s részletekbe dermed. Bányai László nem nyújt ugyan szakmunkát, de könyvében a népiség szempontját kiterjeszti az egész nemzetre. Ez a módszer iskolanyitó s visszaadja a történelemírás igazi értelmét: ember és táj számára hivatást keres. Bányai László nem is késik az ezeréves tanulság levonásával. „Minél szabadabb lesz a Dunavölgye tarka művelődési és gazdasági élete“ — írja a könyv zárószabáiban — „annál inkább nő jelentőségében a magyarság igazi történelmi hivatása: közvetítő szerepe a vele összefonódott népek között.“ (Balogh Edgár)

N YAR SOLYMOSON, GYALLAY DOMOKOS REGÉNYE. (Könyvbaráti Társasága, Cluj, 1938). Ha a kérdések, melyek ugyanolyan megoldatlanul ásitának felénk a könyv elolvasása után, mint azelőtt, nem érintenének bennünket olyan közlő, s nem létünket-nemléletünket, a Romániába szakadt magyarság sorskérdéseit feszegetnék, talán esziünkbe sem jutna igényeket támasztani. Ezen a ponton azonban örködnünk kell. Számon kell kérnünk mindenkitől, aki életünkhöz hozzányúl s felelősségre kell vonnunk mindenkit, aki utakat ajánl. És rosszhiszeműség azt állítani, hogy ez gáncoskodás. Hisz soha „népboldogításról“ annyit nem beszéltek, mint mostanában és soha olyan kevésbé nem boldogítottak, mint ma. S az írás, mely egyre inkább olcsó játékszerré lesz, talán soha nem

vetett kevésbé számot tényleges jelentőségével, alakító, formáló erejével és hivatásával, mint napjainkban.

A közélet területéről egyre inkább az irodalom területére, az elvontságok, kigondolt mesék és történetek világába szorulnak kérdéseink. Ne legyen csodálatos tehát, ha itt alkalmazzuk a voltaképpen közéleti tevékenységet illető bírálatot is, ha tettnek tekintünk minden olyan szépirást, mely velünk foglalkozik — s ez a tényilylvánítás csak egyszerű megállapítás és nem értékitélet is egyben. A forma és előadás megtevesztésének veszélye itt természetszerűen sokkal nagyobb, a színleges jószándék a valódiság látszatát öltheti s mikor a csódre ébredünk, már késő a tévedéseket javíthatni. Ezért kell talán nem is annyira esztétikai és literáris szempontból, mint inkább tárgyánál fogva könyörtelenül lemérni minden olyan könyv értékét és esetleges határfokát, mely itteni társadalmunkkal foglalkozik. Igaztalanul tulbecsül, helytelenül kicsinyit érdemeinkben és hibáinkban, vagy keleti szellemünk eredendő kényelemszeretetével mindig hajlandó rajtunk kívül eső tényezőkből látni a bajok okát. Sorsunk szempontjából leglényegesebb elem mégis csak magunk vagyunk s ha ostoba karakánkodásunk nem is erény, méltóságunk megőrzése érdem lehet. Vagy ha meghúzóadásunk és belső, a magunk erejéből való megerősödésünk nem is kecséget rögtöni eredményekkel és bizonyára sokak szerint nem is igen hozható összhangba azzal, amit „történelmi hivatásunkkal, általában a magyarságról kiesztelt mítoszokkal kapcsolatban összefantáziáltak — bölcs lehet és igazolhatják az idők.

Ezekből a megfontolásokból következik, hogy Gyallay Domokos könyvének a tagadással kell kezdenünk. Az egyszerűség, komplikálatlanság, szimplizmus, az előre nem látható s ezért mint pozitív érték számba nem jöhető esetlegesség s az idill tagadásával. Tagadásával továbbá mindannak, ami a történet során a „népért“ történik, melynek egyetlen példánya aligha elevenedik meg előttünk, mely még csak nem is staffázs az epikai lendületet nélkülöző elbeszélésben — s ha mégis megjelenik jámboran, szótlannal, kötelességtudón, mint rendes néphez illik, csak azért van, hogy a hegy odvába szerencsétlenül beszorult uraságait lámpákkal, fejszékkel és csáklyákkal kimentse bajából, vagy láthatatlan dróton rángatható dekoratív eleme legyen egy népünnepélynek.

Nem tagadjuk, egészen más elképzeléseink és egészen más tapasztalataink is vannak a népről s a — népért munkálkodókról is, akiknek egyik a huszas évekbe előlegezett „falukutató“ őst rajzolja meg Sükey alakjában Gyallay. S ha meg kell vallanunk, azt sem tagadjuk, hogy körülményeink s főleg kisebbségi sorsunkból eredő adottságok következtében annak megismerésére is sulyt helyezünk, hogy voltaképpen mit tart magára nézve boldogságnak a szóbanforgó nép. Illetve a nép itt nem is szóbanforgó — vagy éppen csak szóbanforgó. Irrealitás, mely nem kényszeríthető be az ügyesen szőtt történet keretei közé, mert egyetlen szava, vagy egyszeri megjelenítése, mely nem csinosan megtisztálkodva, illedelmesen lehajtott fejű vasárnapi pózában mutatná, szétvetné a konstrukciót. Izzadság- s esetleg hagymaszagával könyörtelenül és drasztikusan agyonütné a papkerti idilljét s a mérhetetlenül gazdag amerikai magyar is bizonyára meggondolná, hogy iszonyu vagyonának bármely elenyésző hányadát is érdemes-e rá pazarolni.

De nem ez történik s ez az író érdeme, aki olyan népet sejtett, hogy White-Fejér, a sokszor minden morózussága ellenére is inkább szélhámosnak tetsző milliomos szinte olvasatlanul szórja pénzét jótékonyagra. Ezt a beállítást nem fogadjuk el, aminthogy minden erőnkkel igyekszünk népszerűtlenné tenni azt a gyakorlatot, mely kisebbségi életünket fogas-

nak tekinti s mint ócska kabátot akaszt rá meséket, szó köréje történetet.

Gyallay hősei egyébként, a derék pap, a kedves papné, a nagylelkű amerikai „hitrokon“, művészetrajongó fia, a közérti önzetlenül munkálkodó birtokosleány s a többiek is valamennyien — igazi regényhősök s önzetlen, lobogó idealizmusukat, mely nyomdafesték-szaguan vonul végig a könyv több, mint kétszáz oldalán, legfeljebb a nagy nyári hőség ha mentheti. Előadásmódja elnagyolt, s még a tultengő párbeszédekben is néha csak zárójeles utalásokat kapunk egy-egy szereplő beszédmodorára. Végülis a falusi értelmiség népboldogító munkájának, a századforduló „külön világ“ modorában feltalált, elstilizált formája — amit Gyallay regényében kapunk, valójában csak arra jó, hogy egészséges és termékeny hiányérzetünket növelje egy megszületendő erdélyi népregény iránt.

(Kovács Katona Jenő)

LAPOK, FOLYÓIRATOK

Franciaország a fajtudomány tükrében

Ez a címe annak az értekezésnek, mely a *Die neueren Sprachen* c. német folyóiratban látott napvilágot. A szerző — Oskar Gareis — szerint Franciaország lakossága két fajtipusból áll. Az egyik az alacsonyrendű kerek koponyájú, földközi tengeri, a másik az árja német eredetű magas, szőke, „nemes“ faj. Természetesen Franciaország történetében végig az utóbbi típus alkotott minden maradandó értéket. Franciaország 89 nagy emberéből 69 germán eredetű s csak husz tartozik a másik fajtához. Az ujkorban szerző szerint az a helyzet, hogy a jezsuiták és a kapitalizmus hadat üzentek a német szellemnek s fokról-fokra szorítják ki Franciaországból. E folyamat csucspontját a nagy francia forradalomban látja, amely az alacsonyrendű kerek koponyájú fajcsoport győzelme a szőke „nemeseken“. Ők azok, akik később Napoleon hadseregének zömét teszik. 1871 és a világháború is a „szőkék“ visszaszorítását jelenti. Hasonlóképp Franciaországban ma is a keverék, zsidó-néger faj uralkodik, miértis szerző legnagyobb sajnálatára Franciaország a biztos pusztulásba rohan.

Az etnokrata állam

A *Gândirea* novemberi száma többek közt Nichifor Crainic elméletét ismerteti az etnokrata államról. Szerinte az állam, „a nemzet dinamikus szervezete“ alapja ne a „demos“, hanem az „etnos“, ne a demokráciabeli „nép“, hanem a „nemzet“ legyen. A vallás és faj nélküli „nép“ a szabadkőművesség találmánya, a nemzetten alapuló állam viszont a jövő állam típusa. Az etnokrata állam abban különbözik a demokráciától, hogy alapelméi a kereszténység és a nacionalizmus s benne a nemzetet nem a „judeo-marxista“ osztályok, hanem a társadalmi és professzionális egységek alkotják. Az állam uralkodó rétegét Nichifor Crainic a többségi nemzet-től várja, mert csak ez államalkotó elem s a kisebbségeket teljességgel kizárja új szellemű államából.

Környezetmérés

A kolozsvári *Revista de Psihologie* legutóbbi száma érdekes ismertetést közöl *D. Todoranu* tollából a családi környezet méréséről. A cikk ismerteti a kolozsvári egyetem 778 hallgatóján eszközölt felvételek eredményeit s megállapítja, hogy az orvosi fakultás növendékei általában jobb viszonyok közt élnek, mint a többi fakultásoké. Érthető is. Az orvosi tanulmányok több időt és költséget igényelnek s ezért az orvostanhallgatók főleg a jómódú városi rétegekből kerülnek ki. A jogászok s a természettudományi szak hallgatói társadalmi-gazdasági viszonyaikat illetően meglehetősen azonosak. A végzett mérések szerint a filozófiai szak növendékei is ellátottabbak átlagos értelemben.

A francia szakmai irányítás

A *Journal de Psychotechnică* legutolsó negyedévi füzeté a francia szakmai irányításról értekezik. Az első szakmai irányítással foglalkozó intézet Franciaországban 1905-ben alakult. Ma már a hasonló intézmények egész sora működik a különböző ipari központokban. Igen fejlettek a vasutak pszichotechnikai laboratóriumai. Különös súlyt fektetnek a városi közlekedési vállalatok kocsivezetőinek vizsgáztatására, mert ezen keresztül remélik a közlekedési balesetek számát csökkenteni, ami sikerült is, hiszen 1923-1933 között, bár a járművek száma megháromszorozódott s átlagsebességük 45 km.-re emelkedett, a balesetek átlag száma százról 37-re csökkent.

A román államszervezés új elvei

A *Sociologie Româneasă* legutolsó számában *D. Gusti* ir vezető cikket erről a tárgyról. Az eddigi centrális felépítésű államgépezet helyett a közigazgatási egységek vízszintes irányú s az alsó néprétegek kezdeményezésén alapuló megszervezését javasolja. Ezzel kapcsolatban *D. Gusti* kidolgozza a Principele Carol alapítvány diák-különítményeinek munkatervét és kimutatja, hogy a parasztság érdeklődését igenis fel lehet kelteni minden kulturális megnyilvánulással szemben. A falu gondolkodásának megváltozását legjobban a „kultur-otthonok“ munkája jellemzi. *D. Gusti* reform-tervezetének alapját különben a kötelező szociális munkaszolgálat bevezetése, valamint a parasztság kezdeményező erejének a felkeltése teszi.

Az orosz nevelésügy

A Londonban megjelenő *The Slavonic and East-European Review* c. folyóirat legutóbbi száma alapos tanulmányt közöl az orosz pedagógia fejlődéséről. Eszerint az új orosz nevelésügy alapelve bár több fejlődési szakaszon ment át, változatlan. A fejlődés elsősorban a pedagógiai módszerek változásában jut kifejezésre. Az orosz nevelésügy alapját az állami irányítás s az egyháznak az államtól való különválasztása teszi. Az összes társadalmi rétegek részére elérhető oktatás célja ugy alsó, mint közép vagy felső fokon a közösségi fegyelem. Az iparosodási folyamat következtében különösen előtérben áll a politechnikai oktatás. A fizika a mértan és a vegytan a legfontosabb tantárgyak. Az iskolák megszervezése eleinte a daltonizmus elvei alapján történt. A tanulók önkormányzata, önfegyelmezése s a tankönyvek mellőzése azonban nem vezetett a kívánt eredményre. Jelenleg bizonyos mértékben visszatértek a nyugati államok iskolarendszeréhez, amennyiben ismét bevezették az osztályokat s a tankönyveknek nagy fontosságot tulajdonítanak. Az iskolák irányítása ismét a tanárok kezébe került.

A hadi fémek

A londoni *The Economist* érdekes írást közöl a gépiesített háború céljaira oly szükséges és különleges, eddig azonban csak a szakkörök által ismert fémekről. A legfontosabbak ezek közül a mangán, a krom, a nikkel, a tungsten, a vanádium, a titanium, az antimonium és a higany. Mindezeket a fémeket főleg a repülőgépekben használják, míg az acél, melynek ma 8200 változatát ismerjük, tankok, hadihajók és fegyverek gyártására szolgál. Ami a hadi fémek előfordulását és előállítását illeti, ugy csak Amerika, Anglia, Franciaország és Oroszország rendelkezik háború esetén mindezek felett kielégítően. Németország, Olaszország és Japán ebben a vonatkozásban is bevitelre szorulnak.

Románia külpolitikája

A Carnegie alapítvány kiadásában megjelenő *L'Esprit International* legutolsó negyedévi számában D. Gusti professzor miután felvázolja a román nép történeti kialakulásának körülményeit, végigvezeti az olvasót a románság történetén, egymásután emelve ki a román fejedelemségek egységesítési folyamatának főbb állomásait, mint Vitéz Mihály rövid uralmát, majd az 1859. évi egyesülést, a királyság bevezetését, végül a mai Románia kialakulását. A román külpolitika alapelveit a status quo, mely egyúttal a románság történelmének követelménye is, határozza meg, valamint a béke fenntartása. Ezért lett Románia a Népszövetség tagállama s támogatta állandóan a genfi intézményt. Románia — írja Gusti — sajnálattal figyeli a Népszövetség újabb alakulását, amely megnehezíti a béke megőrzésére irányuló tevékenységet s örömmel fogadna minden ezirányú változást. Kihangsúlyozza még a cikk Románia diplomáciai kapcsolatainak s szövetségi rendszerének jelentőségét, utalva a Harmadik Birodalom délkelet-európai terjeszkedésére. Ezzel a veszedelemmel szemben, mely egyformán érinti az összes dunavölgyi népeket, csak egy mentés kínálkozik: az összefogás.

A franciák és németek szaporodása

A *Mercure de France* október 15.-i számában Ambroise Got összehasonlítást tesz Németország és Franciaország népszaporulati adatairól. A németek nagy népszaporulatának alapja a házasságkötések állandó emelkedése. 1937-ben a Németországban kötött házasságok száma 665.330, míg Franciaországban 274.122. Ami a születések arányát illeti ugy Franciaországban állandó a csökkenés. 1937-ben a születések száma 616.863, az 1936. évi 630.059-cel szemben. Németországban viszont 1935-ben 1.353.127, 1937-ben pedig 1.361.401. A halálozási arány is kedvezőtlenebb Franciaországban. 1937-ben a francia népszaporulati mérleg 11790 minusszal, Németországé pedig 477.999 plusszal zárult.

Az új cseh munkatáborok

A müncheni egyezmény utáni Csehszlovákia új arculatára jellemző az a kép, amit az *Europe Centrale* okt. 29.-i száma tartalmaz a legújabbban felállított cseh munkatáborokról. E munkatáborok feladata a leszerelt katonák és munkanélküliek foglalkoztatása. A munkaszervezés alapja itt is a katonai fegyelem. A munkahét 44 és 48 órából áll. A táborok lakói az összes társadalmi rétegekből rekrutálódnak s az általános mozgósítás után leszerelt és elhelyezkedni nem tudó katonák csupán 30 százalékát teszik a táborok lakóinak, míg a többiek az állandó munkanélküliek seregéből adódnak. A jól felszerelt táborok saját könyvtárral és szórakozó helyiségekkel rendelkeznek.

Az irodai munka szociológiája

A Nemzetközi Munkahivatal közlönye a *Revue Internationale du Travail* egyik legutóbbi száma az irodai munka gépesítésének folyamatáról közöl tanulmányt. Mint a dolgozatból kiderül, az irodai munka gépesítésének folyamatában nemcsak a kézimunkát, de a szellemi tevékenységet is gépi erővel helyettesítik. Az utóbbi években egész sor nagy teljesítményű irodai gép került alkalmazásba (számológépek, statisztikákat készítő gépek, stb.) amiket eddig szellemi munka számba menő tevékenységek elvégzésére használtak.

Az irodai munka gépesítésének meghatározója ugyancsak a nagyobb teljesítmény és a termelési költségek csökkentése, miértis az irodai munka széleskörű mechanizálásának komoly szociális következményei lesznek: az irodai munkaerők munkanélküliségének emelkedése pl., mert amilyen mértékben elterjednek az irodai gépek, ugyanolyan arányban szorulnak háttérbe a kvalifikált munkaerők, a szakképzetlenekekkel szemben.

A mai olasz irodalom

A mai olasz irodalomról értekezik *Ettore Settani* a *Revue Hebdomadaire* november 5-i számában. A fasiszta rendszer uralomra jutása után is hosszú ideig (1922-1932) az olasz irodalom nem állt pártbefolyás alatt s tovább haladt a hagyományos ösvényeken. 1932 óta azonban a dekadens polgári-irodalmi individualizmus helyett mindinkább a fasizmus „hősi” világszemlélete kerül előtérbe s a lélektani elemzések irodalmát a „hősök” dicsőítése váltja föl. A polgári korszak három kiemelkedő írója: D'Annunzio, Pirandello és Sverro után egyre kevesebb az érdeklődés még az egykori „fiumei pacsirta” könyveit sem igen olvassák. Az új olasz irodalom alapja az avantgardizmus. Settani szerint ez az új mozgalom egyenesen felrázta az olasz irodalmat tespedéséből. Az olasz avantgardista mozgalom megalapítója Massimo Bontempelli, többi íróinak neve azonban alig ismert Olaszországon kívül. Jellemző a mai olasz irodalom szellemére az utleírások divata.

Repülőgép és diplomácia

A *Deutsche Rundschau* novemberi számának vezércikkírója szerint a világháború kitörése körüli körülmények alakulása egész más irányt vett volna, ha a diplomáciai közlekedés eszközei közt már akkor szerepel repülőgép. Chamberlain goddesbergi repülőútjában a háború utáni diplomáciai közlekedés alakulásának legjelentősebb mozzanatát látja.

A KORUNK HIREI

Jelen számával a KORUNK tizenharmadik évfolyamát fejezte be. Tizenhárom év szakadatlan művelődésbeli felvilágosító munkája áll a lap mögött. A lap előfizetőinek és a lap munkatársainak teljesítménye ez. Am a lap tizenharmadik évfolyamának utolsó oldalán az utolsó sorok nem végződhetnek a lap munkatársainak és szerkesztőjének ama kérése nélkül, hogy a KORUNK előfizetői a tizennegyedik évfolyamra barátaik előfizetésével együtt sorakozzanak mellénk ahhoz a munkához, amit a tizennegyedik évfolyamban méginkább olvasóink jó igényei szerint óhajtunk megvalósítani.

A KORUNK SZERKESZTŐSÉGE.